

Київський інститут інтелектуальної власності та права
Національного університету «Одеська юридична академія»

Часопис Київського інституту інтелектуальної власності та права

Випуск 1

Видавничий дім
«Гельветика»
2022

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ

ГОЛОВНИЙ РЕДАКТОР

Ківалов Сергій Васильович, доктор юридичних наук, професор, Заслужений юрист України, академік НАПрН України, академік НАПН України, Президент Київського інституту інтелектуальної власності та права Національного університету «Одеська юридична академія».

НАУКОВИЙ РЕДАКТОР, ЗАСТУПНИК ГОЛОВНОГО РЕДАКТОРА

Фелик Василь Іванович, доктор юридичних наук, професор, ректор Київського інституту інтелектуальної власності та права Національного університету «Одеська юридична академія».

ВІДПОВІДАЛЬНИЙ СЕКРЕТАР

Тильчик В'ячеслав В'ячеславович, доктор юридичних наук, професор, проректор з наукової роботи Київського інституту інтелектуальної власності та права Національного університету «Одеська юридична академія».

ЧЛЕНИ РЕДАКЦІЙНОЇ КОЛЕГІЇ

Бородін Іван Лук'янович, доктор юридичних наук, професор, професор кафедри адміністративного права інтелектуальної власності та цивільно-правових дисциплін, Київський інститут інтелектуальної власності та права Національного університету «Одеська юридична академія»; **Бортник Надія Петрівна**, доктор юридичних наук, професор, професор кафедри адміністративного та конституційного права, Національний університет кораблебудування імені адмірала Макарова; **Воробей Петро Адамович**, доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри кримінального права, процесу і криміналістики, Київський інститут інтелектуальної власності та права Національного університету «Одеська юридична академія»; **Галуцько Валентин Васильович**, доктор юридичних наук, професор, академік Академії адміністративно-правових наук, професор кафедри адміністративного права, інтелектуальної власності та цивільно-правових дисциплін, Київський інститут інтелектуальної власності та права Національного університету «Одеська юридична академія»; **Кваша Оксана Олександрівна**, доктор юридичних наук, професор, вчений секретар, Інститут держави і права ім. В.М. Корецького Національної академії наук України; **Матвійчук Валерій Костянтинович**, доктор юридичних наук, професор, професор кафедри кримінального права, процесу і криміналістики, Київський інститут інтелектуальної власності та права Національного університету «Одеська юридична академія»; **Мельник Володимир Петрович**, доктор юридичних наук, доцент, професор кафедри конституційного, міжнародного права та публічно-правових дисциплін, Київський інститут інтелектуальної власності та права Національного університету «Одеська юридична академія»; **Мірошниченко Сергій Сергійович**, доктор юридичних наук, професор, професор кафедри кримінального права, процесу та криміналістики, Київський інститут інтелектуальної власності та права Національного університету «Одеська юридична академія»; **Рябченко Олена Петрівна**, доктор юридичних наук, кандидат економічних наук, професор, професор кафедри теорії та історії держави і права, Національний авіаційний університет Міністерства освіти і науки України; **Сидор Вікторія Дмитрівна**, доктор юридичних наук, професор, професор кафедри конституційного, міжнародного права та публічно-правових дисциплін, Київський інститут інтелектуальної власності та права Національного університету «Одеська юридична академія»; **Тильчик Ольга Віталіївна**, доктор юридичних наук, професор, Університет Барселони, Іспанія; **Француз-Яковець Тетяна Анатоліївна**, доктор юридичних наук, доцент, завідувач кафедри конституційного, міжнародного права та публічно-правових дисциплін, Київський інститут інтелектуальної власності та права Національного університету «Одеська юридична академія».

Журнал ухвалено до друку Вченою радою Київського інституту інтелектуальної власності та права Національного університету «Одеська юридична академія»
(протокол засідання № 6 від 18.05.2022 р.)

Науковий журнал «Часопис Київського інституту інтелектуальної власності та права»
zareestrovano Міністерством юстиції України
(Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації
серія КВ № 24217-14057Р від 31.07.2019)

Офіційний сайт видання: journals.nuoua.od.ua/index.php/chasopyskiivp

Статті у виданні перевірені на наявність плагіату
за допомогою програмного забезпечення StrikePlagiarism.com від польської компанії Plagiat.pl.

УДК 343.3

DOI 10.32782/chasopyskiivp/2022-1-1

Василенко Юлія Василівна,
доцент кафедри кримінального права,
процесу та криміналістики
Київського інституту інтелектуальної власності та права
Національного університету «Одеська юридична академія»
ORCID ID: 0000-0002-4037-8257

КОЛАБОРАЦІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ: КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА СКЛАДУ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ

У статті проаналізовано об'єктивні та суб'єктивні ознаки складів кримінальних правопорушень, передбачених статтею 111-1 Кримінального кодексу України «Колабораційна діяльність», за здійснення якої в березні 2022 року було встановлено кримінальну відповідальність. На підставі аналізу наукових джерел виокремлено три основні ознаки, притаманні колабораційній діяльності: по-перше, це діяльність осіб (як правило, громадян України), спрямована на співпрацю з державною-агресором на шкоду Україні, по-друге, така діяльність має місце під час періоду окупації, по-третє, така діяльність може бути як вимушеною, так і добровільною. Встановлено, що основним безпосереднім об'єктом кримінальних правопорушень, передбачених ст. 111-1 КК України є основи національної безпеки України, а в ч. 8 даної статті має місце додатковий обов'язковий об'єкт – життя особи або право власності. Встановлено, що об'єктивна сторона кожного з передбачених ст. 111-1 кримінальних правопорушень відображає найбільш поширені варіанти добровільної співпраці з державою-агресором під час тимчасової окупації. Наголошено на необхідності надання більшої правової визначеності поняттю «добровільність» співпраці з державою-агресором. Зроблено висновок про доцільність уточнення поняття «інші тяжкі наслідки», що є обов'язковою ознакою складу кримінального правопорушення, передбаченого ч. 8 ст. 111-1 КК України. Визначено, що суб'єктивна сторона колабораційної діяльності характеризується прямим або непрямым умислом, для окремих частин ст. 111-1 КК України притаманною є наявність специфічної мети, зазначеною в диспозиції окремих частин аналізованої статті. Суб'єктом кримінальних правопорушень, передбачених частинами 1, 2, 3, 5, 7, 8 статті 111-1 КК України може бути лише громадянин України; посягання, передбачені ч.ч. 4, 6 ст. 111 – можуть вчинятися загальним суб'єктом. Проведено розмежування складів кримінальних правопорушень «Колабораційна діяльність» (ст. 111-1 КК України) та «Державна зрада» (ст. 111 КК України).

Ключові слова: кримінально-правова характеристика, колабораційна діяльність, держава-агресор, добровільна співпраця, тимчасова окупація, державна зрада, збройна агресія, кримінальна відповідальність.

Vasylenko Yuliia. Collaborative activity: criminal characteristic of the offence

The article clarifies the objective and subjective criteria of the offence «Collaborative Activity», which have been criminalized in Ukraine on March, 2022. An analysis of the legal literature has allowed to conclude that there are three main features of collaborative activity: firstly, it is the activity which could be carried out mostly by the citizens of Ukraine and aimed to the co-operation with aggressor state and damaging Ukraine; secondly, this activity takes place during the period of temporary occupation of Ukrainian territory; thirdly, this activity may be voluntary or forced. It is concluded that the main direct object of the crime components, provided in Art. 111-1 of the Criminal Code of Ukraine is the national safety of Ukraine and the additional obligatory object is human life or the right to property (part 8 of Art. 111-1). It is noted that the objective side of each crime in the Art. 111-1 displays the most common forms of co-operation with the aggressor state during the temporary occupation of the territory of Ukraine. Emphasis was also placed on the need to give more legal certainty to the concept «voluntary co-operation with the aggressor state». The term «other grave consequences» as the obligatory element of the offence under Art. 111-1 of the Criminal Code of Ukraine requires clarification as well.

It is noted that collaboration activity can not be committed carelessly, but only intentionally (with direct intent). The crimes under some parts of Art. 111-1 of the Criminal Code of Ukraine are characterized by special purpose, described in the wording of Art. 111-1 of the Criminal Code of Ukraine. The subject of the collaboration activity may only be the citizen of Ukraine (except for parts 4, 6 of Art. 111-1 of the Criminal Code of Ukraine).

The distinction between such crimes as «Collaborative activity» (Art. 111-1) and «Treason» (Art. 111) have been carried out.

Key words: criminal characteristic, collaboration activity, aggressor state, voluntary co-operation, temporary occupation, treason, armed aggression, criminal liability.

Вступ. В березні 2022 року Кримінальний кодекс України (далі – КК України) [1] було доповнено статтею 111-1, що встановила кримінальну відповідальність за колабораційну діяльність.

Одночасно було внесено зміни до статті 55 КК України, якими за вчинення кримінального правопорушення, передбаченого статтею 111-1 КК України було встановлено строк призначення

покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю як основного або додаткового покарання – п'ятнадцять років, а також передбачено можливість застосування заходів кримінально-правового характеру до юридичних осіб за вчинення їхніми уповноваженими особами колабораційної діяльності [2].

Необхідність запровадження кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність, з точки зору законотворців, зумовлена тим, що ряд громадян України та юридичних осіб сприяли чи продовжують сприяти РФ у здійсненні агресивних дій, розгортанні збройного конфлікту проти України, включаючи підтримку збройних формувань та окупаційних адміністрацій держави-агресора та інші дії, які кваліфікуються як колабораціонізм [3]. Це положення підтверджується і тим фактом, що з початку вторгнення російської федерації в Україну і до 9 червня 2022 року Державним бюро розслідувань було відкрито близько 480 кримінальних проваджень за колабораційну діяльність та державну зраду, вручено понад 100 підозр, 4 обвинувальні акти направлено до суду і постановлено 3 вироки [4]. Водночас, на практиці непоодинокими є випадки, коли одне й те саме діяння під час розслідування кваліфікується за кількома статтями, а самі статті містять елемент правової невизначеності, що, з точки зору експертів, може привести в майбутньому до великої кількості скасованих і змінених вироків, а також оскарження їх до ЄСПЛ [5].

Встановлюючи відповідальність за колабораційну діяльність, законодавець не надав визначення понять колабораціонізму або колабораційної діяльності в КК України, відсутнє воно і в будь-якому іншому нормативно-правовому акті. Натомість, в диспозиціях восьми частин статті 111-1 КК України описані окремі склади кримінальних правопорушень, що, по суті, відображають найбільш поширені варіанти колабораційної діяльності, що може провадитися в період здійснення збройної агресії проти України та тимчасової окупації. Водночас, поняття «колабораціонізм» досить ґрунтовно проаналізовано в працях науковців, зокрема, О. Ілларіонова, Є. Письменського, Я.Грицака, С.Гальчака та інших. Кримінально-правове дослідження колабораційної діяльності здійснили в своїх роботах О.Кравчук, А. Політова, М. Бондаренко, І. Яковюк, М. Рубашенко, Н. Шульженко та деякі інші вчені. Водночас, дослідження особливостей складу кримінального правопорушення «Колабораційна діяльність» та співвідношення його зі

складом кримінального правопорушення «Державна зрада» зберігає свою актуальність.

Виклад основного матеріалу. Термін «колабораціонізм» (від франц. collaboration – співпраця) науковці тлумачать як добровільну співпрацю окремих груп чи прошарків населення окупованих територій з окупантами. Сучасні дослідники розмежовують власне колабораціонізм, який передбачає наявність політичної угоди з окупантом, та "кооперування" (англ. cooperation) з окупаційною владою у цивільних галузях, а також "спільне ведення війни" (англ. co-belligerence) на боці окупаційних сил [6].

З точки зору О. Ілларіонова, колабораціонізм слід визначати як усвідомлене, добровільне й умисне співробітництво громадянина України з ворогом (окупантом, країною-агресором тощо), в його інтересах і на шкоду своїй державі (в політичній, інформаційній, економічній та інших сферах) [7].

На думку Я. Грицака, колабораціонізм є співпрацею населення завойованих держав з окупаційним режимом та виокремлює наступні його види: вимушений, добровільний та ідеологічний [8].

О. Головкин та І. Сказко трактують колабораціонізм як діяння, умисно вчинене громадянином України на шкоду суверенітету, територіальній цілісності та недоторканності, обороноздатності, державній, економічній чи інформаційній безпеці України, що полягає у виконанні організаційно-розпорядчих та (або) адміністративно-господарських повноважень у незаконно створених органах, установах і підприємствах публічного сектору на території України, яка не контролюється її державною владою [9, с. 235-247].

Аналіз наукових праць з даної проблематики дає підстави виокремити принаймні три ознаки, притаманні колабораційній діяльності: по-перше, це діяльність осіб (як правило, громадян України), спрямована на співпрацю з державною-агресором на шкоду Україні, по-друге, така діяльність має місце під час періоду окупації, по-третє, така діяльність може бути як вимушеною, так і добровільною.

Об'єктом кримінального правопорушення, передбаченого ст. 111-1 КК України є національна безпека України, під якою слід розуміти стан захищеності державного суверенітету, територіальної цілісності, демократичного конституційного ладу та інших національних інтересів України від реальних та потенційних загроз. Частиною 8 ст. 111-1 КК України передбачено наявність додаткового обов'язкового безпосереднього об'єкта, яким може бути життя особи або право власності.

Стосовно об'єктивної сторони, то вона є різною для кожної з восьми частин аналізованої статті, що передбачає окремі склади кримінальних правопорушень. Зокрема, ч. 1 ст. 111-1 КК України передбачає відповідальність за наступні діяння: 1) публічне заперечення громадянином України здійснення збройної агресії проти України, встановлення та утвердження тимчасової окупації частини території України 2) публічні заклики громадянином України до підтримки рішень та/або дій держави-агресора, збройних формувань та/або окупаційної адміністрації держави-агресора, до співпраці з державою-агресором, збройними формуваннями та/або окупаційною адміністрацією держави-агресора, до невизнання поширення державного суверенітету України на тимчасово окуповані території України. При цьому під «публічними» розуміють поширення закликів або висловлення заперечення до невизначеного кола осіб, зокрема у мережі Інтернет або за допомогою засобів масової інформації. Про це зазначено у п. 1 примітки до ст. 111-1 КК України.

В ч. 2 ст. 111-1 КК України діяння полягає у добровільному зайнятті громадянином України посади, не пов'язаної з виконанням організаційно-розпорядчих або адміністративно-господарських функцій, у незаконних органах влади, створених на тимчасово окупованій території, у тому числі в окупаційній адміністрації держави-агресора.

Ч. 3 ст. 111-1 КК України передбачає відповідальність за: 1) здійснення громадянином України пропаганди у закладах освіти незалежно від типів та форм власності з метою сприяння здійсненню збройної агресії проти України, встановленню та утвердженню тимчасової окупації частини території України, уникненню відповідальності за здійснення державою-агресором збройної агресії проти України, 2) дії громадян України, спрямовані на впровадження стандартів освіти держави-агресора у закладах освіти.

Об'єктивна сторона складу кримінального правопорушення, передбаченого ч. 4 ст. 111-1 може виражатися в наступних формах: 1) передача матеріальних ресурсів незаконним збройним чи воєнізованим формуванням, створеним на тимчасово окупованій території, та/або збройним чи воєнізованим формуванням держави-агресора, 2) провадження господарської діяльності у взаємодії з державою-агресором, незаконними органами влади, створеними на тимчасово окупованій території, у тому числі окупаційною адміністрацією держави-агресора.

Ч. 5 аналізованої статті передбачає кримінальну відповідальність за: 1) добровільне

зайняття громадянином України посади, пов'язаної з виконанням організаційно-розпорядчих або адміністративно-господарських функцій, у незаконних органах влади, створених на тимчасово окупованій території, у тому числі в окупаційній адміністрації держави-агресора або 2) добровільне обрання до таких органів; 3) участь в організації та проведенні незаконних виборів та/або референдумів на тимчасово окупованій території; 4) публічні заклики до проведення таких незаконних виборів та/або референдумів на тимчасово окупованій території.

У ч. 6 ст. 111-1 КК України передбачено відповідальність за наступні діяння: 1) організація та проведення заходів політичного характеру, 2) здійснення інформаційної діяльності у співпраці з державою-агресором та/або його окупаційною адміністрацією, спрямованих на підтримку держави-агресора, її окупаційної адміністрації чи збройних формувань та/або на уникнення нею відповідальності за збройну агресію проти України, за відсутності ознак державної зради; 3) активна участь у таких заходах. Відповідно до п.п. 2,3 примітки до згаданої вище статті, під заходами політичного характеру розуміються з'їзди, збори, мітинги, походи, демонстрації, конференції, круглі столи тощо, а під здійсненням інформаційної діяльності мається на увазі створення, збирання, одержання, зберігання, використання та поширення відповідної інформації.

Діяння, передбачене ч. 7 ст. 111-1 КК України може вчинятися в наступних формах: 1) добровільне зайняття громадянином України посади в незаконних судових або правоохоронних органах, створених на тимчасово окупованій території, 2) також добровільна участь громадянина України в незаконних збройних чи воєнізованих формуваннях, створених на тимчасово окупованій території, та/або в збройних формуваннях держави-агресора, 3) надання таким формуванням допомоги у веденні бойових дій проти Збройних Сил України та інших військових формувань, утворених відповідно до законів України, добровольчих формувань, що були утворені або самоорганізувалися для захисту незалежності, суверенітету та територіальної цілісності України.

Слід зазначити, що кримінальна відповідальність за перераховані вище діяння настає лише в тому разі, коли акти колабораційної діяльності вчиняються особою добровільно, а не під примусом. Однак не слід забувати, що відповідно до ч. 1 ст. 40 КК України діяння, що заподіяло шкоду правоохоронюваним інтересам, не є кримінально караним лише в тому разі, коли воно було вчинене

під безпосереднім впливом непереборного фізичного примусу, внаслідок якого особа не могла керувати своїми вчинками. Питання про кримінальну відповідальність особи за заподіяння шкоди правоохоронюваним інтересам під впливом переборного фізичного примусу, внаслідок якого вона зберігала можливість керувати своїми діями, а також психічного примусу, вирішується відповідно до положень КК України про крайню необхідність. В тих випадках, коли стану крайньої необхідності не було, діяння вчинюване під впливом переборного фізичного примусу або психічного примусу, є кримінально каранним, а наявність такого примусу розглядається як обставина, що пом'якшує покарання. Тому, з нашої точки зору, для уникнення проблем під час кримінально-правової кваліфікації суспільно небезпечного посягання поняття «добровільності» колабораційної діяльності слід було б надати більшої правової визначеності та конкретизувати в примітці до статті 111-1 КК України.

Всі зазначені вище склади кримінальних правопорушень за конструкцією об'єктивної сторони є формальними або усіченими. У ч. 8 статті 111-1 КК України має місце матеріальний склад кримінального правопорушення, що передбачає наявність не тільки діяння, але й його наслідків: загибель людей чи інші тяжкі наслідки. При цьому під іншими тяжкими наслідками, виходячи з п.4 примітки до ст.111-1 КК України слід розуміти шкоду, що в одну тисячу і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян. Таке звужене тлумачення викликає подив, адже Верховний Суд України, розкриваючи поняття «інші тяжкі наслідки» при роз'ясненні тої чи іншої кримінально-правової норми, зазвичай відносить до них також заподіяння тяжких тілесних ушкоджень хоча б одній особі, середньої тяжкості ушкоджень двом і більше особам, нанесення великої матеріальної шкоди [10], а в окремих випадках також і шкоду у великих розмірах підприємствам, організаціям чи громадянам, а також тривалий простій підприємств, цехів або їх виробничих ділянок [11].

Водночас, як слушно зауважують у своїй науковій праці О.О. Дудоров і Р.О. Мовчан, в переважній більшості випадків поняття «інші тяжкі наслідки» вживаються в тексті кримінального закону поряд з словосполученням «загибель людей»; і в тих випадках, коли «загибель людей» виступає єдиною альтернативою «іншим тяжким наслідкам», до змісту останніх можна відносити лише ті з них, що полягають у певній фізичній шкоді здоров'ю людини [12, с. 164]. Подібної

точки зору притримується також В.О. Навроцький [13, с. 13].

Зважаючи на це, до інших тяжких наслідків у аналізованому складі кримінального правопорушення доцільно було б віднести також випадки заподіяння іншої (окрім смерті) фізичної шкоди особі.

Суб'єктивна сторона колабораційної діяльності характеризується прямим або непрямим умислом. Для ч. 3 ст. 111-1 КК України притаманна специфічна мета посягання – сприяння здійсненню збройної агресії проти України, встановленню та утриманню тимчасової окупації частини території України, уникненню відповідальності за здійснення державою-агресором збройної агресії проти України, для ч. 6 ст. 111-1 – вчинення діяння для підтримки держави-агресора, її окупаційної адміністрації чи збройних формувань та/або на уникнення нею відповідальності за збройну агресію проти України.

Суспільно небезпечні посягання, передбачені частинами 1,2,3,5,7,8 статті 111-1 КК України можуть вчинятися лише громадянином України. Діяння, передбачені іншими частинами статті 111-1 КК України можуть вчинятися і загальним суб'єктом, оскільки відсутня вказівка на громадянина України як суб'єкта даного кримінального правопорушення. Це положення видається не дуже логічним, оскільки, виходячи з родового об'єкта кримінального правопорушення та самого змісту колабораційної діяльності, притягати до кримінальної відповідальності за неї доцільно саме громадян України.

Питання про співвідношення колабораційної діяльності та державної зради, а також необхідності виокремлення колабораціонізму як окремого складу кримінального правопорушення, неодноразово було предметом дискусій серед фахівців в сфері кримінального права. Не вдаючись до подробиць даної дискусії, хочемо лише зауважити, основною ознакою, яка дозволяє відмежувати колабораційну діяльність від державної зради на даний час є ступінь суспільної небезпечності та особливості об'єктивної сторони складів даних кримінальних правопорушень. Державна зрада є особливо тяжким злочином, за який передбачено покарання у виді позбавлення волі на строк до 15 років або довічне позбавлення волі, а колабораційна діяльність в різних її проявах належить кримінальних проступків чи нетяжких злочинів (ч.ч. 1-4 ст. 111-1 КК України) або тяжких (ч. 6 ст. 111-1 КК України) чи особливо тяжких злочинів (ч.ч. 7, 8 КК України).

Державна зрада може вчинятися лише у тих формах, які прямо перераховані в диспозиції

ст. 111 КК України: 1) перехід на бік ворога в умовах воєнного стану або в період збройного конфлікту; 2) шпигунство; 3) надання іноземній державі, іноземній організації або їх представникам допомоги в проведенні підривної діяльності проти України. Ці діяння можуть вчинятися як у мирний час, так і під час військового стану та в умовах тимчасової окупації. Натомість, стаття 111-1 КК України містить 8 частин, кожна з яких передбачає, по суті, окремі форми добровільної співпраці з ворогом, що можуть мати місце лише в період здійснення збройної агресії проти України та тимчасової окупації.

При вчиненні державної зради посягання може здійснюватися тільки спеціальним суб'єктом – громадянином України; лише громадянином України можуть бути вчинені посягання, передбачені частинами 1, 2, 3, 5, 7, 8 статті 111-1 КК України. Діяння, передбачені іншими частинами статті 111-1 КК України можуть вчинятися і загальним суб'єктом. Суб'єктивна сторона як державної зради, так і колабораційної діяльності характеризується прямим або непрямим умислом. Спільним є і родовий об'єкт даних кримінальних правопорушень.

Висновки. Підсумовуючи викладене вище, можна зробити висновок, що внесення статті 111-1 до КК України цілком відповідає вимогам сьогодення. Основним безпосереднім об'єктом кримінальних правопорушень, передбачених ст. 111-1 КК України є основи національної безпеки України, в ч. 8 даної статті має місце

додатковий обов'язковий об'єкт- життя особи або право власності. Об'єктивна сторона є різною для окремих складів кримінальних правопорушень, передбачених в кожній з восьми частин ст. 111-1 КК України, однак всі вони стосуються найбільш поширених варіантів добровільної співпраці з державою-агресором під час тимчасової окупації. За особливостями конструкції об'єктивної сторони переважна більшість складів є формальними або усіченими, частина 8 ст. 111-1 КК України містить матеріальний склад кримінального правопорушення, що передбачає, окрім діяння, наслідки у вигляді загибелі людей або заподіяння матеріальної шкоди у встановленому законом розмірі. Суб'єктивна сторона колабораційної діяльності характеризується прямим або непрямим умислом, для окремих частин ст. 111-1 КК України притаманною є наявність специфічної мети, зазначеною в диспозиції. Суб'єктом кримінальних правопорушень, передбачених частинами 1, 2, 3, 5, 7, 8 статті 111-1 КК України може бути лише громадянин України; посягання, передбачені ч.ч. 4,6 ст. 111-1 можуть вчинятися загальним суб'єктом. Для уникнення проблем при кримінально-правовій кваліфікації колабораційної діяльності видається доцільним надання більшої правової визначеності поняттю «добровільність» співпраці з державою-агресором, а також уточнення поняття «інші тяжкі наслідки», що є обов'язковою ознакою складу кримінального правопорушення, передбаченого ч. 8 ст. 111-1 КК України.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Кримінальний кодекс України від 5.04. 2001 року № 2341-III. Офіційне видання. Відомості Верховної Ради України. 2001. № 25–26. Ст. 131.
2. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо встановлення кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність» від 3.03. 2022 року № 2108-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2108-20#n12> (дата звернення: 05.06.2022).
3. Пояснювальна записка до проекту Закону України про внесення змін до деяких законодавчих актів (щодо встановлення кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність). URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?pf3516=5144&skl=10 (дата звернення: 05.06.2022).
4. ДБР відкрило вже 480 справ про державну зраду і колабораціонізм. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3502817-dbr-vidkrilo-vze-majze-480-sprav-pro-derzhrad-u-i-kolaboracionizm.html> (дата звернення: 11.06.2022).
5. Трегуб А. Держзрада чи колабораціонізм? URL: <https://zib.com.ua/ua/151638.html> (дата звернення: 11.06.2022).
6. Енциклопедія історії України. URL: <http://resource.history.org.ua/cgi-bin/eiu/history.exe?C21COM=F&I21DBN=EIU&P21DBN=EIU> (дата звернення: 05.06.2022).
7. Ілларіонов О. Суспільний запит на заборону колабораціонізму. *Юридичний вісник України*. 2013. № 13 (1133). С. 4.
8. Грицак Я. Нариси історії України: формування модерної української нації XIX–XX ст.: [навч. посібник]. Київ: Генеза, 1996. 360 с.
9. Головкін О., Сказко І. Колабораціонізм в Україні: дискусійні аспекти. *Держава і право*. Випуск 78. 2018. С. 235–247.
10. Про судову практику в справах про викрадення та інше незаконне поводження зі зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами, вибуховими пристроями чи радіоактивними матеріалами: Постанова Пленуму Верховного Суду України від 26.04.2002 N 3. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0003700-02#Text> (дата звернення: 10.06.2022).
11. Про практику застосування судами України законодавства у справах про злочини проти безпеки виробництва: Постанова Пленуму Верховного Суду України від 12.06.2009 N 7. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/va007700-09#Text> (дата звернення: 11.06.2022).

12. Дудоров О.О., Мовчан Р.О. Кримінально-правове поняття «інші тяжкі наслідки»: проблеми тлумачення та вдосконалення законодавства. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2015. № 1. С. 162–170.
13. Навроцький В.О. Основи кримінально-правової кваліфікації: навч. посібник. К. : Юрінком Інтер, 2006, 704 с.

REFERENCES:

1. Kryminalnyi kodeks Ukrainy [Criminal Code of Ukraine] vid 5.04. 2001 roku № 2341-III. Ofitsiine vydannia. Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy. 2001. № 25–26. St. 131 [in Ukrainian].
2. Zakon Ukrainy «Pro vnesennia zmin do deiakykh zakonodavchykh aktiv Ukrainy shchodo vstanovlennia kryminalnoi vidpovidalnosti za kolaboratsiinu diialnist» [on Amendments to some Laws of Ukraine on Criminalization of Collaborative Activity] vid 3.03. 2022 roku № 2108-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2108-20#n12> [in Ukrainian].
3. Poiasniuvalna zapyska do proektu Zakonu Ukrainy pro vnesennia zmin do deiakykh zakonodavchykh aktiv (shchodo vstanovlennia kryminalnoi vidpovidalnosti za kolaboratsiinu diialnist). [Explanatory Note to the draft act on Amendments to some Laws of Ukraine on Criminalization of Collaborative Activity]. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?pf3516=5144&skl=10 [in Ukrainian].
4. DBR vidkrylo v zhe 480 sprav pro derzhavnu zradu i kolaboratsionizm. [DBR have already initiated 480 criminal cases on the fact of treason and collaborationism] [in Ukrainian].
5. Trehub A. Derzhzrada chy kolaboratsionizm? [Treason and Collaborationism]. URL: <https://zib.com.ua/ua/151638.html> [in Ukrainian].
6. Entsyklopediia istorii Ukrainy [Encyclopedia of Ukrainian History] URL: <http://resource.history.org.ua/cgi-bin/eiu/history.exe?C21COM=F&I21DBN=EIU&P21DBN=EIU> [in Ukrainian].
7. Illarionov O. Suspilnyi zapyt na zaboronu kolaboratsionizmu [Public demand for prohibition of the collaborationism]. *Yurydychnyi visnyk Ukrainy*. 2013. № 13 (1133). P. 4. [in Ukrainian].
8. Hrytsak Ya. Narysy istorii Ukrainy: formuvannia modernoi ukrainskoi natsii XIX–XX st [Essays on the history of Ukraine: formation of modern Ukrainian nation in XIX–XX]:[navch. posibnyk]. Kyiv: Heneza, 1996. 360 p. [in Ukrainian].
9. Holovkin O., Skazko I. Kolaboratsionizm v Ukraini: dyskusii aspekti [Collaborationism in Ukraine: deliberative aspect]. *Derzhava i pravo*. Vypusk 78. 2018. P. 235–247. [in Ukrainian].
10. Pro sudovu praktyku v spravakh pro vykradennia ta inshe nezakonne povodzhennia zi zbroieiu, boiovymy pryapasamy, vybukhovymy rehovynamy, vybukhovymy prystroiamy chy radioaktyvnymy materialamy [On judicial practice for the cases on theft and other illegal handling of arm, ammunition, explosives or radioactive material]: Postanova Plenumu Verkhovnoho Sudu Ukrainy vid 26.04.2002 N 3. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0003700-02#Text> (data zvernennia: 10.06.2022). [in Ukrainian].
11. Pro praktyku zastosuvannia sudamy Ukrainy zakonodavstva u spravakh pro zlochyny proty bezpeky vyrobnytstva [On judicial practice of application by Ukrainian courts of the law in the cases of crimes against the safety of the production]: Postanova Plenumu Verkhovnoho Sudu Ukrainy vid 12.06.2009 N 7. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/va007700-09#Text> (data zvernennia: 11.06.2022). [in Ukrainian].
12. Dudorov O.O., Movchan R.O. Kryminalno-pravove poniattia «inshi tiazhki naslidky» [Criminal law concept «Other grave consequences: problems of interpretation and improvement of legislation]: problemy tлумачення та вдосконалення законодавства. *Yurydychnyi naukovyi elektronnyi zhurnal*. 2015. № 1. P. 162–170. [in Ukrainian].
13. Navrotskiy V.O. Osnovy kryminalno-pravovoi kvalifikatsii [The bases of criminal law qualification]: navch. posibnyk. K. : Iurinkom Inter, 2006. 704 p.

УДК 159.972
DOI 10.32782/chasopyskiivp/2022-1-2

Вітомський Юрій Леонідович,
кандидат психологічних наук,
член Національної психологічної асоціації,
старший викладач кафедри кримінального права, процесу і криміналістики
Київського інституту інтелектуальної власності та права
Національного університету «Одеська юридична академія»

ЕКСТРЕМІСТСЬКА СПРЯМОВАНІСТЬ ОСОБИ В ЮРИДИЧНОМУ ТА ПСИХОЛОГІЧНОМУ ЗНАННІ

У статті ставиться проблема екстремізму, що розглядається через призму деформації правосвідомості молоді, спотворення смислів життєдіяльності та формування негативної ідентичності. Запропоновано між-дисциплінарний підхід до розгляду правосвідомості (юриспруденція та психологія) як одного із чинників формування екстремістської спрямованості молоді.

Надано досвід дослідження екстремістської спрямованості та самоідентичності засуджених за екстремістську діяльність із виділенням типів «Борець», «Захисник», «Жертва», «Шукач». Проаналізовано взаємозв'язок виділених типів екстремістської спрямованості засуджених за екстремізм та їх ролі у злочині («Організатор», «Співучасник», «Виконавець»).

Виявлені особливості ідентичності засуджених за екстремізм, що, по суті, відбивають динаміку їхньої правосвідомості в умовах відбування покарання, дозволили намітити програми психопрофілактики та психокорекції екстремістської спрямованості особистості у всіх її аспектах (правовому, соціальному, педагогічному та психологічному).

Ключові слова: юридична психологія, екстремізм, психокорекція, соціологія.

Vitomskiy Yurii. Extremist orientation of a person in legal and psychological knowledge

The article raises the problem of extremism, which is considered through the prism of distortion of legal consciousness of youth, distortion of meaning of life and the formation of negative identity.

Experience of research of extremist orientation and self-identity of convicts for extremist activity with selection types «Wrestler», «Defender», «Victim», «Seeker». The interrelation of the selected types of extremist orientation of convicts for extremism and their role in the crime («Organizer», «Accomplice», «Executor») is analyzed.

Identified features of the identity of convicts for extremism, which, in fact, reflect the dynamics of their legal consciousness in the context of serving a sentence, allowed to identify programs for psychoprophylaxis and psychocorrection of extremist orientation of the individual in all its aspects (legal, social, pedagogical and psychological).

Key words: legal psychology, extremism, psychocorrection, sociology.

У даний час проблема екстремізму займає одне з найважливіших місць у сучасному науковому дискурсі. Передумовами актуалізації цього деструктивного змісту проблеми є складний, різноманітний за багатьма параметрами склад українського суспільства та існуючі соціально-економічні та політичні протиріччя. Проблема екстремізму досліджується у різних галузях та напрямках наукового знання, однак, через складність самого явища та історичної мінливості, а також чисельності варіантів екстремізму по лінії суб'єкт-об'єкт, проблема екстремізму на сьогодні ще не є вирішеною. Актуальність проблеми дослідження особливостей формування та профілактики екстремістської спрямованості молоді полягає в інтенсивності розвитку її негативних орієнтацій у результаті соціально-економічних змін та загострення суспільних протиріч. Внаслідок цього відбувається втрата життєвих сен-

соутворюючих ідеалів, недоформованість ідентичності, деформація цінностей у суспільній та індивідуальній свідомості.

Вивчення феномена правосвідомості має як теоретичне, а й важливе практичне значення, як юридичної, так психологічної науки. Будь-яке правопорушення, у тому числі екстремістської спрямованості, є результатом взаємодії певних антигромадських властивостей особистості та ситуації їх вчинення. Поряд із дослідженням структури мотиваційної сфери людини, домінуючих мотивів його життєдіяльності, що зумовили правопорушення та кримінальну активність, правосвідомість дозволяє розкрити морально-психологічне підґрунтя екстремістської спрямованості та з'ясувати, наскільки особистість сприйняла моральні, правові та інші цінності суспільства.

Отримання цих психологічних знань про людину дозволяє визначити, на якому рівні

(індивідуальному, груповому, соціальному, антропологічному), на якій глибині пройшли процеси деформації правосвідомості, а також які фактори зробили на це негативний вплив. Встановлення безпосереднього зв'язку того чи іншого фактору з правопорушною поведінкою (поряд з іншими характеристиками особи) дозволить визначити так званий портрет «середньостатистичного» екстреміста, здійснити типологію осіб, які вчинили правопорушення екстремістської спрямованості, позначити основні напрямки та підвищити ефективність психопрофілактики цього соціально-правового явища.

Юриспруденція вчить, що у загальному вигляді під правосвідомістю розуміється сукупність уявлень та почуттів, що виражають ставлення людей, соціальних груп, товариства загалом до чинного та бажаного права [8]. Правове регулювання розраховано на поведінку суб'єкта, що характеризується єдністю свідомості та волі. Але у будь-якому суспільстві через його соціальну неоднорідність правову свідомість диференційовано і тому законодавець насамперед враховує інтереси тієї соціальної групи, яка у конкретний історичний період має політичну та економічну владу. Формулюючи правові розпорядження та заборони, держава, з одного боку що закріплює пріоритети та відправні положення, які повинні сприяти подальшого прогресивного розвитку, орієнтуючи та формуючи, з іншого боку, визначає ставлення до них з боку громадян як до схвалюваних та заохочуваних або зміна їхнього ставлення, роблячи цим переоцінку тих чи інших цінностей (матеріальних, духовних). Внаслідок цього відбувається процес взаємодії видів свідомості – суспільної, моральної, естетичної, релігійної з правовою свідомістю і з правом, як універсальним соціальним регулятором загалом.

Дослідниками зазначається, що найпоширенішими формами екстремальності є індивідуальні та групові настрої, які представляють переважаючий чуттєвий та раціональний рівні свідомості молоді.

Зростання екстремальності, яке найчастіше проявляється в девіантному (ризиковому) типі поведінки може бути умовою делінквентної або віктимної поведінки, а також стати причиною специфічних захоплень, наприклад, незвичайними видами діяльності, екстремальними видами спорту, різними радикальними ідеями [9].

На нашу думку, специфічні мотиви скоєння екстремістських та терористичних злочинів виникають на стику екстремальності, делінквентності та радикальних ідей. Екстремістська

спрямованість особи, яка виражається в схваленні екстремістських ідей та трансформації всієї мотиваційно-поведінкової сфери відповідно до екстремістських ідей, є основною особливістю змісту екстремізму як психічного складу особистості. Особливу роль структури екстремістської спрямованості відіграє потреба зміни життя, обов'язкової реалізації надцінної ідеї соціального реформаторства [9].

Необхідні дослідження ідентичності (самоідентичності) представників молоді, оскільки екстремізм означає пошук ними оптимальних форм соціальної взаємодії. Особистість, використовуючи категоризацію та ідентифікацію, вибудовує моделі власного життєвого простору, усвідомлює свою ідентичність [1].

Поняття ідентичності бере свій початок із психоаналізу, будучи свого роду метафорою процесу пізнання та ототожнення. Формування ідентичності передбачає засвоєння людиною цінностей, норм, традицій референтної групи.

Ідентичність переводить коди загальноприйнятої поведінки у площину індивідуального існування [6]. А негативна ідентичність характеризує особистість за принципом «проти когось», «від противного», експлуатуючи образи ворожості, агресивності, неприязні, ненависті, протистояння та протидії. Цей процес Ерік Еріксон (2006) назвав станом нескладування Я-концепції [13]. Негативна ідентичність найчастіше робить світ особистості одномірним, примітивним, наповненим фанатизмом, маргінальними смислами, що легко трансформується в екстремізм та тероризм.

В.Ф. Богуславська (2010), розглядаючи структуру колективної ідентичності екстремістських організацій зазначає, що в основі молодіжного екстремізму лежить етноцентризм – переплетення конфліктних емоцій, почуттів, ідеології між «своєю» групою та «чужою», при цьому образ «своєї» групи підкреслюється у позитивному контексті, а «чужий» у різко негативному. Таким чином, колективна (колективістська) ідентичність створює психологічну основу для індивідуального поведінки, де на особистісному рівні відбувається формування групової ідентичності [2].

Дослідники проблеми молодіжного екстремізму сходяться на думці, що причина екстремізації молоді криється в особливостях самої молоді, незакінченості процесу соціалізації (економічної, політичної та духовної), світоглядною нестійкістю, соціально-психологічною незрілістю, схильністю до максималізму та невпевненістю у виборі засобів та способів досягнення життєвих цілей.

Екстремізація масової свідомості, поширення та прийняття в суспільстві екстремістських поглядів, формування екстремістської спрямованості особистості та інші дефекти правової самосвідомості пов'язуються з вираженими порушеннями

соціальної та особистісної ідентичності людини, де відокремлюється центральна проблема довіри та особистісної автономії, персонального міфу, взаємозв'язку особистісних детермінантів та мотивації.

ЛІТЕРАТУРА:

1. ЛЕФТЕРОВ, Василь. Особистісно-професійний розвиток фахівців екстремальних видів діяльності засобами психологічного тренінгу. *Психологія і суспільство*, 2012, 2 (48): 91-107.
2. ПРИХОДЬКО, І. І. Психологічна безпека персоналу екстремальних видів діяльності: концепція, трансформаційна модель, методологія дослідження. *Актуальні проблеми соціології, психології, педагогіки*, 2015, 4: 117-125.
3. Романовський, О. Г., Черкашин, А. І., Грень, Л. М., Костиря, І. В., Олінковська, Я. О., & Панфілов, Ю. І. (2022). Психологія екстремальних та кризових ситуацій.
4. ГУМЕНЮК, Л. Й. Екстремістські настрої молоді, соціальні та психологічні особливості їх формування і прояву. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. серія психологічна*, 2012, 2 (2): 129-138.
5. ГЕЛЕМЕЙ, Микола Олегович. Психологічні особливості лідерів екстремістських молодіжних угруповань. *Вісник Чернівецького факультету Національного університету Одеська юридична академія*, 2016, 1: 57-64.

REFERENCES:

1. LEFTEROV, Vasyl. Osobystisno-profesiyni rozvytok fakhivtsiv ekstremalnykh vydiv diialnosti zasobamy psykhologichnoho treninhu. *Psykhologhiia i suspilstvo*, 2012, 2 (48): 91-107.
2. PRYKHODKO, I. I. Psykhologichna bezpeka personalu ekstremalnykh vydiv diialnosti: kontseptsii, transformatsiina model, metodolohiia doslidzhennia. *Aktualni problemy sotsiologii, psykhologii, pedahohiky*, 2015, 4: 117-125.
3. Romanovskyi, O. H., Cherkashyn, A. I., Hren, L. M., Kostyria, I. V., Olinkovska, Ya. O., & Panfilov, Yu. I. (2022). Psykhologhiia ekstremalnykh ta kryzovykh sytuatsii.
4. HUMENIUK, L. Y. Ekstremistski nastroi molodi, sotsialni ta psykhologichni osoblyvosti yikh formuvannia i proiavu. *Naukovyi visnyk Lvivskoho derzhavnoho universytetu vnutrishnikh sprav. serii psykhologichna*, 2012, 2 (2): 129-138.
5. HELEMEI, Mykola Olehovych. Psykhologichni osoblyvosti lideriv ekstremistskykh molodizhnykh uhrupovan. *Visnyk Chernivetskoho fakultetu Natsionalnoho universytetu Odeska yurydychna akademiia*, 2016, 1: 57-64.

УДК 343.213.1

DOI 10.32782/chasopyskiivp/2022-1-3

Воробей Петро Адамович,
доктор юридичних наук, професор,
віце-президент НАН ВО України,
завідувач кафедри кримінального права, процесу та криміналістики
Київського інституту інтелектуальної власності та права
Національного університету «Одеська юридична академія»
ORCID ID: 0000-0003-2470-1920

РОЛЬ І МІСЦЕ ПРЕДМЕТА ЗЛОЧИНУ В ОБ'ЄКТИВНИХ ОЗНАКАХ СКЛАДУ ЗЛОЧИНУ

У статті приділяється увага питанням ролі і місця предмета злочину в об'єктивних ознаках складу злочину. Аналізується дискусія вчених з приводу взаємозв'язку предмета і об'єкта злочину, а також співвідношення понять-предмет злочину і об'єкта кримінально-правової охорони. Доведено, що предмет і об'єкт злочину різні за своєю юридичною природою та сутністю, і мають різне кримінально-правове значення. Досліджується вплив предмета злочину через призму зміни суспільних відносин. Предмет злочину може бути знищений, пошкоджений, або втратити свої певні властивості або цінність і навпаки, при вчиненні злочину він залишається незмінним. Певна дія не може існувати ізольовано сама по собі. Вона належить власнику і виконує своє безпосереднє призначення або виконує якусь функцію, а отже щодо неї існують відповідні суспільні відносини. Загальною методологічною основою співвідношення предмета і об'єкта злочину є діалектика суті і явища. Доведено, що сам по собі предмет злочину існувати не може, а може залишатися лише як матеріальна або нематеріальна річ. Проаналізовано можливість визначення предмета злочину сукупністю сторін та властивостей суспільних відносин. З'ясовано взаємозв'язок предмета злочину з об'єктивною стороною злочину. Доказано, що саме предметом визначається вибір способу і знарядь впливу на предмет злочину. Однак, не всі способи впливу на предмет злочину визначаються злочинними, а лише ті, які загрожують і заподіють об'єкту істотну шкоду.

Ключові слова: предмет злочину, об'єктивні ознаки, співвідношення понять, взаємозв'язок, об'єкт кримінально-правової охорони, суспільні відносини, ототожнення предмета і об'єкта злочину, фізична сутність предмета, документ, спосіб і знаряддя впливу на предмету.

Vorobey Petro. The role and place of the subject of the crime in the objective signs of the composition of the crime

The article paid attention to the role and place of the subject of a crime in objective signs of the crime. The discussion of scientists regarding the interconnection of the subject and object of a crime, as well as the ratio of concepts of crime and object of criminal law, is analyzed. It is proved that the subject and object of the crime are different in its legal nature and essence, and have a different criminal-law. The influence of the subject of a crime through the prism of changing social relations is investigated. The subject of a crime can be destroyed, damaged, or lose their certain properties or value and vice versa, when committing a crime it remains unchanged. Certain action can not exist isolated by itself. It belongs to the owner and carries out its direct purpose or performs some function, and therefore there are relevant social relations. The general methodological basis of the ratio of the subject and the object of the crime is the dialectic of the essence and phenomenon. It is proved that in itself, the subject of a crime can not exist, and may only remain as a material or intangible thing. The possibility of determining the subject of a crime with a collection of parties and the properties of social relations is analyzed. The interconnection of the subject of a crime with the objective side of the crime is clarified. It is proved that the subject is determined by the choice of the method and tools of affecting the crime. However, not all ways of influencing the crime are determined by criminal, but only those that threaten and cause an object of essential harm.

Key words: subject of crime, objective signs, relationships of concepts, interconnection, object of criminal protection, social relations, identification of the subject and object of crime, physical nature of the subject, document, method and instrument of influence on the subject.

Досліджуючи суть і зміст суспільних відносин (об'єкту), предмет злочину є сукупністю його сторін і властивостей. В науці кримінального права вже давно ведеться дискусія щодо взаємозв'язку предмета і об'єкта злочину і немає однозначної відповіді на питання, чи є предмет обов'язковою ознакою складу злочину або лише факультативною його ознакою.

Важливо визначити роль і місце предмета злочину, його взаємозв'язок і співвідношення з об'єктивною стороною злочину. В юридичній літературі довгий час спостерігаються різні точки зору віднесення предмету злочину до об'єкту чи до об'єктивної сторони. Різноманітні точки зору вчених призвели до того, що погляди на предмет злочину і його співвідношення з об'єктом кримі-

нально-правової охорони можна визначити двома різновидами. Одні вчені вважають що предмет і об'єкт злочину тотожні, стверджуючи, що безпосередній об'єкт злочину і є предметом, на який впливають при вчиненні злочину [1, с. 141-143].

Нині вчені вважають (більшість криміналістів України та багато зарубіжних вчених), що предмет злочину є своєрідним субстратом суспільної відносини, який існує з приводу цього предмета [2].

На наш погляд, слід підтримати точки зору більшості вчених, оскільки предмет злочину є сукупністю властивостей об'єкту злочину, матеріальним субстратом суспільної відносини (об'єктом злочину).

Не можна ототожнювати предмет злочину з його об'єктом, оскільки предметом злочину є речі матеріального світу, тобто матеріальні об'єкти або істоти. Вони мають матеріальне вираження (вагу, колір, вартість, конкретне найменування тощо), тоді як об'єкт злочину є суспільним зв'язком, різноманітними відносинами між людьми. В свою чергу останні мають структуру, яка складається із суб'єктів суспільних відносин, охороняючими законом інтересами, соціальним зв'язком між ними та матеріальними чи не матеріальними речами з приводу яких існують ці відносини. Як бачимо, ототожнювати предмет і об'єкт злочину є не тільки юридичною та науковою помилкою, але й відсутністю формальної логіки стосовно цих понять.

Коли ми говоримо про предмет, то звичайно, маємо на увазі якусь конкретну річ. Об'єкт в свою чергу, це суспільні відносини з приводу конкретної речі (купівля-продаж, дарування, оренда, спадщина, арешт, лізинг тощо). Специфіка цих двох явищ не дозволяє їх ототожнювати. Вони не тільки різні за своєю юридичною природою та сутністю, але й мають різне кримінально-правове значення.

За своєю юридичною природою і суттю об'єкт злочину являє собою суспільне явище. Він (об'єкт) може існувати лише в суспільстві або в іншому місці, але мати відношення до суспільства (охорона довкілля, забезпечення безпеки виробництва, незаконне втручання в роботу ЕОМ, господарська діяльність, фінансово-кредитна система тощо). Суспільні відносини, як бачимо, неможливі в якійсь іншій площині і суспільство неможливе без цих відносин. Без цієї суспільної природи і суспільної суті такі суспільні відносини нічого цінного не мають і ні в чому іншому не проявляються.

Фізична сутність предмета злочину є за своєю природою в основному матеріальним вираженням результату людської праці.

Як зазначалося вище, в структурі суб'єктів суспільних відносин існують речі матеріального світу, на які затрачена людська праця і у зв'язку з якими вони існують. Так ось, предмет злочину і є цією матеріальною річчю. Така матеріальна річ перетворюється на предмет злочину якщо стосовно неї вчиняються незаконні дії. Це ще раз підтверджує тезу про те, що предмет і об'єкт злочину далекі від тотожності.

В природі людського спілкування виникає дуже багато суспільних відносин, які характеризуються в основному стабільністю свого існування, певною постійністю, однак вони у багатьох випадках змінюються або взагалі перестають існувати. Таких прикладів безліч, а тому немає потреби їх аналізувати. Якщо відбуваються зміни в суспільних відносинах, то вони завжди носять суспільний характер. А ось предмет злочину може бути змінений лише у своїй фізичній формі, речовій суті. Його можна знищити або пошкодити лише фізично. Суспільна шкода заподіюється пошкодженням предмету злочину тільки через зміну суспільних відносин, які існують з його приводу.

Шкода, заподіяна предмету посягання, може бути усунена або відшкодована за винятком злочинів проти особи. Речі матеріального світу можна відновити, замінити або відшкодувати їх вартість. Але є випадки у судовій і слідчій практиці, коли труднощі в усуненні шкоди, заподіяної предмету злочину, виникають у разі знищення унікальної або індивідуальної речі.

За загальним правилом заподіювана об'єкту шкода не може бути відшкодованою або її відшкодування надзвичайно складне. Серед таких прикладів слід назвати шкоду, заподіяну здоров'ю, честі, гідності, статевій свободі, статевій недоторканості тощо. Від заподіяння шкоди можуть постраждати інтереси держави, правосуддя та деякі інші суспільні відносини.

Злочин може заподіяти майнову шкоду, яку можна відшкодувати. Однак можуть бути заподіяні інші види шкоди (фізична, політична, моральна), які усунути або відшкодувати не можливо.

При вчиненні злочину предмет може змінювати свої властивості (пошкодження, знищення). Як стверджує Ф. Полячек річ не змінюється зі зміною суспільних відносин і суспільні відносини не змінюються зі зміною речі, яка є їх субстратом [3, с. 81]. Таке твердження не є переконливим, оскільки не може бути універсальним для всіх випадків впливу на предмет злочину. Звичайно, у деяких випадках річ не втрачає своїх властивостей, і наприклад, при викраданні майна, певна річ не втрачає своїх господарських цінностей і може

задовольняти потребу тієї особи, яка її викрала. Цього не можна сказати про знищення майна. Якщо майно знищити, то, відповідно, розриваються і відносини власності, які існували з його приводу. Але власник майна має право на відшкодування його вартості, хоча відносини власності щодо знищених речей не можуть бути відновленими. Як вже було сказано вище, предмет злочину не можна ототожнювати з суспільними відносинами (об'єктом), але їх протиставляти також не варто, адже предмет є матеріальним виразом суспільних відносин, їх відповідною властивістю.

Річ матеріального світу не може існувати ізольовано сама по собі. Вона обов'язково належить певному власнику, виконує певну господарську, або якусь іншу функцію, а значить, відносно неї існують відповідні суспільні відносини. Перебуваючи у зв'язку з об'єктом злочину, предмет у кожному випадку приймає новий вид, наділяється певними ознаками при конструюванні того чи іншого злочину. На цій підставі його не можна ототожнювати з об'єктом злочину. Він є самостійним відповідним юридичним поняттям. Відповіді на багато практичних питань дає якраз з'ясування суті об'єкта і предмета злочину і їх співвідношення між собою. Кожен матеріальний об'єкт має своє суспільне відношення з приводу якого воно виникло й існує. Суспільні відносини завжди виникають з приводу відповідних благ (матеріальні, нематеріальні) і припиняються, коли зникають ці блага (відносини).

Діалектика суті і явища є загальною методологічною основою співвідношення предмета і об'єкта злочину. У такому взаємозв'язку об'єкт є суттю взаємовідносин у суспільстві, а предмет є яскравим виразом і проявом цієї суті. Однак тут є свої особливості (відносність, якісність і річ). Не кожний раз при вчиненні злочину відбувається вплив на його предмет. Багато злочинів вчиняються впливом на інші сторони суспільних відносин, а тому вони можуть бути умовно названі безпредметними. Відносність речей полягає в тому, що вони не існують зовні від інших речей. Річ не може бути ізольована від відносин [4, с. 67]. Якісність речей і відносин полягає в тому, що річ не може бути віддільна від своїх якостей. Якісність речі означає також якісність відношення [5, с. 67]. Речова сутність відносин полягає в тому, що вони не можуть існувати зовні і незалежно від речей. Категорія, речі, властивості і відносин тісно пов'язані одне з одним і переходять з одного в інше [4, с. 175]. Вказані загальні філософські положення дають можливість виявити співвідношення і взаємозв'язок предмета і об'єкта злочину.

Суспільні відносини завжди існують з приводу матеріальних або духовних речей, а тому предмет злочину, як різновид речей, матеріальних або духовних об'єктів існує в певних суспільних відносинах. Сам по собі предмет злочину існувати не може, адже він може залишатися лише предметом, як матеріальною річчю. Разом з тим, є матеріальні предмети, які можуть знаходитись і власне знаходяться поза сферою суспільних відносин. У всесвіті таких матеріальних об'єктів безліч але людство (конкретна особа, суб'єкт) освоює лише ті його частини, властивості, можливості, які можуть бути перетворені на об'єкт діяльності маючи при цьому у своєму розпорядженні відповідні можливості. Безліч речей матеріального світу існують самі по собі і без втручання у їх існування людини, вони завжди залишаються у незмінному стані. Лише сфера людської діяльності перетворює такі речі для себе, для свого користування, якби зароджуючи при цьому існування суспільних відносин. І тільки через сферу людської діяльності такі речі можуть перетворюватися на предмет злочину.

Таким чином, слід зазначити, що предмет злочину є частиною об'єкта злочину і відокремлювати ці два поняття, на нашу думку, є необґрунтованим і неправильним. Суспільні відносини можуть змінитися при зміні відповідної речі або предмета, або взагалі перестати існувати. Як бачимо, тут об'єктивно існує тісний зв'язок між цими двома явищами. Впливаючи на певний предмет може бути заподіяна суспільно небезпечна шкода. При посяганні на фінансово-кредитну чи банківську систему, може бути заподіяна шкода господарській діяльності в частині переведення великої кількості грошової маси на рахунки в так звані «офшорні» зони, або ж зняття великих сум грошей готівкою і вивезення за кордон.

Неоднозначність зв'язку предмета злочину з об'єктом говорить про те, що він не завжди тотожний. Предмет злочину є сукупністю сторін і властивостей суспільної відносини, а тому в окремих випадках виявляється різними сторонами. Інколи це річ матеріального світу, а в деяких випадках предмет злочину є елементом суспільної відносини. У цьому полягає різновид зв'язків предмета і об'єкта злочину.

Предмет злочину є матеріальною (речовою) стороною суспільної відносини. Це можуть бути відносини власності, які існують з приводу відповідних речей (майна), відносини у сфері господарської діяльності (товари народного споживання, грошові кошти, інші матеріальні цінності тощо). Якраз предмет злочину є зв'язком між

суспільною віднощиною і об'єктом злочину. Тут йдеться мова про охоронювані законом суспільні інтереси і соціальним зв'язком між ними.

Деякі вчені вважають, що відношення предмету до об'єкта злочину може полягати в матеріальній умові існування суспільної віднощини. Предмет може бути об'єктивним суспільним виразом існуючої суспільної віднощини. І оскільки суспільні віднощини є відносинами між людьми і під дією людей переходять в певні явища, то впливаючи на цих людей, злочинець може посягати на ці суспільні віднощини. У деяких випадках предметом злочину може бути тіло людини або її психіка (вбивство, тілесне ушкодження, шахрайство, опір працівникові правоохоронного органу тощо) [8, с. 85-86]. Але ніяких відмінностей тут немає, зважаючи на сутність цього зв'язку. Деякі вчені вважають третім видом зв'язку предмета з об'єктом форму закріплення суспільної віднощини (гроші, документи тощо) [9, с. 166].

Форма суспільної віднощини сама по собі не може бути суспільною віднощиною ні її стороною, а тому не може бути об'єктом злочину. Із зазначеного видно, що немає потреби встановлювати зв'язок між предметом, в яких закріплюються суспільні віднощини і об'єктом злочину.

Суспільні віднощини щодо грошей документів та інших речей полягають в тому, що останні є матеріальними об'єктами. Тобто вони є матеріальним виразом цих суспільних відносин. У цьому випадку предмет і об'єкт злочину знаходяться у безпосередньому зв'язку. Однак такий взаємозв'язок не виключає самостійності предмета. У такій самостійності предмета злочину проявляється динаміка суспільного життя, зміна, виникнення або припинення суспільних відносин. Як було зазначено вище, це завдяки наявності або відсутності предмету злочину.

Суспільні віднощини можуть часто змінюватися, в залежності від того у якому стані, стадії і належності знаходиться предмет. Наприклад, перехід предмету від одного володільця до іншого і навпаки.

Для теорії і практики має важливе кримінально-правове значення встановлення певної суспільної віднощини, яка є в даних умовах місця, часу і обставин у конкретному предметі, речі на момент вчинення злочину та встановлення конкретного предмету, впливаючи на який винна особа заподіяла шкоду об'єкту злочину. Наприклад, викрадене майном знаходилось (як законно отримане) на зберіганні відповідної установи чи організації.

Визнання предмета злочину сукупністю сторін та властивостей, в яких виявляються суспільні від-

носини, дає можливість з'ясувати взаємозв'язок предмета злочину із об'єктивною стороною. Деякі вчені вважають, що предмет злочину, на відміну від об'єкту, має значення лише як належність об'єктивної сторони деяких злочинів. Таку позицію підтримує професор Тихенко С.Н. у своїй роботі «Борьба с хищениями социалистической собственности, связанными с подлогами документов». Піддано критиці і викликає заперечення відношення предмету злочину до об'єктивної сторони. Він зазначав: «Отрыв предмета от объекта посягательства и отнесение его к объективной стороне преступления нам представляется неправильным» [10, с. 17]. Однак критика таких поглядів не є достатньо обґрунтованою і послідовною.

У подібних злочинах одні й ті ж предмети називалися то предметом злочину, то знаряддям його вчинення, а тому предметом злочину відносили до об'єктивної сторони. Відсутність відповідних критеріїв та недостатнє дослідження проблеми приводило до змішування цих понять та явищ. Деякі вчені вважали, що документ завжди є предметом злочинного впливу. Але це не аксіома. Документ може бути як предметом злочину, наприклад при викраденні, а також може бути засобом вчинення злочину, наприклад, при шахрайстві, ухиленні від призову на строкову військову службу тощо. Якщо відповідний документ взаємозв'язаний з об'єктом злочину тоді він може бути предметом злочину, тобто, коли на суспільну віднощину спрямоване посягання [11, с. 248]. В інших випадках він не перебуває у зв'язку з об'єктом, а тому не може визнаватися предметом. Документ взагалі, це базова теоретична конструкція. Це діловий папір, який підтверджує який небудь факт або право на що небудь, це те, що офіційно засвідчує якусь подію, явище, правочин тощо. Не маючи відношення до злочину, такий документ ніколи не буде його (злочину) предметом. Наприклад, при вчиненні шахрайства за допомогою підробленого документа, або його викрадає з метою заволодіння майном, він може бути знаряддям вчинення злочину. У даному випадку він (документ) є необхідним засобом вчинення злочину. Використання документа як знаряддя або засобу вчинення злочину не впливає на кваліфікацію. Якщо особа за допомогою підробленого документа незаконно одержує якісь соціальні або фінансові переваги, то її дії слід кваліфікувати як заволодіння майном способом шахрайства, і додаткової кваліфікації не потребує, адже вони повністю охоплюються нормою, яка передбачає відповідальність за злочини проти власності.

Якщо на документ була вчинена певна дія (стаття 358 КК України – підrobка документів, штампів...), то у властивостях самого документа виявились певні суспільні відносини, які змінюються вказаним посяганням. Особливі суспільні відносини існують з приводу видачі, оформлення та користування такими документами (господарювання, спадщина, право власності тощо). У даному випадку документ є матеріальним об'єктом, певною стороною суспільної відносини, а значить він є предметом злочину при посяганні на ці суспільні відносини. Це впливає на кваліфікацію, а тому має важливе як практичне, так і теоретичне значення.

У деяких випадках документи можуть бути предметом злочину (фіктивні документи при викраденні, підrobка документів тощо) або знаряддям їх вчинення (контрабанда, шахрайство тощо) або знаряддям їх вчинення (контрабанда, шахрайство тощо). Предмет злочину не є обов'язковою ознакою будь-якого діяння. При вчиненні такого злочину необхідно встановити на який об'єкт кримінально-правової охорони посягала особа. Це стосується хуліганства, бандитизму, розкрадань тощо. Якщо не буде встановлено предмету, на якій було вчинене посягання, тоді надто складно говорити про кваліфікацію дій винних осіб у вчиненні вище названих злочинів.

Багато кримінально-правових норм не мають вказівок на предмет злочину, однак це не змінює ситуації при кваліфікації. Бездіяльність при вчиненні злочину не має безпосереднього предмету а тому в даному випадку він(предмет) є факультативною ознакою. Предмет злочину завжди мається на увазі навіть тоді коли на нього немає вказівки. Узагальнене уявлення про предмет злочину свідчить про те, що кримінально-правова норма є правовою формулою коли виникає потреба у практичному застосуванні кримінально-правової норми і її реалізації. Тоді виникає у даному випадку необхідна точна конкретизація предмету злочину. Коли пред'являється обвинувачення, тоді необхідно вказати предмет злочину(вік, стать, прізвище, найменування, вага, вартість тощо). Без встановлення такої конкретизації буде мати місце об'єктивне ставлення в вину, а значить грубе порушення закону конституційних прав і свобод людини і громадянина.

Як бачимо, предмет злочину належить до об'єкта злочину, оскільки є сукупністю окремих властивостей і сторін суспільної відносини, а

тому відносити його до об'єктивної сторони не доречно.

Але разом з тим, предмет злочину має відповідний взаємозв'язок (співвідношення) і з об'єктивною стороною. Це відповідна взаємодія у взаємозв'язку з дією. На предмет злочину можливий психічний або фізичний вплив злочинного діяння (жести, погроза, напад, образа, викрадення тощо). Зв'язуючою ланкою між об'єктом і об'єктивною стороною є дія, яка є сутністю і основою зовнішнього прояву таких злочинів. Якщо дію не спрямовано на предмет злочину, тоді немає останнього. Сутність дії полягає в тому, що вона на щось впливає. Для визнання злочину слід встановити взаємодію двох складових: дії і спрямованості на предмет злочину. Цього не можна сказати стосовно так званих безпредметних злочинів. Суб'єкт злочину у багатьох випадках не посягає на матеріальний об'єкт, хоча він це міг зробити, перебуваючи у такому статусі.

Таким чином, предмет злочину знаходиться у взаємозв'язку з об'єктивною стороною злочину. Зміст об'єктивної сторони у багатьох випадках визначають особливості і властивості предмета, оскільки від особливостей предмета залежить характер діяльності суб'єкта злочину.

Вибір способу і знарядь впливу на предмет злочину у більшості випадків визначається саме предметом. Б.С. Никифоров зазначав, що спосіб і знаряддя вчинення злочину визначаються лише властивостями об'єкта злочину. Разом з тим, не всі способи впливу на предмет злочину визначаються злочинними, а лише ті, які загрожують і заподіюють об'єкту істотну шкоду. Наприклад, виготовлення холодної зброї утворює склад злочину (ч. 2 ст. 263 КК), а її зберігання не утворює цього складу злочину. У багатьох випадках ознаками об'єктивної сторони злочину є предмет, зумовлюючи при цьому злочинні наслідки. Якщо, наприклад, йдеться мова про вбивство, то мається на увазі людина а не тварина або якась інша жива істота. Якщо розголошується таємниця, то це відомості або інші носії таємного характеру тощо.

У переважній більшості злочинів зв'язуючою ланкою між об'єктивною ознакою(об'єктом і об'єктивною стороною) є предмет, оскільки результат одночасно належить і самій дії і об'єкту.

Підсумовуючи, слід зазначити, що предмет злочину відіграє значну роль і займає важливе місце в існуванні таких явищ кримінального права та об'єктивних ознак, як об'єкт і об'єктивна сторона злочину.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Пионтковский А.А. Учение о преступление. М., 1961. С. 141–143.
2. Коржанский Н.И. Предмет преступления. Волгоград, 1976, С. 9–10. Коржанский Н.И. Объект и предмет уголовно-правовой охраны. Академия МВД СССР, 1980. Кудрявцев В.Н. К вопросу соотношения объекта и предмета преступления. М. 1951. № 8. С. 51–60. А.А. Музыка, Е.В. Кашук. Предмет злочину: Теоретичні основи пізнання. Монографія. Паливода А.В., Київ, 2011. С. 9.
3. Полячек Ф. Состав преступления по чехословацкому уголовному праву. М., 1960. С. 81.
4. Уемов А. И. Вещи, свойства и отношения. М. 1963. С. 67.
5. Кримінальне право України. Загальна частина. Київ. Юридична думка, 2004. С. 85–86.
6. Никифоров Б.С. Объект преступления, Гос. Изд-во юрид. Лит-ры, 1960. С. 125. Кудрявцев В.Н. Общая теория квалификации преступлений. М., 1972. С. 166.
7. Гельфер М.А. Объект преступления. М. 1960. С. 17.
8. Коржанський Н.И. Объект и предмет уголовно-правовой охраны. М.: Изд-во Акад. МВД СССР, 1980. 248 с.
9. Воробей П.А. Кримінально-правове ставлення в вину: К.: Атіка, 2009. 176 с.
10. Б.С. Никифоров. Объект преступления по советскому уголовному праву. М.: 1960. С. 137.

REFERENCES:

1. Pyontkovskiy A.A. Uchenye o prestuplenye. M., 1961, S. 141-143.
2. Korzhanskiy N.Y. Predmet prestupleniya. Volhograd, 1976, S. 9-10. Korzhanskiy N.Y. Obekt y predmet uholovno-pravovoi okhrany. Akademyia MVD SSSR, 1980. Kudriavtsev V.N. K voprosu sootnosheniya obekta y predmeta prestupleniya. M. 1951. № 8. s. 51-60. A.A. Muzyka, Ye.V. Kashchuk. Predmet zlochyну: Teoretychni osnovy piznannia. Monohrafiia. Palyvoda A.V., Kyiv, 2011, S. 9.
3. Poliachek F. Sostav prestupleniya po chekhoslovatskomu uholovnomu pravu. M., 1960, S. 81.
4. Uemov A. Y. Veshchy, svoistva y otnosheniya. M. 1963, S. 67.
5. Kryminalne pravo Ukrainy. Zahalna chastyna. Kyiv. Yurydychna dumka, 2004, S. 85-86.
6. Nykyforov B.S. Obekt prestupleniya, Hos. Yzd-vo yuryd. Lyt-ry, 1960, S. 125. Kudriavtsev V.N. Obshchaia teoriya kvalyfykatsyy prestupleniy. M., 1972, S. 166.
7. Helfer M.A. Obekt prestupleniya. M. 1960., S. 17.
8. Korzhanskiy N.Y. Obekt y predmet uholovno-pravovoi okhrany. M.: Yzd-vo Akad. MVD SSSR, 1980. 248 s.
9. Vorobei P.A. Kryminalno-pravove stavlennia v vynu: K.: Atika, 2009. 176 s.
10. B.S. Nykyforov. Obekt prestupleniya po sovetskomu uholovnomu pravu. M.: 1960, S. 137.

УДК 343: 349.6 (477)
DOI 10.32782/chasopyskiivp/2022-1-4

Матвійчук Валерій Костянтинівич,
доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри кримінального права, процесу та криміналістики
Київського інституту інтелектуальної власності
та права Національного університету «Одеська юридична академія»
ORCID ID: 0000-0003-3459-0056

ОБ'ЄКТИВНА СТОРОНА КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ, ПЕРЕДБАЧЕНОГО Ч. 1 СТ. 238 КК УКРАЇНИ: ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРАКТИЧНІ ПРОБЛЕМИ

У статті з'ясовано теоретичні та практичні проблеми кримінального правопорушення приховування або перекручення відомостей про екологічний стан або захворюваність населення (ч. 1 ст. 238 КК України – далі ч. 1 ст. 238 КК). Акцентується увага на тому, що зовнішня сторона діяння, передбаченого ч. 1 ст. 238 КК, не знайшла свого достатнього дослідження, що зумовлено чинниками, описаними автором у статті.

У публікації використана певна послідовність дослідження, яка дозволила найбільш повно з'ясувати ознаки зовнішнього прояву цього кримінального правопорушення. У статті значну увагу приділено термінології, яка використовується законодавцем у ч. 1 ст. 238 КК, від чого залежить, у певній мірі, розуміння закону, а, отже й належне його застосування.

Піддані критичному аналізу існуючі погляди авторів стосовно ознак об'єктивної сторони цього кримінального правопорушення та сформульовані зовнішні прояви діяння, передбаченого ч. 1 ст. 238 КК.

У межах дослідження цією статтею найповніше враховані: 1) позитивні моменти, що стосуються розкриття ознак об'єктивної сторони діяння приховування або перекручення відомостей про екологічний стан або захворюваність населення, послідовно їх визначено і обґрунтовано; 2) користуючись загальним поняттям об'єктивної сторони кримінального правопорушення, визначена повна сукупність ознак об'єктивної сторони, які характеризують зовнішні прояви цього діяння; 3) здійснена кваліфікація діянь, передбачених ч. 1 ст. 238 КК за ознаками об'єктивної сторони цього діяння.

На підставі проведеного в роботі аналізу запропоновано визначення такої ознаки об'єктивної сторони цього кримінального правопорушення, яка виражена в ч. 1 ст. 238 КК терміном «приховування» та виділені види бездіяльності. Крім того, з'ясована така ознака об'єктивної сторони, яка описана в законі терміном «перекручення» тощо.

З метою усунення невідповідності назви кримінального правопорушення передбаченого, ст. 238 КК і диспозиції ч. 1 ст. 238 КК, сформульована нова редакція ст. 238 КК.

Ключові слова: об'єктивна сторона, дія (бездіяльність), приховування, перекручення, місце вчинення діяння, обстановка вчинення кримінального правопорушення.

Matviichuk Valerii. The objective side of the criminal offense provided for in Part 1 of Art. 238 of CC of Ukraine: theoretical and practical problems

The article clarifies the theoretical and practical problems of criminal offense of concealment or distortion of information about the ecological status or morbidity of the population (Part 1 of Article 238 of the Criminal Code of Ukraine - hereinafter Part 1 of Article 238 of the Criminal Code). Emphasis is placed on the fact that the external side of the act under Part 1 of Art. 238 of the Criminal Code, did not find its sufficient research, due to the factors described by the author in the article.

The publication used a certain sequence of research, which allowed to most fully clarify the signs of the external manifestation of this criminal offense. The article pays considerable attention to the terminology used by the legislator in Part 1 of Art. 238 of the Criminal Code, which depends, to some extent, the understanding of the law, and, consequently, its proper application.

The existing views of the authors on the signs of the objective side of this criminal offense are subjected to critical analysis and the external manifestations of the act provided for in Part 1 of Art. 238 of the Criminal Code.

In the framework of the study, this article fully takes into account: 1) the positive aspects of revealing the signs of the objective side of the act of concealment or distortion of information about the ecological status or morbidity of the population, consistently identified and justified; 2) using the general concept of the objective side of the criminal offense, determined the full set of features of the objective side, which characterize the external manifestations of this act; 3) the qualification of the acts provided for in Part 1 of Art. 238 of the Criminal Code on the grounds of the objective side of this act.

Based on the analysis conducted in the work, it is proposed to determine such a feature of the objective side of this criminal offense, which is expressed in Part 1 of Art. 238 of the Criminal Code with the term "concealment" and certain types of inaction. In addition, the feature of the objective side, which is described in the law by the term "distortion", etc., has been clarified.

In order to eliminate the inconsistency of the name of the criminal offense under Art. 238 of the Criminal Code and the provisions of Part 1 of Art. 238 of the Criminal Code, a new version of Art. 238 of the Criminal Code.

Key words: objective side, action (inaction), concealment, distortion, place of commission of the act, situation of committing a criminal offense.

Основний текст статті. Зовнішня сторона кримінального правопорушення, передбаченого ст. 238 КК, як свідчить вивчення юридичної літератури, до цього часу не знайшла свого достатнього дослідження, вона надто складна, має багатоаспектний характер та істотні дискусійні в юридичному плані моменти, які так чи інакше впливають на практику застосування норм, передбачених цією статтею, і законотворчу діяльність та теорію кримінального права.

Отже завданням нашого дослідження в межах, визначених цією статтею, полягає в тому, щоб як найповніше: а) врахувати позитивні моменти, що стосуються розкриття ознак об'єктивної сторони діяння приховування або перекидання відомостей про екологічний стан або захворюваність населення, послідовно їх визначити і обґрунтувати; б) користуючись загальним поняттям об'єктивної сторони цього кримінального правопорушення, визначити повну сукупність обов'язкових ознак об'єктивної сторони, що характеризують зовнішні прояви досліджуваного діяння; в) здійснити кваліфікацію діянь, передбачених ч. 1 ст. 238 КК за ознаками об'єктивної сторони цього кримінального правопорушення. Покладаючись на встановлену нами послідовність висвітлення та опрацювання проблем, зупинимося на визначенні позитивних сторін. Вони стосуються таких основ: 1) потрібно при обґрунтуванні ознак об'єктивної сторони цього кримінального правопорушення відштовхуватися від приписів закону про кримінальну відповідальність (ч. 1 ст. 238 КК); 2) необхідно безпосередньо аналізувати ознаки об'єктивної сторони цього діяння, а не описувати форми і види цього діяння; 3) з'ясувати термінологію, якою законодавець користується при описанні об'єктивної сторони кримінального правопорушення, яке нами досліджується.

У подальшому стосовно досліджуваної проблеми слід додатково розглянути ще такі питання: погляди в джерелах з кримінального права на поняття об'єктивної сторони кримінального правопорушення приховування або перекидання відомостей про екологічний стан або захворюваність населення; термінологію, якою користуються автори наявних публікацій, як вони її пояснюють та як вона співвідноситься з чинним КК України, а також із сучасною судовою практикою.

В юридичній літературі існує значна кількість часом суперечливих поглядів на поняття об'єктивної сторони діяння, передбаченого ч. 1 ст. 238 КК. Одні автори зазначають, що об'єктивна сторона цього кримінального правопорушення

виражається у вчиненні двох протиправних діянь: 1) приховування або умисне перекидання службовою особою відомостей про екологічний, у тому числі радіаційний, стан, який пов'язаний із забрудненням земель, водних ресурсів, атмосферного повітря, харчових продуктів і продовольчої сировини, і такий, що негативно впливає на здоров'я людей, рослинний та тваринний світ; 2) приховування або умисне перекидання службовою особою відомостей про стан захворюваності населення в районах із підвищеною екологічною небезпекою [1, с. 405]; другі – наполягають, що об'єктивна сторона цього кримінального правопорушення характеризується діянням, представленим у таких формах: приховування або умисне перекидання особою відомостей про екологічний, у тому числі радіаційний, стан, пов'язаний із забрудненням земель, водних ресурсів, атмосферного повітря, харчових продуктів і продовольчої сировини, і негативним впливом на здоров'я людей, рослинний та тваринний світ; приховування або умисне перекидання службовою особою відомостей про стан захворюваності населення в районах з підвищеною екологічною небезпекою [2, с. 419]; треті – стверджують, що об'єктивна сторона цього діяння зв'язана з приховуванням або перекиданням відомостей, указаних в характеристиці предмета кримінального правопорушення [3, с. 501]; четверті – вважають, що об'єктивна сторона цього діяння полягає у приховуванні (бездіяльності) або перекиданні службовою особою відомостей про екологічний стан або стан захворюваності населення у певних районах [4, с. 728]; шості – зазначають, що об'єктивна сторона цього кримінального правопорушення полягає в приховуванні або умисному перекиданні службовою особою відомостей про екологічний, в тому числі радіаційний, стан у районах з підвищеною екологічною небезпекою, а також про стан захворюваності населення в таких районах [5, с. 277-278].

Проведений аналіз існуючих поглядів на поняття об'єктивної сторони кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 238 КК, свідчить, що їх автори, зокрема, С.Б. Гавриш обмежує двома протиправними діяннями, автори «Науково-практичного коментаря» за ред. Потебенка М.О., Гончаренка В.Г. зазначають діяння, представлені двома формами, О.О. Дудоров акцентує увагу на тому, що приховування вчиняється шляхом бездіяльності; В.А. Клименко повторює з певною інтерпретацією першу і другу точки зору. Слід зазначити, що всі ці науковці дають визначення зовнішнього прояву цього діяння загальними

фразами, переписуючи диспозицію ч. 1 ст. 238 КК, а не з використанням складових (ознак) об'єктивної сторони. Це стосується також і визначення об'єктивної сторони цього кримінального правопорушення формулюваннями М.М. Панька. Такий підхід авторів не додає позитиву для працівників правозастосовних органів. Крім того, Д.І. Крупко зазначає, що об'єктивна сторона цього кримінального правопорушення проявляється у формі бездіяльності (ненадання інформації), чи у формі активних дій (наданні неправдивої інформації) [6, с. 424]. Отже і цей автор відійшов від правильного і повного формулювання поняття об'єктивної сторони діяння, передбаченого ч. 1 ст. 238 КК та детального з'ясування ознак зовнішнього прояву цього кримінального правопорушення.

Перед тим як проаналізувати ознаки об'єктивної сторони діяння, передбаченого ч. 1 ст. 238 КК, необхідно звернутися до розуміння термінології, якою позначаються в законі ці ознаки, яка приведе нас до її визначеності і буде сприяти розумінню суті об'єктивної сторони цього кримінального правопорушення. У цьому сенсі слід вказати на залежність якості правового матеріалу, куди ми відносимо і застосування термінології законодавцем у ч. 1 ст. 238 КК, від чого залежить, у певній мірі, розуміння закону, а, отже, й належне його застосування. Цей підхід знаходить своє підтвердження у висловлюванні «батька» кібернетики М. Вінера, який стверджував, що «теорія і практика права тягнуть за собою дві групи проблем: групу проблем, яка стосується загального призначення права, розуміння справедливості в праві, і групу проблем, що стосуються технічних прийомів, при допомозі яких ці поняття стануть ефективними» [7, с. 29]. Ці положення впритул стосуються принципу визначеності та єдності термінології у складі кримінального правопорушення приховування або перекручення відомостей про екологічний стан або захворюваність населення та можливості здійснення ефективної кримінально-правової охорони відповідних суспільних відносин лише за допомогою визначених у законі термінів (які можуть сприяти розумінню ознак об'єктивної сторони цього діяння).

Термін «приховування» в джерелах з кримінального права знайшов наступні тлумачення: 1) це умисне неповідомлення або несвоєчасне повідомлення відомостей про екологічний стан і відомостей про захворюваність населення в районах із підвищеною екологічною небезпекою [1, с. 238]; 2) приховування може виражатися у бездіяльності відповідальної службової особи

або несвоєчасному інформуванні нею про різку зміну (або значно перевищення встановлених нормативів і звичайного для даної місцевості ступеня радіації) екологічного чи радіаційного стану, пов'язаного із забрудненням земель, водних ресурсів, атмосферного повітря, харчових продуктів і продовольчої сировини і можливого реального негативного впливу на здоров'я людей, рослинний та тваринний світ, а також на стан захворюваності населення в районах з підвищеною екологічною небезпекою [2, с. 419-420]; 3) приховування означає неповідомлення відповідної інформації належним адресатам або її несвоєчасне надання (це бездіяльність особи, яка поводить себе пасивно і не виконує покладений на неї правовий обов'язок за власною ініціативою чи за запитом уповноважених суб'єктів надати відомості про екологічний стан або захворюваність населення) [4, с. 728]; 4) під приховуванням відомостей слід розуміти неповідомлення інформації, яка є предметом цього кримінального правопорушення, або несвоєчасне подання її відповідним адресатам, у т.ч. органам, уповноваженим приймати рішення щодо отриманої інформації в мережу загальнодержавної екологічної автоматизованої інформаційно-аналітичної системи забезпечення доступу до екологічної інформації та її складову – місцеву екологічну автоматизовану інформаційно-аналітичну систему (згідно зі ст. 25-1 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища», екологічне інформаційне забезпечення здійснюється шляхом, зокрема, систематичного інформування населення через засоби масової інформації про стан навколишнього природного середовища, динаміку його змін, джерела забруднення, розміщення відходів чи іншої зміни навколишнього природного середовища і характер впливу екологічних факторів на стан здоров'я населення, негайного інформування про надзвичайні екологічні ситуації тощо) [5, с. 278]; 5) приховування відомостей має місце, коли винна особа взагалі не дає своєчасно відомостей про стан екологічної обстановки [8, с. 529].

Аналіз визначень поняття «приховування службовою особою відомостей про екологічний, в тому числі радіаційний стан», запропонованих у джерелах з кримінального права, свідчить, що вони не суперечать один одному, а лише слугують взаємодоповненню. Нам уявляється, що з цих визначень необхідно вибрати позитивні положення, до яких слід віднести наступне: 1) це умисне неповідомлення або несвоєчасне повідомлення відомостей (автор С.Б. Гавриш);

2) це бездіяльність відповідальної службової особи (автори «Науково-практичного коментаря до Кримінального кодексу України» за ред. М.О. Потєбенька і В.Г. Гончаренка); 3) інформації (ми вважаємо відомостей), яка є предметом цього кримінального правопорушення, або несвоєчасне подання її відповідним адресатам, у т.ч. органам, уповноваженим приймати рішення щодо отриманої інформації (автор В.А. Клименко); 4) належним адресатам (автор О.О. Дудоров). Натомість, щоб остаточно сформулювати коротке (найбільш загальне) визначення поняття «приховування», необхідно звернутися до довідникових джерел. Так, згідно «Русско-українського словаря» термін «сокрытие» означає «... приховання, утаєння, (неоконч. д. – еще) приховування, утаювання» [9, с. 342]. Великий тлумачний словник сучасної української мови термін «приховування» розуміє таким чином: «-я, с. Дія за знач. приховувати» [10, с. 1138]. Термін «приховувати» тлумачиться наступним чином «...-ую, -уєш, недок., приховати, -аю, -аєш, док., перех. 1. Класти що-небудь у невідоме для інших місце, притримуючи до якогось часу; ховати, заховувати... 2. Тримати що-небудь у таємниці, не розголошувати чогось; таїти, затаювати. // Замовчувати що-небудь, не розповідати про щось з певною метою. // Не показувати, не виявляти кого-, чого-небудь з певною метою...// Маскувати, прикривати щось чим-небудь.// Робити непомітним, невидимим для інших...» [10, с. 1138].

З тлумачення цих довідникових джерел для нашого визначення матиме відношення наступне: 1) тримати що-небудь у таємниці; 2) не розголошувати чогось; 3) замовчувати що-небудь, не розповідати про щось з певною метою; 4) не виявляти чого-небудь з певною метою.

На підставі проведеного вище аналізу, можна запропонувати таку ознаку об'єктивної сторони цього діяння, як бездіяльність, яка виражена в ч. 1 ст. 238 КК терміном «приховування». Під приховуванням (в сенсі ч. 238 КК) слід розуміти бездіяльність уповноваженої службової особи, яка виражається в умисному неповідомленні або несвоєчасному повідомленні належним адресатам, у т.ч. органам, уповноваженим прийняти рішення щодо отриманих відомостей, які є предметом цього кримінального правопорушення.

Маючи таке визначення, яке характеризує приховування «як законодавчий термін бездіяльності», розкриємо таку ознаку об'єктивної сторони цього кримінального правопорушення, як бездіяльність. Виходячи із диспозиції ч. 1 ст. 238 КК, можна виділити такі види бездіяльності: 1) приховування службовою особою відомостей

про екологічний стан, стан, який пов'язаний із забрудненням земель; 2) приховування службовою особою відомостей про екологічний стан, стан, який пов'язаний із забрудненням водних ресурсів; 3) приховування службовою особою відомостей про екологічний стан, стан, який пов'язаний із забрудненням атмосферного повітря; 4) приховування службовою особою відомостей про екологічний стан, стан, який пов'язаний із забрудненням харчових продуктів і продовольчої сировини. Крім того, кожний з цих чотирьох пунктів слід доповнити словами «і такий, що негативно впливає на здоров'я людей, рослинний і тваринний світ». Інтерпретація цієї бездіяльності стосовно негативного впливу, в одних випадках може стосуватися здоров'я людей, в інших – впливати на рослинний світ, а ще в інших – негативно впливати на тваринний світ; 5) приховування службовою особою відомостей про стан захворюваності населення в районах з підвищеною екологічною небезпекою; 6) приховування службовою особою відомостей про радіаційний стан, стан, який пов'язаний із забрудненням земель; 7) приховування службовою особою відомостей про радіаційний стан, стан, який пов'язаний із забрудненням водних ресурсів і такий, що негативно впливає на здоров'я людей, рослинний та тваринний світ; 8) приховування службовою особою відомостей про радіаційний стан, стан, який пов'язаний із забрудненням атмосферного повітря і такий, що негативно впливає на здоров'я людей, рослинний та тваринний світ; 9) приховування службовою особою відомостей про радіаційний стан, стан, який пов'язаний із забрудненням харчових продуктів і продовольчої сировини і такий, що негативно впливає на здоров'я людей, рослинний і тваринний світ.

Крім зазначеного вище з'ясуємо ще такі загальні положення, які стосуються об'єктивної сторони кримінального правопорушення взагалі і, зокрема, передбаченого ч. 1 ст. 238 КК, а саме дію та бездіяльність. Перш за все, бездіяльність – це пасивна протиправна, вольова поведінка особи. Зрозуміло, що вона як пасивна вольова протиправна поведінка, являє собою перш-за все відсутність тілорухів, але бездіяльність це далеко не будь яка відсутність тілорухів [11, с. 69]. Цю позицію слід підтримати, виходячи з того, що: по-перше, оскільки мова йде про форму суспільно небезпечної поведінки, бездіяльність – це те, що проявляється в утриманні від необхідних для недопущення шкоди тілорухів; по-друге, оскільки мова йде про ознаку об'єктивної сторони кримінального правопорушення,

бездіяльність – відсутність тих тілорухів, які відбуваються в ситуації, коли особа повинна обов'язково вести себе активно (для іншого заброн не встановлено) [11, с. 69].

Тепер у такій же послідовності розглянемо визначення поняття «перекручення службовою особою відомостей про екологічний, у тому числі радіаційний стан, а також про стан захворюваності населення в районах з підвищеною екологічною небезпекою. З цього приводу звернемося до джерел з кримінального права. Так, С.Б. Гавриш під перекрученням відомостей, указаних в ч. 1 ст. 238 КК, розуміє повідомлення в офіційних документах явно неправдивих відомостей про наявність небезпечної екологічної ситуації, а також захворюваність населення у певній місцевості або повідомлення цих відомостей, але в такій формі, що спотворює зміст і дійсність стосовно як екологічного стану, так і захворюваності населення (наприклад, заниження показників забрудненості навколишнього природного середовища, запис у відповідних документах меншої кількості хворих тощо) [1, с. 405]. В.І. Антипов стверджує, що перекручення відомостей – подання таких відомостей про екологічний стан або стан захворюваності населення, що не відповідають дійсності (заниження показників забрудненості навколишнього середовища, запис у відповідних документах меншої кількості хворих тощо) [8, с. 529]. В.А. Клименко наполягає на тому, що перекручення відомостей – це повідомлення (подання) завідомо неправдивих відомостей про екологічний стан або стан захворюваності населення, тобто таких відомостей, які не спонукають відповідні органи до прийняття рішень взагалі або прийняття недостатніх або невчасних рішень, спрямованих на вжиття заходів щодо ліквідації наслідків екологічного забруднення (як правило це заниження показників забрудненості навколишнього природного середовища, запис у відповідних документах меншої кількості хворих тощо) [5, с. 278]. О.О. Дудоров схиляється до того, що перекручення – це подання завідомо неправдивих відомостей, які вводять адресата в оману в питанні про екологічний стан або стан захворюваності населення (це будь-яке спотворення істини, у тому числі у бік перебільшення чи применшення показників про забруднення довкілля або про стан захворюваності населення у відповідних районах, зокрема, це свідоме збільшення показників про кількість шкідливих речовин у навколишньому природному середовищі, повідомлення про кількість шкідливих речовин у навколишньому природному середовищі, повідо-

влення занижених показників про рівень радіації у даній місцевості або кількість хворих людей, повідомлення про те, що існуючий рівень радіації нібито не створює небезпеки для життя і здоров'я людей тощо [4, с. 728]. Автори «Науково-практичного коментаря до Кримінального кодексу України» за ред. М.О. Потебенька, В.Г. Гончаренка вважають, що умисне перекручення службовою особою зазначених в законі (ст. 238 КК) відомостей полягає в умисному їх викривленні, що спотворює реальну дійсність [2, с. 420]. Д.І. Крупко під перекрученням відомостей розуміє активні дії в наданні неправдивої інформації [6, с. 424].

Аналіз визначень поняття «перекручення службовою особою відомостей про екологічний, в тому числі радіаційний, стан» у джерелах з кримінального права свідчить, що вони взаємодоповнюють одне одного. Ми вважаємо, що з усіх визначень важливо виокремити позитивні положення, до яких слід віднести такі, як: 1) це умисне повідомлення службовою особою неправдивих відомостей; 2) це активні дії в наданні неправдивих відомостей відповідним адресатам. Натомість, щоб остаточно запропонувати оптимальне визначення поняття «перекручення», необхідно звернутися до довідникових джерел. Зокрема, «Великий тлумачний словник української мови» зазначає, що термін «перекручення» означає: «...1. Дія за знач. перевернути, перевертати...» [10, с. 914]. Натомість, термін «перекручувати» означає «...Змінювати кого-, що-небудь...діяти по-іншому...» [10, с. 914].

На підставі проведеного вище аналізу різних джерел, можна запропонувати таку ознаку об'єктивної сторони цього кримінального правопорушення, як дію, яка виражена в ч. 1 ст. 238 КК терміном «перекручення». Під перекрученням (у сенсі ч. 1 ст. 238 КК) слід розуміти активні дії уповноваженої службової особи, які виражаються в умисному повідомленні неправдивих відомостей належним адресатам, у т.ч. органам, уповноваженим прийняти рішення щодо отриманих відомостей, які є предметом цього кримінального правопорушення.

Виходячи з диспозиції ч. 1 ст. 238 КК та розуміння активних дій, сформулюємо їх прояв зовні таким чином: 1) умисне перекручення службовою особою відомостей про екологічний стан, який пов'язаний із забрудненням земель і такий, що негативно впливає на здоров'я людей, на рослинний і тваринний світ; 2) умисне перекручення службовою особою відомостей про екологічний стан, який пов'язаний із забрудненням водних ресурсів і такий, що негативно впливає на здоров'я людей, на рослинний та тваринний світ;

3) умисне перекручення службовою особою відомостей про екологічний стан, який пов'язаний із забрудненням атмосферного повітря і такий, що негативно впливає на здоров'я людей, на рослинний та тваринний світ; 4) умисне перекручення службовою особою відомостей про екологічний стан, який пов'язаний із забрудненням харчових продуктів і продовольчої сировини і такий, що негативно впливає на здоров'я людей, на рослинний та тваринний світ; 5) умисне перекручення службовою особою відомостей про стан захворюваності населення в районах з підвищеною екологічною небезпекою; 6) умисне перекручення службовою особою відомостей про радіаційний стан, який пов'язаний із забрудненням землі і такий, що негативно впливає на здоров'я людей, рослинний та тваринний світ; 7) умисне перекручення службовою особою відомостей про радіаційний стан, який пов'язаний із забрудненням водних ресурсів і такий, що негативно впливає на здоров'я людей, рослинний та тваринний світ; 8) умисне перекручення службовою особою відомостей про радіаційний стан, який пов'язаний із забрудненням атмосферного повітря і такий, що негативно впливає на здоров'я людей, рослинний та тваринний світ; 9) умисне перекручення службовою особою відомостей про радіаційний стан, який пов'язаний із забрудненням харчових продуктів і продовольчої сировини і такий, що негативно впливає на здоров'я людей, рослинний та тваринний світ.

Таким чином, вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 238 КК, характеризується як дією, так і бездіяльністю.

Наступною ознакою об'єктивної сторони діяння, передбаченого ч. 1 ст. 238 КК, є місце вчинення кримінального правопорушення, яке в законі сформульоване наступним чином «... в районах з підвищеною екологічною небезпекою» [12]. Це положення стосується умов вчинення діяння, і в нашому випадку відноситься як до приховування, так і до перекручення службовою особою відомостей про стан захворюваності населення в районах з підвищеною екологічною небезпекою. Цю ознаку не називають у теорії і на практиці.

Ще однією ознакою об'єктивної сторони діяння (ч. 1 ст. 238 КК України) є обстановка вчинення кримінального правопорушення. Для ч. 1 ст. 238 КК вона є специфічною умовою, в якій вчиняється кримінальне правопорушення або шляхом дії або бездіяльності і позначається в законі як «... екологічний, в тому числі радіаційний стан...».

Висновки. На підставі викладеного можна зазначити наступне: 1) об'єктивна сторона кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 238 КК, характеризується такими обов'язковими ознаками об'єктивної сторони, як: дією, бездіяльністю, місцем та обстановкою вчинення цього діяння; 2) з метою усунення конкуренції (невідповідності) назви цього діяння і положень диспозиції ч.1 ст. 238 КК, назва кримінального правопорушення має отримати наступне формулювання: «ст. 238 КК Приховування або перекручення відомостей про екологічний, в тому числі радіаційний, стан або стан захворюваності населення».

ЛІТЕРАТУРА:

1. Гавриш С.Б. Коментар до ст. ст. 236-250 КК України. Кримінальний кодекс України. Науково-практичний коментар: У 2 т. Т.2: Особлива частина / Ю.В. Баулін, В.І. Борисов, В.І. Тютюгін та ін. / За заг. ред. В.Я. Тація, В.П. Пшонки, В.І. Борисова, В.І. Тютюгіна. [5-те вид., допов.]. Х. : Право, 2013. 2013. С. 394–453.
2. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України [П.П. Андрушко, О.Ф. Арсенюк, О.Ф. Бантишев та ін.]; під заг. ред. Потебенька М.О., Гончаренка В.Г. та ін.. У 2-х т. Ч. 2. К. : «Форум», 2001. 944 с.
3. Панько М.М. Преступления против окружающей среды. Уголовный кодекс Украины. Комментарий / Под ред. Ю.А. Кармазина и Е.Л. Стрельцова. Харьков, ООО «Одиссей», 2001. С. 496–540.
4. Дудоров О.О. Злочини проти довкілля. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України; за ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. 9-те вид., переробл. та допов. К. : Юридична думка, 2012. С. 720–782.
5. Клименко В.А. Злочини проти довкілля. Кримінальне право України. Особлива частина: [підручник] (Ю.В. Александров, О.О. Дудоров, В.А. Клименко та ін.); за ред. М.І. Мельника, В.А. Клименка. К. : Юридична наука, 2004. С. 267–317.
6. Крупко Д.И. Преступления против окружающей среды. Уголовное право Украины. Общая и Особенная часть: [учебник]; под ред. Засл. деятеля науки и техники Украины, док. юрид. наук, профессора Е.Л. Стрельцова. Х. : ООО «Одиссей», 2002. С. 403–425.
7. Винер Н. Кибернетика и общество. М. : Изд-во иностранной литературы, 1958. 382 с.
8. Антипов В.І. Коментар до ст. 238 КК України. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України: за станом законодавства і постанов Пленуму Верховного Суду України на 1 грудня 2001 р.; за ред. С.С. Яценка. К. : А.С.К., 2002. С. 527–530.
9. Русско-украинский словарь. Т. 3; [редакторы тома: С.И. Головащук, Л.А. Коробчинская, Н.Н. Пимлинский. Киев : Изд-во «Наукова думка», 1968. 727 с.

10. Великий тлумачний словник сучасної української мови / з дод. і доп. // [уклад. голов. ред. В.Т. Бусел]. К. : Ірпін': ВТФ «Перун», 2005. 1728 с.
11. Благов Е.В. Общая часть уголовного права в 20 лекциях: [курс лекций]. М. : Юрлит-информ, 2012. 344 с.
12. Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25-26. Ст. 131.

REFERENCES:

1. Havrysh S.B. Komentar do st. st. 236-250 KK Ukrainy. Kryminal'nyy kodeks Ukrainy. Naukovo-praktychnyy komentar: U 2 t. T.2: Osoblyva chastyna / YU.V. Baulin, V.I. Borysov, V.I. Tyutyuhin ta in. / Za zah. red. V.YA. Tatsiya, V.P. Pshonky, V.I. Borysova, V.I. Tyutyuhina. [5-te vyd., dopov.]. KH. : Pravo, 2013. S. 394–453.
2. Naukovo-praktychnyy komentar do Kryminal'noho kodeksu Ukrainy [P.P. Andrushko, O.F. Arsenyuk, O.F. Bantyshev ta in.]; pid zah. red. Poteben'ka M.O., Honcharenka V.H. ta in. U 2-kh t. CH. 2. K. : «Forum», 2001. 944 s.
3. Pan'ko M.M. Prestuplenyya protyv okruzhayushchey srody. Uholovnyy kodeks Ukrainy. Kommentaryy / Pod red. YU.A. Karmazyna y E.L. Strel'tsova. – Khar'kov, OOO «Odyssey», 2001. S. 496–540.
4. Dudorov O.O. Zlochyny proty dovkillya. Naukovo-praktychnyy komentar Kryminal'noho kodeksu Ukrainy; za red. M.I. Mel'nyka, M.I. Khavronyuka. 9-te vyd., pererobl. ta dopov. K. : Yurydychna dumka, 2012. S. 720–782.
5. Klymenko V.A. Zlochyny proty dovkillya. Kryminal'ne pravo Ukrainy. Osoblyva chastyna: [pidruchnik] (Yu.V. Aleksandrov, O.O. Dudorov, V.A. Klymenko ta in.); za red. M.I. Mel'nyka, V.A. Klymenka. K. : Yurydychna nauka, 2004. S. 267–317.
6. Krupko D.I. Prestupleniya protiv okruzhayushchey srody. Ugolovnoye pravo Ukrainy. Obshchaya i Osobennaya chast': [uchebnik]; pod red. Zasl. deyatelya nauki i tekhniki Ukrainy, dok. yurid. nauk, professora Ye.L. Strel'tsova. KH. : OOO «Odissey», 2002. S. 403–425.
7. Viner N. Kibernetika i obshchestvo. M. : Izd-vo inostrannoy literatury, 1958. 382 s.
8. Antipov V.I. Komentar do st. 238 KK Ukraini. Naukovo-praktichniy komentar do Kriminal'nogo kodeksu Ukraini: za stanom zakonodavstva i postanov Plenumu Verkhovnoho Sudu Ukraini na 1 grudnya 2001 r.; za red. S.S. Yatsenka. K. : A.S.K., 2002. S. 527–530.
9. Russko-ukrainskiy slovar'. T. 3; [redaktory toma: S.I. Golovashchuk, L.A. Korobchinskaya, N.N. Pimlinskiy. Kiyev : Izd-vo «Naukova dumka», 1968. 727 s.
10. Velykyy tлумачnyy slovnyk suchasnoyi ukraiyins'koyi movy / z dod. i dop. // [uklad. holov. red. V.T. Busel]. K. : Irpin': VTF «Perun», 2005. 1728 s.
11. Blahov E.V. Obshchaya chast' uholovnoho prava v 20 lektsyyakh: [kurs lektsyy]. M. : Yurlyt-ynofrm, 2012. 344 s.
12. Kryminal'nyy kodeks Ukrainy vid 5 kvitnya 2001 r. Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrainy. 2001. № 25-26. St. 131.

УДК 347.424; 336.717.3
DOI 10.32782/chasopyskiivp/2022-1-5

Мельник Ольга Олегівна,
кандидат юридичних наук, адвокат,
старший викладач кафедри
адміністративного права, інтелектуальної
власності та цивільно-правових дисциплін
Київського інституту інтелектуальної власності та права
Національного університету «Одеська юридична академія»
ORCID ID: 0000-0002-2088-630X

РОЗІРВАННЯ ДОГОВОРУ АБО ЗМІНА ЙОГО УМОВ, ВНАСЛІДОК ДІЇ ОБСТАВИН ФОРС-МАЖОРУ, ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ

Військова агресія Російської Федерації проти України вплинула майже на всі сфери життєдіяльності людини в Україні, в тому числі на можливість виконання цивільно-правових зобов'язань. Передбачається, що з цих причин велика кількість укладених в Україні цивільно-правових договорів не будуть виконані належним чином, будуть змінені умови, а в інших випадках, взагалі, розірвання договору. У зв'язку з чим є необхідність дослідити питання щодо наслідків невиконання цивільно-правових зобов'язань з причин запровадження воєнного стану в Україні.

Якщо сторони не досягли згоди щодо приведення договору у відповідність з обставинами на сьогоднішній день в умовах воєнного стану, які істотно змінилися, договір може бути розірваний, з підстав, встановлених ЦК України, змінений за рішенням суду на вимогу заінтересованої сторони за наявності одночасно таких умов: у момент укладення договору сторони виходили з того, що така зміна обставин не настане; зміна обставин зумовлена причинами, які заінтересована сторона не могла усунути після їх виникнення при всій турботливості та обачності, які від неї вимагалися.

Правове регулювання правових наслідків істотної зміни обставин, які існують при укладенні договору, як правило, будується на основі одного з двох ключових принципів договірного права: принципу, згідно з яким договори мають виконуватись (pactasuntservanda), або застереженні про незмінність обставин (clausularebussicstantibus). У законодавстві зарубіжних країн містяться норми, відповідно до яких «зміна обставин може бути виправданям зміни договору, коли збереження договору у первісному вигляді призводить до надзвичайних результатів, не сумісних із справедливістю».

Основними наслідками істотної зміни обставин, якими сторони керувалися при укладенні договору, є: – власне зміна договору, тобто зміна умов договору (і як наслідок – зобов'язань між сторонами) при збереженні самого договору в силі; – і розірвання договору за згодою сторін.

Ключові слова: воєнний стан, форс-мажор, непереборна сила, укладення договору, зміна договору, розірвання договору, умови, зобов'язання.

Melnik Olha. Termination of the contract or change of its terms due to force majeure during martial law

The military aggression of the Russian Federation against Ukraine has affected almost all spheres of human life in Ukraine, including the possibility of fulfilling civil obligations. It is assumed that for these reasons, a large number of civil law agreements concluded in Ukraine will not be properly implemented, the conditions will be changed, and in other cases, in general, the termination of the agreement. In this regard, there is a need to investigate the consequences of non-compliance with civil law obligations due to martial law in Ukraine.

If the parties have not agreed to bring the agreement in line with the current circumstances of martial law, which have changed significantly, the agreement may be terminated on the grounds established by the Central Committee of Ukraine, amended by a court decision at the request of the interested party. the moment of concluding the contract the parties assumed that such a change of circumstances will not occur; the change of circumstances is due to reasons that the interested party could not eliminate after their occurrence with all the care and diligence required of it.

Legal regulation of the legal consequences of significant changes in the circumstances that exist when concluding a contract is usually based on one of two key principles of contract law: the principle according to which contracts must be performed (pactasuntservanda), or clause (clausularebussicstantibus). The legislation of foreign countries contains norms according to which «a change of circumstances may justify a change in the contract, when the preservation of the contract in its original form leads to extraordinary results, incompatible with justice.»

The main consequences of a significant change in the circumstances that guided the parties in concluding the contract are: – actually change the contract, ie change the terms of the contract (and as a consequence – the obligations between the parties) while maintaining the contract in force; – and termination of the contract by agreement of the parties.

Key words: martial law, force majeure, force majeure, conclusion of a contract, change of a contract, termination of a contract, conditions, obligations.

Форс-мажор (непереборна сила) може бути причиною істотної зміни обставин, що є підставою для розірвання або зміни договору, і, у кінцевому рахунку, призводить до припинення зобов'язання (його розірвання) або збереження зобов'язання у зміненому вигляді. Правове регулювання правових наслідків істотної зміни обставин, які існують при укладенні договору, як правило, будується на основі одного з двох ключових принципів договірної права: принципу, згідно з яким договори мають виконуватись (*actasuntservanda*), або застереженні про незмінність обставин (*clausularebusstancantibus*). У законодавстві зарубіжних країн містяться норми, відповідно до яких «зміна обставин може бути виправданням зміни договору, коли збереження договору у первісному вигляді призводить до надзвичайних результатів, не сумісних із справедливістю». Основними наслідками істотної зміни обставин, якими сторони керувалися при укладенні договору, є:

– власне зміна договору, тобто зміна умов договору (і як наслідок – зобов'язань між сторонами) при збереженні самого договору в силі;

– розірвання договору за згодою сторін.

На сьогодні в нашій країні склалася ситуація, яка унеможлиблює виконання договірних зобов'язань, пов'язаних із Військовою агресією Російської Федерації проти України. Уряд нашої держави намагається частково врегулювати на законодавчому рівні, було внесено низку змін до законодавства, проте всеодно виникає дуже багато форс – мажорів, пов'язаних із складеною ситуацією, в якій громадяни є заручниками.

Відповідно до ст. 652 ЦК України, істотна зміна обставин, з яких сторони виходили при укладенні договору, є підставою для його зміни або розірвання, якщо інше не передбачено договором або не впливає із суті зобов'язання. При цьому зміна обставин визнається істотною, коли вони змінилися настільки, що, якби сторони могли це розумно передбачити, договір взагалі не був би ними укладений або був би укладений на умовах, що значно відрізняються.

Відповідно до ч. 2 ст. 652 ЦК України для зміни або розірвання договору на підставі істотної зміни обставин необхідною є наявність чотирьох умов:

1) в момент укладення договору сторони виходили з того, що така зміна обставин не настане;

2) зміна обставин зумовлена причинами, які зацікавлена сторона не могла усунути після їх виникнення при всій турботливості та обачливості, які від неї вимагалися;

3) виконання договору порушило б співвідношення майнових інтересів сторін і позбавило б зацікавлену сторону того, на що вона розраховувала при укладенні договору;

4) із суті договору або звичаїв ділового обороту не випливає, що ризик зміни обставин несе зацікавлена сторона.

Якщо сторони не досягли згоди щодо приведення договору у відповідність з обставинами, які істотно змінилися, або щодо його розірвання, договір може бути розірваний, а з підстав, встановлених ч. 4 ст. 652 ЦК України, – змінений за рішенням суду на вимогу зацікавленої сторони за наявності одночасно таких умов: у момент укладення договору сторони виходили з того, що така зміна обставин не настане; зміна обставин зумовлена причинами, які зацікавлена сторона не могла усунути після їх виникнення при всій турботливості та обачливості, які від неї вимагалися; виконання договору порушило б співвідношення майнових інтересів сторін і позбавило б зацікавлену сторону того, на що вона розраховувала при укладенні договору; із суті договору або звичаїв ділового обороту не випливає, що ризик зміни обставин несе зацікавлена сторона. Так, зміна договору у зв'язку з істотною зміною обставин допускається за рішенням суду у виняткових випадках, коли розірвання договору суперечить суспільним інтересам або потягне для сторін шкоду, яка значно перевищує затрати, необхідні для виконання договору на умовах, змінених судом. У разі розірвання договору внаслідок істотної зміни обставин суд, на вимогу будь-якої із сторін, визначає наслідки розірвання договору виходячи з необхідності справедливого розподілу між сторонами витрат, понесених ними у зв'язку з виконанням цього договору.

Так, Законом України від 15 березня 2022 року № 2120-IX «Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо дії норм на період дії воєнного стану» (далі – Закон № 2120-IX) доповнено, серед іншого, розділ «Прикінцеві та перехідні положення» Цивільного кодексу України пунктом 18.

Зокрема, наразі вказаним пунктом визначено, що у період дії в Україні воєнного, надзвичайного стану та у тридцятиденний строк після його припинення або скасування у разі прострочення позичальником виконання грошового зобов'язання за договором, відповідно до якого позичальнику було надано кредит (позику) банком або іншим кредитором (позикодавцем), позичальник звільняється від відповідальності, визначеної статтею 625 цього Кодексу, а також

від обов'язку сплати на користь кредитодавця (позикодавця) неустойки (штрафу, пені) за таке прострочення. Також, вказаним пунктом встановлено, що неустойка (штраф, пеня) та інші платежі, сплата яких передбачена відповідними договорами, нараховані включно з 24 лютого 2022 року за прострочення виконання (невиконання, часткове виконання) за такими договорами, підлягають списанню кредитодавцем (позикодавцем).

Також, Законом № 2120-ІХ доповнено розділ ІV «Прикінцеві та перехідні положення» Закону України «Про споживче кредитування» пунктом 6. Вказаним пунктом визначено, що у період дії в Україні воєнного, надзвичайного стану та у тридцятиденний строк після дня його припинення або скасування у разі прострочення споживачем виконання зобов'язань за договором про споживчий кредит споживач звільняється від відповідальності перед кредитодавцем за таке прострочення. У разі допущення такого прострочення споживач звільняється, зокрема, від обов'язку сплати кредитодавцю неустойки (штрафу, пені) та інших платежів, сплата яких передбачена договором про споживчий кредит за прострочення виконання (невиконання, часткове виконання) споживачем зобов'язань за таким договором. Забороняється збільшення процентної ставки за користування кредитом з причин інших, ніж передбачені частиною четвертою статті 1056-1 Цивільного кодексу України, у разі невиконання зобов'язань за договором про споживчий кредит у період, зазначений у цьому пункті.

Також встановлено, що неустойка (штраф, пеня) та інші платежі, сплата яких передбачена договором про споживчий кредит, нараховані включно з 24 лютого 2022 року за прострочення виконання (невиконання, часткове виконання) за таким договором, підлягають списанню кредитодавцем».

Крім того, Законом № 2120-ІХ також доповнено розділ VI «Прикінцеві положення» Закону України «Про іпотеку» пунктом 5. Вказаним пунктом зупинено дію окремих положень Закону України «Про іпотеку» у частині реалізації права іпотекодержателя на набуття права власності на предмет іпотеки, у частині реалізації права іпотекодержателя на продаж предмета іпотеки, у частині виселення мешканців із житлових будинків та приміщень, переданих в іпотеку, щодо яких є судові рішення про звернення стягнення на такі об'єкти та у частині реалізації предмета іпотеки на електронних торгах.

Із аналізу вищевказаних змін можна зробити висновок, що наразі достатньо чітко врегулюванні

наслідки прострочення виконання зобов'язання за договорами позики. Тобто, фактично позичальники звільняються від будь-якої відповідальності, у зв'язку з неможливістю виконати зобов'язання за договором позики в період воєнного стану.

Окрім договорів позики існує велика кількість інших цивільно-правових договорів: договори купівлі-продажу, договори найму (оренди), договори підряду та ін. У правовідносинах за іншими договорами ситуація відрізняється. Зокрема, на відміну від договорів позики, за іншими договорами сторонам необхідно доводити, що зобов'язання не виконано саме у зв'язку з воєнним станом і у випадку доведення факту невиконання зобов'язання, у зв'язку з настанням обставин непереборної сили, сторона договору буде звільнена від відповідальності.

Насамперед, відповідно до статті 617 Цивільного кодексу України особа, яка порушила зобов'язання, звільняється від відповідальності за порушення зобов'язання, якщо вона доведе, що це порушення сталося внаслідок випадку або непереборної сили. В свою чергу, відповідно до частини 2 статті 14 Закону України «Про торгово-промислові палати в Україні» військові дії вважаються форс-мажорними обставинами, що об'єктивно унеможливають виконання зобов'язань, передбачених умовами договору. Відповідно до пункту 6.2 Регламенту засвідчення Торгово-промисловою палатою України та регіональними торгово-промисловими палатами форс-мажорних обставин (обставин непереборної сили) форс-мажорні обставини (обставини непереборної сили) засвідчуються за заявою зацікавленої особи по кожному окремому договору. Таким чином, якщо за договорами позики позичальник автоматично звільняється від будь-якої відповідальності у випадку прострочення, незважаючи на те, чи вплинули на нього безпосередньо військові дії, то за іншими договорами стороні необхідно буде доводити факт невиконання зобов'язання саме у зв'язку з введенням воєнного стану.

Наприклад, сторони уклали договір купівлі-продажу, за умовами якого покупець сплачує продавцю грошові кошти на наступний день після отримання товару. Отримавши товар в період воєнного стану, покупець в подальшому відмовляється оплатити товар і посилається на обставинами непереборної сили і в цей же час на його банківських рахунках є відповідні грошові кошти. Очевидним є те, що в такій ситуації не може йти мови про неможливість виконання зобов'язання з причин введення воєнного стану і передбачається, що така сторона буде нести відповідальність

за невиконання зобов'язання на загальних засадах. Таким чином, за загальним правилом, по іншим цивільно-правовим зобов'язанням, окрім договорів позики, у кожному випадку необхідно доводити, що прострочення відбулося саме у зв'язку з обставинами непереборної сили. Загального посилання на введення в Україні воєнного стану в таких випадках буде недостатньо. Так, відповідно до частини 1 статті 14 Закону України «Про торгово-промислові палати в Україні» Торгово-промислова палата України та уповноважені нею регіональні торгово-промислові палати засвідчують форс-мажорні обставини (обставини непереборної сили) та видають сертифікат про такі обставини протягом семи днів з дня звернення суб'єкта господарської діяльності за собівартістю.

Керуючись вищевказаною нормою, Торгово-промислова палата України ухвалила рішення спростити процедуру засвідчення форс-мажорних обставин. З метою позбавлення обов'язкового звернення до ТПП України та уповноважених нею регіональних ТПП і підготовки пакету документів у період дії воєнного стану, на сайті Торгово-промислової палати України розміщено загальний офіційний лист щодо засвідчення форс-мажорних обставин. Разом з цим, незважаючи на те, що такий загальний офіційний лист щодо засвідчення форс-мажорних обставин стосується невідзначеного кола осіб, це не означає, що такий лист звільняє від цивільно-правової відповідальності сторону договору. Зокрема, у будь-якому разі стороні необхідно буде довести, що зобов'язання невиконане саме у зв'язку з воєнними діями.

Слід зазначити, що якщо сторони договору будуть вирішувати спір в судовому порядку, судом буде надаватися відповідна оцінка всім доказам. Суд оцінює належність, допустимість, достовірність кожного доказу окремо, а також достатність і взаємний зв'язок доказів у їх сукупності.

Таким чином, незважаючи на те, що Торгово-промислова палата України розмістила загальний офіційний лист щодо засвідчення форс-мажорних обставин, вказане не є безумовною підставою для звільнення сторони від відповідальності за невиконання зобов'язання.

Як було зазначено вище, відповідно до пункту 6.2 Регламенту форс-мажорні обставини (обставини непереборної сили) засвідчуються за заявою зацікавленої особи по кожному окремому договору, контракту, угоді тощо, а також по податкових та інших зобов'язаннях/обов'язках, виконання яких настало згідно з законодавчим чи іншим нормативним актом або може настати най-

ближчим часом і виконання яких стало неможливим через наявність зазначених обставин.

Аналізуючи судову практику з приводу оцінки сертифікату про форс-мажорні обставини в якості доказу, слід зазначити наступне. Так, відповідно до судової практики сертифікат не може засвідчувати форс-мажорні обставини на майбутнє. У разі якщо сертифікат про форс-мажорні обставини виданий щодо обставин, які на момент його видачі тривають та період дії яких встановити неможливо, заявник, після закінчення дії таких обставин, має право звернутися до ТПП України для засвідчення форс-мажорних обставин за подальший період саме з дня, наступного за датою видачі сертифікату до дня їх закінчення.

Аналогічний правовий висновок викладений в постанові Верховного Суду від 01.10.2019 року у справі № 805/385/17-а. Таким чином, з тією метою, щоб в подальшому довести неможливість виконання цивільно-правового зобов'язання саме у зв'язку із запровадженням воєнного стану, стороні договору рекомендовано при першій можливості звернутися до Торгово-промислової палати України, а також звернутися повторно після закінчення дії таких обставин.

Що стосується інших цивільно-правових договорів, то наслідки невиконання зобов'язання фактично такі ж, що і були до запровадження воєнного стану. Тобто, якщо сторона доведе, що порушила зобов'язання у зв'язку з непереборними обставинами (наприклад, у зв'язку з руйнуванням приміщень, неможливістю доставити товар на певну територію, знищенням майна і т.д.) вона буде звільнена від відповідальності. Якщо таких обставин сторона довести не зможе, то буде нести відповідальність на загальних засадах.

У зв'язку з чим, сторонам договору, які порушили цивільно-правове зобов'язання і в подальшому планують посилатись на обставини непереборної сили, які виникли у зв'язку з військовою агресією, рекомендується при першій можливості звернутись до Торгово-промислової палати України (регіональної торгово-промислової палати) і намагатися засвідчити такі обставини по конкретному договору.

Варто зробити висновок: Форс-мажорними обставинами, зокрема, є: загроза війни, збройний конфлікт або серйозна загроза такого конфлікту, включаючи але не обмежуючись ворожими атаками, блокадами, військовим ембарго, дії іноземного ворога, загальна військова мобілізація, військові дії, оголошена та неоголошена війна, дії суспільного ворога, збурення, акти тероризму, диверсії, піратства, безладу, вторгнення, блокада, революція, заколот, повстання, масові завору-

шення, введення комендантської години, карантину, встановленого Кабміном, експропріація, примусове вилучення, захоплення підприємств, реквізиція, страйк, аварія, протиправні дії третіх осіб, пожежа, вибух, тривалі перерви в роботі транспорту, регламентовані умовами відповідних рішень та актами державних органів влади, закриття морських проток, ембарго, заборона (обмеження) експорту / імпорту тощо, а також викликані винятковими погодними умовами і стихійним лихом. За загальним правилом ТППУ та уповноважені нею регіональні торгово-промис-

лові палати засвідчують форс-мажорні обставини та видають сертифікат про такі обставини протягом 7 днів із дня звернення суб'єкта господарської діяльності. Суб'єкт господарювання, який мав довести контрагентові неможливість своєчасного виконання зобов'язання, мав отримати відповідний сертифікат «під конкретний договір». Форс-мажором засвідчена військова агресія Російської Федерації проти України, що стало підставою введення воєнного стану із 24.02.2022 р. та зміною виконання умов договору, або ж, взагалі, підставою для невиконання договору повністю.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Мельник, О. О. (2016). Застереження про незмінність обставин договору та форс-мажор у цивільному праві України. *Національний юридический журнал: теорія і практика*, 2/1 (18), 76–78.
2. Михайлов, В. И. (2000). Риск в бизнесе. *Закон*, 7, 53.
3. Про практику застосування судами законодавства при вирішенні спорів із зобов'язань, що виникають із договорів та інших правочинів (2012). Лист Вищого Спеціалізованого Суду з розгляду цивільних і кримінальних справ № 10-1390/0/4-12. 27.09.2012. Офіційний веб-сайт Верховної Ради України. Availableat: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/v1390740-12>
4. Андреева, О. (2015). Цивільно-правова характеристика ризику істотної зміни обставин за договором: поняття та практичне значення. *Юридична Україна*, 3, 44–50.
5. Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 40–44.
6. Законом України від 15 березня 2022 року № 2120-IX «Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо дії норм на період дії воєнного стану».
7. Лист Міністерства економіки від 24.11.2020 № 3304-04/69987-06 «Щодо укладення, виконання, зміни та розірвання договору про закупівлю».
8. Конвенцією ООН про договори міжнародної купівлі-продажу товарів від 11.04.1980 р.
9. Закон України «Про торгово-промислові палати в Україні». *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*, 1998, № 13, ст. 52.

REFERENCES:

1. Melnik, OO (2016). Reservations on the invariability of the circumstances of the contract and force majeure in the civil law of Ukraine. *National Law Journal: Theory and Practice*, 2/1 (18), 76–78.
2. Mikhailov, VI (2000). Risk in business. *Law*, 7, 53.
3. On the practice of applying the law by courts in resolving disputes over obligations arising from contracts and other transactions (2012). Letter of the High Specialized Court for Civil and Criminal Cases № 10-1390 / 0 / 4-12. 09/27/2012 Official website of the Verkhovna Rada of Ukraine. Availableat: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/v1390740-12>.
4. Andreeva, O. (2015). Civil law characteristics of the risk of significant change of circumstances under the contract: the concept and practical significance. *Legal Ukraine*, 3, 44–50.
5. Civil Code of Ukraine: Law of Ukraine of 16.01.2003. *Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine*. 2003. № 40–44.
6. The Law of Ukraine of March 15, 2022 № 2120-IX «On Amendments to the Tax Code of Ukraine and other legislative acts of Ukraine on the application of norms for the period of martial law.»
7. Letter of the Ministry of Economy dated 24.11.2020 № 3304-04 / 69987-06 «Regarding the conclusion, implementation, amendment and termination of the procurement contract».
8. UN Convention on Contracts for the International Sale of Goods of April 11, 1980.
9. Law of Ukraine «On Chambers of Commerce and Industry in Ukraine». *Information of the Verkhovna Rada of Ukraine (VVR)*, 1998, № 13, p. 52.

УДК 344

DOI 10.32782/chasopyskiivp/2022-1-6

Мірошніченко Сергій Сергійович,
доктор юридичних наук, професор

ВОЄННИЙ СТАН В УКРАЇНІ: ПРОБЛЕМИ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ І ПРАВОЗАСТОСУВАННЯ

Стаття присвячена аналізу окремих проблем правозастосування кримінально-правових норм в умовах воєнного стану в Україні відповідно до законодавчих змін, внесених до кримінального закону.

Відзначається, що війна і збройний конфлікт суттєво змінюють узвичаєний властивий мирному часу порядок речей, видозмінює, а нерідко, породжує інші за своїм характером і сутністю відносини у суспільстві. Своєчасне правове їх регулювання обумовлюється пріоритетністю зміцнення обороноздатності держави, підтримання економічної системи і забезпечення роботи підприємств, відновлення зруйнованої інфраструктури, захисту цивільного населення, мінімізації катастрофічних наслідків війни.

Характер і підвищена суспільна небезпека діянь, що вчиняються в умовах воєнного стану, вимагають додаткового кримінально-правового регулювання. Кримінальні правопорушення, які вчиняються під час війни, посягають на різні об'єкти кримінально-правової охорони, насамперед, державність, національну безпеку, територіальну цілісність.

Звертається увага на те, що на тлі інтенсифікації законодавчих змін, що їх зазнав Кримінальний кодекс України, підвищується ризик недосконалого формулювання кримінально-правових норм, застосування яких може виявитися неефективним.

З-поміж іншого наголошується, що дієвість кримінально-правових норм значною мірою залежить від бездоганності правничої термінології кримінального закону. Лінгвістичні новації, якими законодавець прагне наповнити тезаурус кримінального права, нерідко ускладнюють практику правозастосування, породжують штучно конкурентність, а нерідко і колізійність кримінально-правових норм. На конкретних прикладах автор обґрунтовує необхідність дотримання принципів юридичної визначеності і законності кримінального законодавства.

Підсумовуючи, автор зазначає, що зумовлена об'єктивними умовами динаміка удосконалення кримінального законодавства не повинна перетворитися на неконтрольований процес, що здатний призвести до викривлення дійсного змісту кримінально-правових засад. Тож кримінальна законотворчість за нинішніх умов має не тільки прагнути до новачності, а й до збереження стабільності усталених кримінально-правових традицій.

Ключові слова: воєнний стан, кримінальне законодавство, кримінальна відповідальність, криміналізація, принцип законності і юридичної визначеності.

Miroshnychenko Serhiy. Martial law in Ukraine: problems of criminal regulation and law enforcement

This article is dedicated to the analysis of criminal norms enforcement problems during martial law in Ukraine according to the legislative criminal law changes.

It is noted that war and armed conflict significantly change the usual order of life in peacetime, and often create other types of society relations. Their forehanded legal regulation is determined by the priority of strengthening the state's defense capabilities, maintaining the economic system and ensuring the operation of enterprises, restoring destroyed infrastructure, protecting civilians, minimizing the catastrophic consequences of war.

The nature and increased public danger of acts committed under martial law require additional criminal law regulation. Criminal offenses committed during the war encroach on various objects of criminal law protection, first of all, statehood, national security, territory's integrity.

Attention is also paid to the possible risks of imperfect and ineffective criminal law implementation due to the legislative changes intensification of Criminal Code of Ukraine.

Among other things, it is emphasized that the effectiveness of criminal law largely depends on the pureness of legal criminal terminology. Linguistic innovations, which the legislator uses in thesaurus of criminal law, often complicate the practice of law enforcement, create artificial competition, and often conflicts within criminal law. On specific examples, the author substantiates the need to follow the principles of legal certainty and legality of criminal law.

In conclusion, the author notes that due to the objective conditions, the dynamics of criminal law improvement should not turn into an uncontrolled process that can lead to distortion of the true criminal law content. Therefore, under the current conditions, criminal law making should not only strive for innovation, but also to preserve the stability of established criminal law traditions.

Key words: martial law, criminal law, criminal liability, criminalization, principle of legality and legal certainty.

У зв'язку з військовою агресією Російської Федерації проти України, на підставі пропозиції Ради національної безпеки і оборони України, відповідно до пункту 20 частини першої статті 106

Конституції України, Закону України «Про правовий режим воєнного стану» Указом Президента України від 24 лютого 2022 року № 64/2022 [1] в Україні введено воєнний стан.

Відповідно до статті 1 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» воєнний стан – це особливий правовий режим, що передбачає надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню, військовим адміністраціям та органам місцевого самоврядування повноважень, необхідних для відвернення загрози, відсічі збройної агресії та забезпечення національної безпеки, усунення загрози небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності [2].

Війна і збройний конфлікт суттєво змінюють звичний порядок речей, що властивий мирному часу, видозмінює а, нерідко, породжує інші за своїм характером відносини у суспільстві. Сьогоднішнє правове їх регулювання обумовлюється пріоритетністю специфічних завдань: значно посилити обороноздатність держави, підтримати, в т.ч. непопулярними заходами, економічну систему, забезпечити роботу підприємств, установ, організацій, захистити цивільне населення, відновити зруйновану інфраструктуру, мінімізувати катастрофічні наслідки війни.

Характер і підвищена суспільна небезпека діянь, що вчиняються в умовах воєнного стану вимагає додаткового кримінально-правового регулювання. Кримінальні правопорушення, які вчиняються під час війни, посягають на різні об'єкти кримінально-правової охорони: основи національної безпеки, територіальну цілісність, життя, здоров'я, волю особи, власність, довкілля, порядок несення військової служби тощо, завдаючи зазвичай непоправної шкоди. Отже, в одних випадках, виникає потреба у приведенні чинного кримінального закону у відповідність до воєнних реалій, в інших – у криміналізації нових суспільно небезпечних діянь.

Статистика війни в Україні невтішна. За даними Офісу Генерального прокурора (<https://www.facebook.com/pgov.gov.ua>) за період дії воєнного стану в Україні зареєстровано 24 981 злочинів, з яких 16 892 – воєнні злочини (ст. ст. 436, 437, 438 КК України), 8089 – злочини проти національної безпеки (ст. ст. 110, 111, 111-1, 111-2, 113 КК України), вбито 287 і поранено 492 дитини (дані станом на 11.06.2022 і постійно оновлюються у бік збільшення).

До аналізу проблем кримінальної відповідальності за військові і суміжні кримінальні правопорушення свого часу зверталися у своїй працях О. Бантишев, В. Картавцев, О. Климчук, Н. Кончук, Л. Мошняга, М. Панов, М. Хавронюк, В. Шлапаченко та інші.

Проте, у період дії воєнного стану в Україні проблемами кримінально-правового регулювання

набули особливої гостроти і актуальності, а тому потребують окремого аналізу.

Метою статті є аналіз основних законодавчих змін, внесених за період дії воєнного стану в Україні до кримінального закону, а також надання пропозицій щодо його можливого удосконалення.

За період дії в Україні режиму воєнного стану (а це стислі терміни) кримінальне законодавство зазнало суттєвих змін. Прийняттям 12-ти законів Верховна Рада України внесла до КК України [3] близько 35-ти поправок. Зокрема, такими змінами є наступні:

1) Розділ VIII КК України доповнено новою обставиною, що виключає кримінальну протиправність діяння – виконання обов'язку щодо захисту Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України (ст. 43-1) [4].

2) Криміналізовані колабораційна діяльність (ст. 111-1) [5], пособництво державі-агресору (ст. 111-2) [6], несанкціоноване поширення інформації про направлення, переміщення зброї, озброєння та бойових припасів в Україну, рух, переміщення або розміщення Збройних Сил України чи інших утворених відповідно до законів України військових формувань, вчинене в умовах воєнного стану (ст. 114-2) [7], незаконне використання гуманітарної допомоги, благодійних пожертв або безоплатної допомоги (ст. 201-2) [8]; образа честі і гідності військовослужбовця, погроза військовослужбовцю (ст. 435-1); виправдовування, визнання правомірною, заперечення збройної агресії Російської Федерації проти України, глобалізація її учасників (ст. 436-2) [9].

3) Внесені зміни до статей 49 і 68 КК України у зв'язку з криміналізацією несанкціонованого поширення інформації про направлення, переміщення зброї, озброєння та бойових припасів в Україну, рух, переміщення або розміщення Збройних Сил України чи інших утворених відповідно до законів України військових формувань (ст. 114-2 КК України), а саме: розширено перелік злочинів, на які не розповсюджується давність притягнення особи до кримінальної відповідальності, а також доповнено перелік злочинів, за вчинення готування (або замаху) до яких може бути застосовано довічне позбавлення волі – вища міра кримінального покарання [7].

4) Враховуючи криміналізацію колабораційної діяльності та несанкціоноване поширення інформації про направлення, переміщення зброї, озброєння та бойових припасів в Україну, рух, переміщення або розміщення Збройних Сил України чи інших утворених відповідно до законів України військових формувань, доповнено

підстави для застосування до юридичної особи заходів кримінально-правового характеру, у тому числі підстави ліквідації (ст. 96-3, ст. 96-9 КК України) [5; 7].

5) Визначено нову ознаку «регіональна належність» об'єктивної сторони складу злочину, передбаченого ч. 1. ст. 161 КК України щодо кримінальної відповідальності за порушення рівноправності громадян [9].

6) Осучаснено кваліфіковані склади злочинів «Державна зрада» (ст. 111 КК України) та «Диверсія» (ст. 113 КК України) новими ознаками їх об'єктивної сторони – вчинення в умовах воєнного стану (для диверсії також в період збройного конфлікту) [10].

7) У ст. 86 КК України «Амністія» розширено коло осіб, які не можуть бути звільненні від відбування покарання, доповнивши їх перелік особами, які визнані винними у вчиненні державної зради та диверсії [10].

8) Розширено особливо кваліфікуючі ознаки низки злочинів проти власності (ст. ст. 185, 186, 187, 189, 191 КК України), додавши ознаку «умови воєнного або надзвичайного стану»; посилено кримінальну відповідальність за мародерство (ст. 432 КК України) [11].

9) Скасовано кримінальну відповідальність за незаконне поводження зі зброєю, бойовими припасами або вибуховими речовинами (ч. 3 ст. 263 КК України) у випадках добровільної здачі зброї, бойових припасів, вибухових речовин або пристроїв [12].

10) Істотно модернізовано кримінальне правопорушення, передбачене ст. 361 КК України (нове найменування «Несанкціоноване втручання в роботу інформаційних (автоматизованих), електронних комунікаційних, інформаційно-комунікаційних систем, електронних комунікаційних мереж») і кримінальну відповідальність за його вчинення, а також удосконалено положення ст. 361-1 КК України [13].

11) Дозволено цивільним особам застосовувати вогнепальну зброю проти осіб, які здійснюють збройну агресію проти України, якщо така зброя застосована відповідно до вимог Закону України «Про забезпечення участі цивільних осіб у захисті України» (новий п. 22 Розділу II Прикінцевих та перехідних положень КК України) [14].

Зазнали відповідних змін й інші правові акти України (Кримінальний процесуальний кодекс України, Закон України «Про оборону», «Про правовий режим воєнного стану», Статут внутрішньої служби Збройних Сил України, Дисциплінарний статут Збройних Сил України).

Удосконалення кримінального законодавства України в умовах воєнного стану безумовно було і залишається нагальною потребою, тож вищенаведені законодавчі новації є цілком адекватною реакцією держави на нові умови життя. Але на тлі такої інтенсифікації змін підвищується ризик формулювання неякісних кримінально-правових норм, застосування яких може бути неефективним.

Так, Законом України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України та інших законодавчих актів України щодо визначення обставин, що виключають кримінальну протиправність діяння та забезпечують бойовий імунітет в умовах дії воєнного стану» від 15.03.2022 року № 2124-IX [4] статтю 1 Закону України «Про оборону» [15] доповнено новим терміном «**бойовий імунітет**», який означає *звільнення* військового командування, військовослужбовців, добровольців Сил територіальної оборони Збройних Сил України, працівників правоохоронних органів, які відповідно до своїх повноважень беруть участь в обороні України, осіб, визначених Законом України «Про забезпечення участі цивільних осіб у захисті України», *від відповідальності, у тому числі кримінальної*, за втрати особового складу, бойової техніки чи іншого військового майна, наслідки застосування збройної та іншої сили під час відсічі збройної агресії проти України або ліквідації (нейтралізації) збройного конфлікту, виконання інших завдань з оборони України із застосуванням будь-яких видів зброї (озброєння), настання яких з урахуванням розумної обачності неможливо було передбачити при плануванні та виконанні таких дій (завдань) або які охоплюються виправданим ризиком, крім випадків порушення законів та звичаїв війни або застосування збройної сили, визначених міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України.

Стосовно запроваджених змін є підстави погодитися з думкою, що в умовах ведення війни запровадження бойового імунітету стало правильним, логічним і ефективним рішенням, яке дає змогу упередити заведення необґрунтованих справ у подальшому (йдеться про «справу генерала Назарова»), оскільки критерії розумної обачності та виправданого ризику у воєнний час є значно ширшими [16].

Принцип бойового імунітету («combat immunity») за своєю суттю є спеціальним випадком звільнення особи від кримінальної відповідальності, що в силу новизни в законодавчому полі України ще потребує глибокого теоретичного осмислення. Проте реалізація цього прин-

ципу має відбуватися виключно в межах діючого механізму кримінально-правового регулювання.

Відповідно до ст. 3 Кримінального кодексу України кримінальна протиправність діяння, а також його караність та інші кримінально-правові наслідки визначаються тільки цим, тобто Кримінальним кодексом України. Зміни до законодавства України про кримінальну відповідальність можуть вноситися виключно законами про внесення змін до цього Кодексу та/або до кримінального процесуального законодавства України, та/або до законодавства України про адміністративні правопорушення [3].

Зі змісту ч. 1 ст. 3 КК України, як коментують цю норму вітчизняні науковці, впливає, що законодавство про кримінальну відповідальність являє собою один кодифікований закон і що єдине джерело кримінального права – це Кримінальний кодекс України. Тобто будь-які інші нормативно-правові акти не входять до системи кримінального законодавства. Крім того, у ч.ч. 3 і 4 ст. 3 КК України відображено принцип законності, який стосовно кримінального права означає, зокрема, що: 1) кримінально-правові норми не існують поза КК України у зв'язку з їх повною кодифікацією; 2) тільки КК України і ніяким іншим законом визначається, що є злочином, а також повторністю, сукупністю і рецидивом злочинів, співучастю у злочині, готуванням до злочину і замахом на злочин тощо, встановлюються види і розміри покарання за злочин, а також умови, за яких є можливими звільнення від кримінальної відповідальності чи від покарання, визначаються інші кримінально-правові наслідки вчинення злочину [17, с. 14-15].

За вірним твердженням В. Бабаніної, положення ст. 3 КК України сформульовані для унеможливлення утворення колізій та невинуватості конкуренції кримінально-правових норм [18, с. 388]. Ігнорування принципу законності в процесі створення кримінального законодавства, справедливо зазначає вчена, негативно позначається на кримінально-правовій охороні суспільних відносин, послаблює авторитет органу законодавчої влади та знижує рівень довіри громадян до державних інституцій загалом. Свідченням дієвості законів про кримінальну відповідальність є чіткість й узгодженість їх норм щодо ініціювання, розгляду та прийняття [18, с. 19].

Відображенням принципу законності кримінального законодавства виступають і положення ч. 1 ст. 44 КК України, відповідно до якої особа, яка вчинила кримінальне правопорушення, звільняється від кримінальної відповідальності у

випадках, передбачених цим Кодексом [3]. Наведена кримінально-правова норма «належить до правових (юридичних) гарантій механізму реалізації кримінального законодавства України» [18, с. 286]. Вона гарантує, що питання звільнення від кримінальної відповідальності регламентуються виключно КК України, а не іншим законодавчим актом.

Зважаючи на такі міркування, норми про бойовий імунітет як підставу звільнення від кримінальної відповідальності осіб військового командування, військовослужбовців, добровольців Сил територіальної оборони Збройних Сил України, працівників правоохоронних органів, які відповідно до своїх повноважень беруть участь в обороні України, осіб, визначених Законом України «Про забезпечення участі цивільних осіб у захисті України», мають бути закріплені саме в КК України, а не в іншому (в т.ч. в Законі України «Про оборону») законодавчому акті.

Законом України від 24.03.2022 року № 2160-IX [7] встановлено кримінальну відповідальність за несанкціоноване поширення інформації про направлення, переміщення зброї, озброєння та бойових припасів в Україну, рух, переміщення або розміщення Збройних Сил України чи інших утворених відповідно до законів України військових формувань, вчинене в умовах воєнного або надзвичайного стану (ст. 114-2 КК України).

Норма по своїй сутті важлива і доцільність криміналізації зазначеного діяння за нинішніх умов не викликає сумнівів. Водночас, закріплення у статті 114-2 КК України «умов надзвичайного стану» як альтернативної ознаки об'єктивної сторони кримінального правопорушення видається алогічним. Адже надзвичайний стан, на відміну від воєнного, вводиться при виникненні надзвичайних ситуацій техногенного або природного характеру, а не у разі збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності. Відтак, криміналізація поширення інформації про направлення, переміщення зброї, озброєння та бойових припасів в Україну, рух, переміщення або розміщення Збройних Сил України чи інших утворених відповідно до законів України військових формувань під час надзвичайного стану є невинуватаною.

Окремої уваги потребують питання кримінальної відповідальності цивільних осіб за застосування вогнепальної зброї проти осіб, які здійснюють збройну агресію проти України. Як відомо, дозвіл на застосування цивільним особам (громадянам України, іноземцям та особам без громадянства, які на законних підставах

перебувають на території України) наданий Законом України «Про забезпечення участі цивільних осіб у захисті України» [14].

Слід зауважити, що до прийняття цього Закону право цивільних осіб на зброю обговорювалося в Україні давно, проте не набуло свого логічного завершення прийняттям відповідного закону (Про зброю реєстр. № 1032 від 13.05.1998, № 1171 від 22.11.2002, № 3069 від 22.08.2008, Про обіг зброї невійськового призначення реєстр. № 2105 від 20.02.2008, Про вогнепальну зброю цивільного призначення реєстр. № 1135 від 01.12.2014, Про обіг цивільної вогнепальної зброї та бойових припасів до неї реєстр. № 4335 від 06.11.2020, Про право на цивільну вогнепальну зброю реєстр. № 5708 від 25.06.2021).

Попри короткий зміст цього Закону (далі – Закон № 2114), він породжує чимало дискусійних питань, які мають стати предметом поглибленого аналізу. У дозволених обсягах цієї статті зауважимо лише наступне.

Законом № 2114 Розділ II Прикінцевих та перехідних положень КК України доповнено новим п. 22, відповідно до якого *цивільні особи не несуть кримінальної відповідальності за застосування вогнепальної зброї проти осіб, які здійснюють збройну агресію проти України, якщо така зброя застосована відповідно до вимог Закону України «Про забезпечення участі цивільних осіб у захисті України»*. Аналогічна норма закріплена в ст. 5 самого Закону № 2114: *цивільні особи не несуть відповідальності за застосування вогнепальної зброї проти осіб, які здійснюють збройну агресію проти України, якщо така зброя застосована на підставі та в порядку, визначених статтею 1 та статтею 4 цього Закону*.

Привертає увагу застосований законодавцем термінологічний зворот «не несуть кримінальної відповідальності», який не є характерним для термінології КК України і не вживається в жодній іншій його нормі, а також співвідношення п. 22 зі ст. 5 Закону № 2114, де взагалі не конкретизовано вид юридичної відповідальності, яку «не несуть» цивільні особи. На нашу думку, таке формулювання не відповідає засадам верховенства права, зокрема, такій його складовій як юридична визначеність кримінального законодавства.

У пошуках інтерпретації термінологічного звороту «не несуть кримінальної відповідальності» звертаємося до іншого, який близький до нього за своїм кримінально-правовим значенням, а саме: «не підлягає кримінальній відповідальності». Такий зворот застосований, зокрема, у ч. 3 ст. 41-1 КК України, згідно з якою *особа не*

підлягає кримінальній відповідальності за застосування зброї (озброєння), бойових припасів або вибухових речовин проти осіб, які здійснюють збройну агресію проти України, та за пошкодження чи знищення у зв'язку з цим майна [3].

Порівнюючи норми п. 22 Розділу II Прикінцевих та перехідних положень КК України і ч. 3 ст. 41-1 КК України, постає резонне запитання, чи є за кримінально-правовою природою застосування цивільними особами зброї відповідно до Закону України «Про забезпечення участі цивільних осіб у захисті України» обставиною, що виключає кримінальну протиправність діяння (як за ст. 41-1 КК України та іншими статтями Розділу XIII КК України «Обставини, що виключають кримінальну протиправність діяння»).

Це питання має важливе теоретико-прикладне значення для практики застосування кримінального закону і для реалізації конституційного права кожного будь-якими не забороненими законом засобами захищати свої права і свободи від порушень і протиправних посягань, яке гарантоване у ч. 6 ст. 55 Конституції України. Логічні підстави для позитивної відповіді на це запитання є, але вони некоректні з огляду на заборону застосування закону про кримінальну відповідальність за аналогією (ч. 4 ст. 3 КК України) [3].

Потенційні складнощі правової кваліфікації діяння за ст. 43-1 КК України можуть постати, зокрема, в частині встановлення «...застосування засобів ведення війни, заборонених міжнародним правом, інших порушень законів та звичаїв війни, що передбачені міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України». Недостатня формалізація (неконкретизованість) цієї кримінально-правової норми, що виражене у формулюванні «інші порушення законів та звичаїв війни», не відповідає засадам юридичної визначеності кримінального закону.

Насамкінець. Ефективність кримінально-правових норм значною мірою залежить від бездоганності (зрозумілості, доступності, однозначності тощо) правничої термінології кримінального закону. Тому лінгвістичні новації, що ними законодавець прагне наповнити тезаурус кримінального права (якими би вони не здавалися оригінальними), не завжди сприяють дієвому застосуванню кримінально-правових норм.

Приміром, у новій статті 436-2 КК України криміналізована так звана «*глюрифікація*» осіб, які здійснювали збройну агресію Російської Федерації проти України, розпочату у 2014 році, представників збройних формувань Російської Федерації, іррегулярних незаконних збройних

формувань, озброєних банд та груп найманців, створених, підпорядкованих, керованих та фінансованих Російською Федерацією, а також представників окупаційної адміністрації Російської Федерації, яку складають її державні органи і структури, функціонально відповідальні за управління тимчасово окупованими територіями України, та представників підконтрольних Російській Федерації самопроголошених органів, які узурпували виконання владних функцій на тимчасово окупованих територіях України [3; 9].

Термін «глорифікація» (по-іншому «гльорифікація», від лат. *glorificare* «прославляю») має іншомовне походження і в сучасній українській мові означає уславлення, звеличання, возвеличення, славлення, прославлення. Глорифікувати значить звеличувати, звищувати, підносити, виславлювати, хвалити, розхвалювати. Ці прості відповідники іншомовній «глорифікації» є більш зрозумілими, ясними і доступними. Тому, на нашу думку, термін «глорифікація», що вжитий у статті 436-2 КК України, доцільно замінити на один із його українських аналогів.

Висновки. В умовах дії в Україні правового режиму воєнного стану ефективне виконання завдання щодо правового забезпечення миру, конституційного устрою, охорони прав і свобод людини і громадянина, власності, громадського порядку та громадської безпеки від кримінально-протиправних посягань, що вчинені за вказаних умов, удосконалення кримінального законодавства України виявилось нагальною потребою часу.

Масив нових законодавчих змін, що їх зазнали КК України та суміжні правові акти, демонструє цілеспрямовані зусилля законодавчої влади України адаптувати кримінальне законодавство під нові воєнні реалії сьогодення. Водночас, зумовлена об'єктивними умовами динаміка кримінального законодавства не повинна перетворитися на неконтрольований процес, що здатний призвести до викривлення дійсного змісту кримінально-правових засад національного українського права. Тож кримінально-правова законотворчість за нинішніх умов має не тільки прагнути до новачності, а й до збереження за цих умов стабільності усталених засад і кримінально-правових традицій.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Про введення воєнного стану в Україні : Указ Президента України від 24.02.2022 року № 64/2022. *Голос України* від 24.02.2022 № 37.
2. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12.05.2015 року № 389-VIII. *Голос України* від 10.06.2015 № 101 (із наступ. змінами).
3. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 № 2341-III. *Офіційний вісник України*. 08 червня 2001. № 21 (із наступними змінами).
4. Про внесення змін до Кримінального кодексу України та інших законодавчих актів України щодо визначення обставин, що виключають кримінальну протиправність діяння та забезпечують бойовий імунітет в умовах дії воєнного стану : Закон України від 15.03.2022 року № 2124-IX. *Голос України* від 20.03.2022 № 61.
5. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо встановлення кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність : Закон України від 03.03.2022 року № 2108-IX. *Голос України* від 15.03.2022 № 56.
6. Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо удосконалення відповідальності за колабораційну діяльність та особливостей застосування запобіжних заходів за вчинення злочинів проти основ національної та громадської безпеки : Закон України від 14.04.2022 року № 2198-IX. *Голос України* від 22.04.2022 № 92.
7. Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо забезпечення протидії несанкціонованому поширенню інформації про направлення, переміщення зброї, озброєння та бойових припасів в Україну, рух, переміщення або розміщення Збройних Сил України чи інших утворених відповідно до законів України військових формувань, вчиненому в умовах воєнного або надзвичайного стану : Закон України від 24.03.2022 року № 2160-IX. *Голос України* від 26.03.2022 № 67.
8. Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо відповідальності за незаконне використання гуманітарної допомоги : Закон України від 24.03.2022 року № 2155-IX. *Голос України* від 02.04.2022 № 74.
9. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення кримінальної відповідальності за виготовлення та поширення забороненої інформаційної продукції : Закон України від 03.03.2022 року № 2110-IX. *Голос України* від 15.03.2022 № 56.
10. Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за злочини проти основ національної безпеки України в умовах дії режиму воєнного стану : Закон України від 03.03.2022 року № 2113-IX. *Голос України* від 26.03.2022 № 67.
11. Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за мародерство : Закон України від 03.03.2022 року № 2117-IX. *Голос України* від 06.03.2022 № 47.
12. Про внесення зміни до статті 263 Кримінального кодексу України щодо скасування відповідальності у випадках добровільної здачі зброї, бойових припасів, вибухових речовин або пристроїв : Закон України від 24.03.2022 року № 2150-IX. *Голос України* від 02.04.2022 № 74.
13. Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо підвищення ефективності боротьби з кіберзлочинністю в умовах дії воєнного стану : Закон України від 24.03.2022 року № 2149-IX. *Голос України* від 02.04.2022 № 74.

-
14. Про забезпечення участі цивільних осіб у захисті України : Закон України від 03.03.2022 року № 2114-IX. *Голос України* від 06.03.2022 № 47.
  15. Про оборону : Закон України від 06.12.1991 року № 1932-XII. *Голос України* від 25.12.1991 (із наступ. змін.).
  16. Зуєв В. Проблеми забезпечення імунітету цивільних осіб за дії, спрямовані на захист суверенітету, незалежності та територіальної цілісності України. URL: <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/zmi/1274850/> (дата звернення: 10.06.2022).
  17. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. 11-ге вид., переробл. та доповн. Київ : Дакор, 2019. 1384 с.
  18. Бабаніна В. В. Кримінальне законодавство України: механізм створення та реалізації : дис. ... докт. юрид. наук : 12.00.08 / Національна академія внутрішніх справ. Київ, 2021. 600 с.

УДК 349.41

DOI 10.32782/chasopyskiivp/2022-1-7

Сидор Вікторія Дмитрівна,
доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри конституційного,
міжнародного права та публічно-правових дисциплін
Київського інституту інтелектуальної власності та права
Національного університету «Одеська юридична академія»
ORCID ID: 0000-0002-1794-2577

ОБҐРУНТУВАННЯ НЕОБХІДНОСТІ РОЗРОБКИ МЕХАНІЗМУ ВИРІШЕННЯ КОЛІЗІЙ В ЗЕМЕЛЬНОМУ ЗАКОНОДАВСТВІ УКРАЇНИ

В публікації досліджуються проблеми розробки ефективного механізму вирішення колізій в земельному законодавстві України. Доведено, що протиріччя ключових питань правового регулювання земельних відносин в Україні знижують ефективність механізму правового регулювання земельного права, тому необхідний чіткий механізм запобігання і розв'язання, подолання і усунення такого явища як колізійність, що перешкоджає розвитку земельного законодавства України. Встановлено, що колізійність земельного законодавства України слід розглядати як обумовлений об'єктивними і суб'єктивними факторами суспільного розвитку стан формального протиріччя між нормами права, направленими на регулювання одних і тих же відносин в галузі раціонального і цільового використання, комплексного відтворення та ефективного охорони земель, що породжує труднощі в правозастосовній діяльності. До об'єктивних факторів, що спричиняють колізійність земельного законодавства України, віднесено консерватизм земельного права і динаміку земельних відносин. До суб'єктивних факторів, що обумовлюють появу колізій в земельному законодавстві, віднесено відсутність Концепції розвитку земельного законодавства України, низький рівень професійної підготовки законодавця, порушення правил юридичної техніки, непослідовність нормотворчої діяльності у сфері правового регулювання земельних відносин, неналежна систематизація земельного законодавства. Запропоновано розробка дієвого механізму подолання колізійності земельного законодавства України з метою створення оптимальної моделі правового регулювання земельних відносин. Таким механізмом подолання колізійності земельного законодавства повинна стати сукупність правових засобів, способів і процедур, направлених на запобігання появи нових, усунення і подолання існуючих колізій в земельному законодавстві України.

Ключові слова: законодавство, земельне право, правові колізії, механізм вирішення колізій, попередження колізій, усунення колізій.

Sydor Viktoriia. Substantiation of the need to develop a mechanism for resolving conflicts in the land legislation of Ukraine

The problems of developing an effective mechanism for resolving conflicts in the land legislation of Ukraine are investigated in a publication. It is proved that contradictions of key issues of legal regulation of land relations in Ukraine reduce the effectiveness of the mechanism of legal regulation of land law, so a clear mechanism is needed to prevent and resolve, overcome and eliminate such phenomena as conflicts that hinder the development of land legislation in Ukraine. It is established that the conflict of land legislation of Ukraine should be considered as conditioned by objective and subjective factors of social development, a state of formal contradiction between the norms of law aimed at regulating the same relations in the field of rational and purposeful use, integrated reproduction and effective protection of land, which creates difficulties in law enforcement activities. Objective factors that cause the conflict of land legislation of Ukraine include conservatism of land law and dynamics of land relations. Subjective factors that cause the occurrence of conflicts in the land legislation include the absence of the Concept of development of land legislation of Ukraine, low level of professional training of the legislator, violation of the rules of legal technology, inconsistency of rulemaking in the field of legal regulation of land relations, inadequate systematization. The development of an effective mechanism for overcoming the conflict of land legislation of Ukraine in order to create an optimal model of legal regulation of land relations is proposed. Such a mechanism for overcoming the conflict of land legislation should be a set of legal means, methods and procedures aimed at preventing new ones, eliminating and overcoming existing conflicts in the land legislation of Ukraine.

Key words: legislation, land law, legal conflicts, conflict resolution mechanism, conflict prevention, conflict resolution.

Сьогодні досить досить гостро постала проблема колізійності чинного земельного законодавства України. Стабільність правового регулювання земельних відносин багато в чому залежить від якісного стану системи земельного законодав-

ства, яка на сьогоднішній день незбалансована і має внутрішні протиріччя. Як показує практика, реалізація чинних актів земельного законодавства недостатньо результативна. Серед основних причин низької ефективності регулятивних можли-

востей земельного законодавства можна виділити проблему його колізійності.

Актуальність обраної теми дослідження обумовлена тим, що протиріччя ключових питаннях правового регулювання земельних відносин в Україні знижують ефективність механізму правового регулювання земельного права, тому необхідний чіткий механізм запобігання і розв'язання, подолання і усунення такого явища як колізійність, що перешкоджає розвитку земельного законодавства України. Недосконалість чинного земельного законодавства (колізії, прогалини, дефекти у формулюваннях правових норм) є однією з причин кризи законності в земельних відносинах.

В науці земельного права України проблеми колізійності земельного законодавства досліджувалися такими вченими-правознавцями як В.І.Андрейцев, І.І. Каракаш, Т.О. Коваленко, П.Ф. Кулинич, А.М. Мірошніченко, В.Л. Мунтян, В.В. Носік, О.М. Пащенко, М.В. Шульга та ін. Не дивлячись на велику кількість робіт, які певним чином стосуються проблем колізійності земельного законодавства, досі залишаються проблеми, що вимагають спеціальної уваги і проведення додаткового дослідження.

Метою та завданням даної публікації є дослідження проблем колізійності земельного законодавства та визначення можливостей усунення колізій з метою удосконалення земельного законодавства України.

Переходячи до викладення основного матеріалу, хочемо зазначити, що бурхливий розвиток земельного законодавства України породжує протиріччя, пов'язані як з різницею в часі прийняття законодавчих актів, так і з тим, що окремі законодавчі акти не узгоджуються між собою. Якщо в державі немає впорядкованого законодавства, то створюються складнощі в процесі застосування законів і навіть в процесі формування нових правових норм [1, с. 8]. Нормативно-юридичний конфлікт по-різному виявляється в різних галузях законодавства. Якщо юридичний конфлікт того чи іншого виду не вдається подолати, то відбувається загострення протиріч, і колізійні ситуації одного типу переростають у конфліктні ситуації іншого, часом у комплексні за обсягом протиріччя [2, с. 321]. Своєрідність нормативно-юридичного конфлікту полягає в тому, що він «прориває» правову тканину держави і суспільства. Закріплена Конституцією України переорієнтація ролі держави щодо пріоритетності прав людини і громадянина вимагає створення правової бази, звільненої від застарілих та колізійних норм, дублювань,

не переобтяженої нормативно-правовими актами тимчасової чи локальної дії, а головне такої, що містить достатню кількість актів, покликаних регулювати сучасні суспільні відносини [3, с. 6].

Колізійність законодавства – явище об'єктивне. Воно полягає у розбіжностях змісту двох або більше законодавчих актів, прийнятих з одного і того ж питання. Колізії заважають правильному застосуванню законодавства і таким чином знижують його ефективність. Причини колізійності, Ю.С. Шемшученко, пов'язані насамперед з якістю нашого законодавства, з недостатньо системним характером його розвитку [4, с. 6]. Тому розвиток будь-якої галузі національного законодавства на сучасному етапі неможливий без підвищення ефективності правового впливу на власний предмет правового регулювання. Вирішення цього завдання лежить, у тому числі, і в площині боротьби з колізійністю законодавства, яка полягає в пошуку можливих способів, засобів, процедур запобігання і вирішення можливих або вже існуючих в ньому колізій.

Колізії в законодавстві – це суперечності або розбіжності між приписами нормативно-правових актів, що регулюють однакові правові відносини і виявляються в процесі їх застосування компетентними органами; колізії є видом суперечностей в законодавстві України, які виникають внаслідок прояву комплексу різних, об'єктивних і суб'єктивних причин економічного, політичного, соціального, юридичного характеру [5, с. 6]. У сфері правового регулювання виникають протиріччя двох видів: матеріальні – між суспільними відносинами і спрямованими на їх регулювання нормами права; формальні – між правовими нормами. Юридична колізія являє собою обумовлене об'єктивними і суб'єктивними факторами суспільного розвитку формальне протиріччя (відмінність) між нормами права (комплексами правових) норм, між нормами права і актами тлумачення, направленими на регулювання одних і тих же суспільних відносин, що породжує складнощі в правозастосуванні. Негативні колізії в законодавстві дають підставу для альтернативного вибору найбільш зручної, «сприятливої» норми у процесі вирішення конкретної справи, створюючи таким чином реальні можливості ігнорування правопорядку та законності в процесі реалізації норм законодавства, деформують правову культуру і породжують правовий нігілізм, елементарну неповагу до чинного земельного законодавства і в цілому до системи державно-правового забезпечення. Відкривають можливості для прояву суб'єктивізму осіб у процесі застосування правових норм.

Виходячи з усталеного розуміння земельних відносин та земельно-правових норм, А.М. Мірошниченко розглядає колізію в правовому регулюванні земельних відносин як відмінність або суперечність, розбіжність між приписами правових актів, що регулюють ті самі суспільні відносини, пов'язані із використанням, охороною та відтворенням земель і не можуть бути застосовані одночасно [7, с. 15].

Домінуючими причинами колізійності сучасного національного законодавства, як зазначає Д.Д. Лилак, є концептуальні причини, серед яких вагоме місце належить радикальним суспільним змінам і перетворенням, які відбуваються в процесі економічної, правової та політичної реформ [8, с. 3]. До причин виникнення колізій слід також віднести практику прийняття нормативних актів органами виконавчої влади, і насамперед, цетальними з перевищенням їх компетенції. Саме тому у нормативну систему «вливається» значна кількість правових приписів відомчого характеру, що суперечать положенням законів [9, с. 12]. Численні проблеми і перешкоди заважають прогресивному розвитку земельного законодавства [10, с. 14]. Подолати колізійність земельного законодавства України можна шляхом впорядкування системи земельного законодавства і підтримання її рівноваги за допомогою встановлення суворої класифікації правових актів і її дотримання в процесі нормотворчості. Колізійність можна усунути підтримання правової системи в стані функціональної рівноваги. Зближення правових актів означає наростаюче співпадіння їхніх головних параметрів, уніфікація – розробку і прийняття єдиних нормативних стандартів. Гармонізація дозволяє досягнути функціональної рівноваги правових актів, забезпечити той ступінь їхньої збалансованості між собою, що дозволяє правовій системі функціонувати і розвиватися в заданих напрямках. Гармонізація супроводжується і жорсткими правовими засобами – скасуванням актів, їх оспорюванням, визнання недійсним тощо, і м'якими – приведенням актів у відповідність до конституційних приписів, узгодженням правових програм і дій тощо [11, с. 15].

Принциповим є усунення подвійного регулювання земельних відносин. Цілком невинуватим і неприпустимим є вміщення аналогічних норм у різних галузях законодавства – прямим і неминучим наслідком цього є колізії. Усуваючи дублювання та запобігаючи йому, слід керуватися наступним принципом: регулювання відносин повинно бути настільки загальним, наскільки це можливо. Особливі положення у земельно-право-

вому регулюванні слід вміщувати до законодавства зі спеціальною сферою регулювання, проте особливі положення мають право на існування лише тоді, коли це обумовлено потребою встановити специфіку у регулюванні суспільних відносин. Шкідливою є практика відтворення у спеціальних актах по відношенню до якоїсь більш вузької ситуації загальних положень. Недоцільно вміщувати у земельному законодавстві положення щодо правочинів про відчуження земельних ділянок, які просто відтворюють положення цивільного законодавства і не встановлюють жодної специфіки правового регулювання. З іншого боку, земельне законодавство не варто обтяжувати вузько специфічними положеннями, які повинні регулюватися спеціальним законодавством.

Невинуватим, на думку А.М. Мірошниченка, є встановлення абстрактного співвідношення між приписами різних актів законодавства (на зразок колізійних норм, закріплених у ст. 9 Цивільного кодексу України, ст. 4 Господарського кодексу України). При правильній побудові законодавства (коли в «спеціальному» законодавстві будуть вміщені дійсно спеціальні приписи, а в «загальному» – загальні) потреби у «колізійних нормах», які визначатимуть співвідношення між різними галузями законодавства, не буде – замість них діятиме загальний колізійний принцип «спеціального закону». Якщо ж законодавство побудоване неправильно, і в «загальному» законодавстві вміщено спеціальну норму, «колізійна норма» лише шкодитиме [7, с. 81]. Зміст колізійних норм характеризується трьома аспектною структурою: інтелектуальний момент складає намір законодавця сконструювати модель усунення конфліктів, які можливі між правовими приписами в процесі їх реалізації; вольовий момент характеризується найвищим владним значенням колізійних норм, оскільки саме вони повинні усунути конфлікт між приписами, які мають владний характер; нормативно-юридичний аспект змісту колізійних норм складають визначені суспільні відносини, юридичні факти та правила застосування приписів і законів у випадку їх протирічності [12, с. 93].

Правова доктрина створила теоретичне підґрунтя для попередження, усунення та вирішення правових колізій. Зокрема, у цілому усталилися основні погляди на сутність правових колізій, на способи попередження колізій та їх усунення (шляхом закріплення в законодавстві колізійних норм, відміни (зміни) однієї або всіх конфліктуючих норм, що перебувають у колізії тощо). Отримала розвиток ідея, за якою одним з основних шляхів подолання колізій є систематизація

законодавства. Разом з тим, існує низка невіршених або не до кінця вирішених проблем, що потребують додаткової уваги, вирішення на нових засадах. Так, потребує додаткового дослідження питання про наявність універсальної ієрархії джерел земельного права. Існують проблеми, які виникають при застосуванні загальних поглядів на попередження та усунення правових колізій на специфічну сферу земельних відносин (щодо «розподілу» земельно-правових норм між різними галузями законодавства, спрямованості та способу здійснення кодифікації земельного законодавства тощо) [8, с. 43]

Найбільш сприятливі умови попередження колізій створюються тоді, коли у суб'єктів правотворчості та правозастосування існує чітке, логічно обґрунтоване єдине концептуальне право розуміння, здатне забезпечити верховенство права і правового закону; вживаються заходи щодо подолання правового нігілізму; у правотворчому процесі активно використовуються наукові досягнення, суворо виконуються правила законодавчої техніки [13, с. 15]. Серед превентивних або попереджувальних заходів проти виникнення колізій можна відзначити наступні: прогнозування та планування нормотворчої діяльності; вдосконалення законодавчої техніки; проведення правової експертизи нормативно-правових актів; систематизація законодавства [5, с. 16].

З метою створення оптимальної моделі правового регулювання земельних відносин важливо розробити дієвий механізм подолання колізійності земельного законодавства України. Під механізмом подолання колізійності земельного законодавства слід розуміти сукупність правових засобів, способів і процедур, направлених на запобігання появі нових, усунення і подолання існуючих колізій в земельному законодавстві України. У структуру механізму подолання колізійності земельного законодавства України входять такі компоненти: нормотворчість, колізійні

норми і систематизація земельного законодавства. З метою запобігання колізійності земельного законодавства необхідно розробити ряд правових засобів, способів і процедур, спрямованих на запобігання виникненню колізій, основними з яких є колізійні норми.

Проведене дослідження дозволяє зробити висновок, що земельне законодавство розвивається в період проведення правових реформ, і законодавцеві, на жаль, в цих умовах поки не вдається створити збалансоване земельне законодавство і позбавити його колізій. Колізії в земельному законодавстві можна розглядати в широкому розумінні як протиріччя юридичного характеру, що можуть перейти у відкриті юридичні конфлікти, і виражаються не лише в земельно-правових нормах, але й протилежних інтересах учасників земельних правовідносин; та у вузькому розумінні як протиріччя між окремо взятими земельно-правовими нормами, направленими на регулювання одних і тих самих земельних відносин.

Колізійність земельного законодавства України слід розглядати як обумовлений об'єктивними і суб'єктивними факторами суспільного розвитку стан формального протиріччя між нормами права, направленими на регулювання одних і тих же відносин в галузі раціонального і цільового використання, комплексного відтворення та ефективної охорони земель, що породжує труднощі в правозастосовній діяльності. Серед факторів, що спричиняють колізійність земельного законодавства України, можна виділити об'єктивні (консерватизм земельного права і динаміка земельних відносин) і суб'єктивні (відсутність Концепції розвитку земельного законодавства України, низький рівень професійної підготовки законодавця, порушення правил юридичної техніки, непослідовність нормотворчої діяльності у сфері правового регулювання земельних відносин, неналежна систематизація земельного законодавства).

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бурчак Ф.Г. Кодификация и проблемы коллизий в праве. *Колізії у законодавстві України: проблеми теорії і практики*. К., 1996. С. 7–9.
2. Дутка Г.І. Проблеми колізійності законодавства України та шляхи їх розв'язання. *Вісник Запорізького юридичного інституту*. 2001. № 4. С. 316–323.
3. Нагребельний В.П. Систематизація законодавства України: проблеми і перспективи. *Держава і право. Збірник наукових праць. Юридичні і політичні науки*. 2003. Вип. 21. С. 5–8.
4. Шемшученко Ю.С. Теоретичні засади подолання колізій у законодавстві України. *Колізії у законодавстві України: проблеми теорії і практики*. К., 1996. С. 6–7.
5. Майстренко О.В. Теоретико-правові аспекти колізій у законодавстві України : автореф. дис.... канд. юрид. наук: 12.00.01; Харк. нац. ун-т. Х., 2008. 20 с.
6. Андрейцев В.І. Колізії як нагальна передумова кодифікації екологічного законодавства. *Колізії у законодавстві України: проблеми теорії і практики*. К., 1996. С. 57–60.

7. Мірошніченко А.М. Колізії в правовому регулюванні земельних відносин в Україні; Ін-т законодавства Верхов. Ради України. К.: Правова єдність, 2009. 267 с.
8. Лилак Д.Д. Проблеми колізій у законодавстві України (теорія і практика) : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. 12.00.01.; Інститут держави і права ім.В.М.Корецького НАН України. К., 2004. 19 с.
9. Оніщук М.В. Гносеологія колізій в законодавстві України: причини та шляхи подолання. *Колізії у законодавстві України: проблеми теорії і практики*. К., 1996. С. 11–14.
10. Гутаріна К. На шляху вдосконалення аграрного і земельного законодавства. *Адвокат*. 2005. № 5. С. 14.
11. Тихоміров Ю.А. Колізії между правовими актами: способ преодоления. *Колізії у законодавстві України: проблеми теорії і практики*. К., 1996. С. 14–16.
12. Бобровник С.В. Подолання колізій як засіб вдосконалення законодавства України. *Конституційне будівництво в Україні: теорія і практика*. Ужгород, 2000. С. 90–94.
13. Погребняк С.П. Колізії у законодавстві України та шляхи їх переборення : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. 12.00.01.; Нац. юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого. Х., 2001. 19 с.

REFERENCES:

1. Burchak F.H. (1996) Kodyfykatsiya u problemy kollyzyi v prave. Kolizii u zakonodavstvi Ukrainy: problemy teorii i praktyky. K., P. 7-9. [in Ukrainian]
2. Dutka H.I. (2001) Problemy koliziiinosti zakonodavstva Ukrainy ta shliakhy yikh rozv'iazannia. Visnyk Zaporizkoho yurydychnoho instytutu. № 4. P. 316-323. [in Ukrainian]
3. Nahrebelnyi V.P. (2003) Systematyzatsiia zakonodavstva Ukrainy: problemy i perspektyvy. Derzhava i pravo. Zbirnyk naukovykh prats. Yurydychni i politychni nauky. Vyp. 21. P. 5-8. [in Ukrainian]
4. Shemshuchenko Yu.S. (1996) Teoretychni zasady podolannia kolizii u zakonodavstvi Ukrainy. Kolizii u zakonodavstvi Ukrainy: problemy teorii i praktyky. K., P. 6-7. [in Ukrainian]
5. Maistrenko O.V. (2008) Teoretyko-pravovi aspekty kolizii u zakonodavstvi Ukrainy : avtoref. dys.... kand. yuryd. nauk: 12.00.01; Khark. nats. un-t. Kh., P. 20. [in Ukrainian]
6. Andreitsev V.I. (1996) Kolizii yak nahalna peredumova kodyfikatsii ekolohichnoho zakonodavstva. Kolizii u zakonodavstvi Ukrainy: problemy teorii i praktyky. K., P. 57-60. [in Ukrainian]
7. Miroshnichenko A.M. (2009) Kolizii v pravovomu rehuliuванні zemelnykh vidnosyn v Ukraini; In-t zakonodavstva Verkhov. Rady Ukrainy. K.: Pravova yednist, P. 267. [in Ukrainian]
8. Lylak D.D. (2004) Problemy kolizii u zakonodavstvi Ukrainy (teoriia i praktyka) : avtoref. dys. ... kand. yuryd. nauk. 12.00.01.; Instytut derzhavy i prava im.V.M.Koretskoho NAN Ukrainy. K., P.19. [in Ukrainian]
9. Onishchuk M.V. (1996) Hnoseolohiia kolizii v zakonodavstvi Ukrainy: prychny ta shliakhy podolannia. Kolizii u zakonodavstvi Ukrainy: problemy teorii i praktyky. K., P. 11-14. [in Ukrainian]
10. Hutarina K. (2005) Na shliakhu vdoskonalennia ahrarnoho i zemelnoho zakonodavstva. Advokat. № 5. P. 14. [in Ukrainian]
11. Tykhomirov Yu.A. (1996) Kollyzyy mezhdru pravovymy aktamy: sposob preodolenyia. Kolizii u zakonodavstvi Ukrainy: problemy teorii i praktyky. K., P. 14-16. [in Ukrainian]
12. Bobrovnyk S.V. (2000) Podolannia kolizii yak zasib vdoskonalennia zakonodavstva Ukrainy. Konstytutsiine budivnytstvo v Ukraini: teoriia i praktyka. Uzhhorod, P. 90-94. [in Ukrainian]
13. Pohrebniak S.P. (2001) Kolizii u zakonodavstvi Ukrainy ta shliakhy yikh pereborennia : avtoref. dys. ... kand. yuryd. nauk. 12.00.01.; Nats. yuryd. akad. Ukrainy im. Yaroslava Mudroho. Kh., P.19. [in Ukrainian]

УДК 347.133
DOI 10.32782/chasopyskiivp/2022-1-8

Фокша Лілія Володимирівна,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри адміністративного права,
інтелектуальної власності та цивільно-правових дисциплін
Київського інституту інтелектуальної власності та права
Національного університету «Одеська юридична академія»
ORCID ID: 0000-0002-8930-083X

ПРАВОВИЙ ЗМІСТ ДОГОВОРУ АУТСТАФІНГУ

Стаття присвячена аналізу правового змісту договору аутстафінгу. Розглянуто наукові підходи до визначення аутстафінгу.

Проаналізовано вітчизняне законодавство що регулює правовідносини аутстафінгу. Визначено, що в Україні ще не сформована належна нормативна база, що регулювала б правовідносини в цій сфері. Відсутня законодавча дефініція поняття «договір аутстафінгу». Зазначено що договір аутстафінгу слід розглядати як змішаний непойменованим договір.

Визначено що за своїм змістом договір аутстафінгу є договором надання послуг, що містить окремі елементи підряду. Договір аутстафінгу є двостороннім, консенсуальним договором, згідно з яким аутстафер передає в оперативне підпорядкування замовника спеціалістів певної кваліфікації, при цьому зберігаючи з ними трудові відносини, а замовник зобов'язується прийняти послугу та оплатити її, самостійно організувати запозичену працю із забезпеченням дотримання законодавства про охорону праці.

Зазначено що предметом договору аутстафінгу є не робоча сила, а платна послуга з підбору і надання компанією аутстафером своїх працівників для виконання ними робіт у замовника.

Проаналізовано суб'єктивний склад договору аутстафінгу. Визначено що склад учасників договору аутсорсингу не співпадає зі складом його сторін, оскільки учасниками цього договору поряд із замовником та аутстафером є треті особи – кваліфікований персонал, що перебуває у трудових відносинах з аутстафером, але переходить під керівництво замовника.

Визначено положення які мають бути закріплені в договорі аутстафінгу. Зазначена необхідність закріплення в договорі аутстафінгу передачі інтелектуальних прав безпосередньо під час виконання персоналом аутстафера своїх обов'язків.

Визначено необхідність вдосконалення цивільного, податкового, трудового законодавства в частині врегулювання нетипових форм зайнятості, що має бути здійснено на принципах гармонізації вітчизняного законодавства, з нормами міжнародного права; нормативного врегулювання загальної концепції аутстафінгу; захисту прав та інтересів учасників правовідносин.

Ключові слова: аутстафінг, нетипова форма зайнятості, договір про надання послуг, аутстафер, найманий працівник.

Foksha Liliia. Legal content of the outstaffing agreement

The article is devoted to the analysis of the legal content of outstaffing agreement. Scientific approaches to the definition of outstaffing are considered.

The domestic legislation regulating legal relations of outstaffing is analyzed. It is determined that Ukraine has not yet formed a proper regulatory framework that regulates legal relations in this area. There is no legislative definition of the concept of "outstaffing agreement". It is specified that outstaffing agreement should be considered as mixed not named agreement.

It is determined that outstaffing contract by its content is a service contract containing separate elements of a contractor. Outstaffing contract is a bilateral consensual contract according to which outstaffer transfers specialists of certain qualification into operative subordination of the customer, while maintaining labor relations with them, and the customer undertakes to accept the service and pay for it, independently organize borrowed work with ensuring compliance with labor protection legislation.

It is pointed out that the subject of outstaffing agreement is not the labor force, but the remunerated service of selecting and providing by outstaffer company its employees to perform their work for the customer.

The subjective composition of the outstaffing agreement was analyzed. It was determined that the composition of the participants of the outsourcing contract does not coincide with the composition of its parties, as the participants of this contract along with the customer and outstaffer are the third parties - qualified personnel who are in an employment relationship with the outstaffer, but go under the supervision of the customer.

The provisions to be fixed in the contract of outstaffing are determined. The necessity of fixing in the contract of outstaffing of transfer of intellectual rights directly at execution by outstaff personnel of their duties has been specified.

The article identifies the need to improve civil, tax and labor legislation in terms of regulation of atypical forms of employment that should be carried out on the principles of harmonization of domestic legislation with the norms of international law; normative regulation of the general concept of outstaffing; protection of rights and interests of legal relations participants.

Key words: *outstaffing, atypical form of employment, service contract, outstaffer, employee.*

Вступ. Стабілізація економіки, підвищення її конкурентоздатності, забезпечення впровадження ефективних систем організації виробництва вимагають теоретичної розробки та нормативного закріплення нетипових форм зайнятості, таких як аутстафінг та аутсорсинг. Застосування аутстафінгу дозволяє забезпечити доступ до міжнародного ринку праці, можливість створення високотехнологічних продуктів, підвищення конкурентоздатності вітчизняних спеціалістів.

Стан дослідження теми. Правовий зміст аутстафінгу фрагментарно став об'єктом наукових досліджень таких науковців як: Циганчук Н.А., Ляшенко Р.Д., Крушельницька О.В., Мельничук Д.П., Вавженчук С.Я., Малюга М.М. та інших. Проте, відсутність належної нормативної регламентації та теоретичних розробок юридичних аспектів аутстафінгу вимагає комплексного підходу до наукового обґрунтування та доктринальної визначеності категорії «договір аутстафінгу».

Метою даної статті є визначення правового змісту категорії «договір аутстафінгу», його особливостей та проблем правового регулювання.

Виклад основного матеріалу. Термін "аутстафінг" походить від англ. *outstaffing*, що складається зі слів "*outsourcing*" і "*staff*", і передбачає послугу з надання персоналу для виконання певного виду робіт. В європейських країнах даний вид послуг отримав назву "*subcontracting*" (укр. – субпідряд) або "*offshoring*", в Австралії – "*talent outsourcing*" (укр. – аутсорсинг талантів) або визначається як "*hiring a contract worker*" (укр. – найняття контрактника).

Глобалізація виробництва призвела до підвищення попиту на нетипові форми зайнятості, такі як аутстафінг, аутсорсинг, лізинг персоналу. На даний час в США 92% малих та середніх компаній частково вивели своїх співробітників за штат, шляхом укладення договорів аутсорсингу та аутстафінгу. У Європі цей показник становить 86%.

Послуга аутстафінгу активно використовується для залучення ІТ-спеціалістів, бухгалтерів, юристів, аналітиків, сезонних працівників тощо. В Україні механізм аутстафінгу передбачає залучення вітчизняних фахівців на проекти що фінансуються з бюджетів компаній, як правило, розташованих за кордоном. Загальносвітова практика

передбачає як внутрішньодержавний, так і міждержавний варіант аутстафінгу.

Перевагами аутстафінгу як нетрадиційної форми організації робочого процесу для замовника є можливість уникнути соціально-трудова обтяження щодо залучених працівників; зменшення податкового тягаря; можливість залучити висококваліфікованих спеціалістів на короткострокові проекти; доступ до більш дешевої робочої сили; відсутність необхідності організації робочого місця для працівників; доступ до іноземних ринків трудових ресурсів тощо.

Серед науковців не сформовано єдиної точки зору щодо визначення аутстафінгу. Більшість авторів розглядають його як певне явище, а не договірні відносини між двома сторонами [1].

В. К. Макарович, аналізуючи наукові підходи до визначення аутстафінгу, виділяє наступні: діяльність суб'єктів господарювання, які наймають працівників для подальшого виконання ними роботи в іншого роботодавця; виведення персоналу за штат компанії й оформлення його в штат компанії аутстафера, з подальшим наданням цього персоналу організації-замовнику від імені аутстафера за винагороду; це комплекс послуг аутстафінгової компанії, який передбачає надання в тимчасове користування персонал, ведення кадрового, бухгалтерського, консалтингового супроводу, при цьому аутстафер бере на себе юридичну і фінансову відповідальність за персонал [2, с. 235].

Наразі аутстафінг не має відповідної правової регламентації в законодавстві України. У світовій практиці аутстафінг регулюється Конвенцією Міжнародної організації праці «Про приватні агентства зайнятості» № 181 від 19 червня 1997 року, згідно з якою приватні агентства зайнятості мають право «найму працівників з наміром надання їх у розпорядження третій стороні, яка може бути як фізичною, так і юридичною особою, та яка визначає їм робочі завдання і контролює виконання цих завдань» [3]. Проте, до цього часу Україна не ратифікувала Конвенцію № 181, а термін «аутстафінг» законодавчо не закріплений в законодавстві нашої держави.

Відсутність належного нормативного регулювання негативно впливає на розвиток аутстафінгу в Україні: гальмує розвиток висококваліфікованих

видів бізнесу, таких як ІТ-бізнес, призводить до відтоку висококваліфікованих спеціалістів за кордон, недоотримання коштів у вигляді сплачених податків до бюджетів всіх рівнів.

Науковці й практики до правового регулювання аутстафінгу відносять норму статті 39 Закону України «Про зайнятість населення», що передбачає діяльність компаній, які надають послуги з найму персоналу з метою подальшої передачі цього персоналу іншим компаніям для виконання роботи. Така діяльність може здійснюватися лише за наявності відповідного дозволу, який має видати Центр зайнятості [4]. Нормою вищезазначеного Закону закріплено, що дозвіл Центр зайнятості оформлює та надає в порядку, передбаченому постановою 212 Кабінету Міністрів України №359 від 20.05.2013 р. Однак ця постанова досі не набрала чинності.

Стаття 14 п.п. 14.1.183 Податкового кодексу України (далі – ПКУ) містить визначення послуги з надання персоналу. Це, зокрема, господарська або цивільно-правова угода, відповідно до якої особа, що надає послугу (резидент або нерезидент), направляє в розпорядження іншої особи (резидента або нерезидента) одну або кількох фізичних осіб для виконання визначених цією угодою функцій [5].

У ПКУ закріплена можливість вносити до змісту угоди про надання персоналу умову про укладання фізичними особами – працівниками трудової угоди або трудового контракту з особою, у розпорядження якої вони направлені. Положення цієї норми сформульовані не зовсім коректно та виходить за межі змісту договору аутстафінгу. Працівники у зазначеному договорі виступають як треті особи та не є стороною цих зобов'язальних відносин. Сутність аутстафінгу полягає саме у відсутності оформлених трудових відносин з фактичним роботодавцем. Тому складається враження що законодавець мав на меті закріпити положення що дозволяло б працівнику безперешкодно переходити на постійну роботу від аутстафера до замовника з дотриманням вимог трудового законодавства. Але неоднозначність трактування статті ПКУ має бути усунута.

На сьогодні в Україні відсутня і законодавча дефініція поняття «договір аутстафінгу», тому вбачається можливим керуватися ст. 6 Цивільного кодексу України (далі – ЦКУ), де закріплено право сторін укласти договір, який не передбачений актами цивільного законодавства, але відповідає загальним засадам цивільного законодавства» [7].

Розуміння правової природи договору важливе з точки зору встановлення норм права, що засто-

совуються до відносин сторін, а також для визначення умов договору. Керуючись ст. 628 ЦКУ, договір аутстафінгу слід розглядати як змішаний непойменований договір (такий що містить елементи двох і більше видів договорів). Як зазначає Резніченко С.В., непойменований договір є досить гнучкою конструкцією, але його оформлення та стабільність часто носять непередбачуваний характер, оскільки він є договором, де умови, які він вміщує, є досить новими, а тому їх тлумачення може бути різним [7].

Враховуючи положення гл. 61 ЦКУ, договір аутстафінгу не є договором підряду, оскільки предметом договору аутстафінгу не є конкретний результат, який має бути прийнятим замовником. Не можна розглядати договір аутстафінгу також як і договір оренди (гл. 58 ЦКУ), оскільки людина не є річчю і не може бути об'єктом орендних відносин.

Договір аутстафінгу є договором надання послуг. Стаття 901 ЦКУ передбачає, що за договором про надання послуг одна сторона (виконавець) зобов'язується за завданням другої сторони (замовника) надати послугу, яка споживається в процесі вчинення певної дії або здійснення певної діяльності, а замовник зобов'язується оплатити виконавцеві зазначену послугу, якщо інше не встановлено договором. Положення Глави 63 можуть застосовуватися до всіх договорів про надання послуг, якщо це не суперечить суті зобов'язання, в тому числі й відносно аутстафінгу.

Але при цьому слід враховувати, що договору аутстафінгу притаманні окремі елементи підряду, оскільки аутстафер зобов'язується досягти певного результату: надати певну кількість працівників заданої кваліфікації на визначений термін.

Отже, предметом договору аутстафінгу є не робоча сила, а оплатна послуга з підбору і надання компанією аутстафером (виконавцем) своїх працівників для виконання ними робіт у замовника. Тобто саме послуги, а не робота конкретного працівника. Слід погодитися з думкою С. Вавженчука, що предметом договору аутстафінгу не може бути надання персоналу контрагенту, оскільки персонал не є об'єктом цивільних правовідносин. Правам на особу не властивий майновий характер. Персонал належить до суб'єктів правовідносин, тому предметом договору аутстафінгу він не може бути. Предметом договору аутстафінгу є дії спрямовані на реалізацію трудової функції, тобто на підбір відповідного персоналу [8, с. 178].

Сторонами договору аутстафінгу виступають замовник і виконавець (аутстафер). Аутстафер надає компанії-замовнику спеціалістів необхідної

кваліфікації для виконання певних функцій, тобто, фактично надає своїх працівників в «оренду» (при цьому слід пам'ятати про те, що людина не може бути об'єктом оренди). При цьому, вони можуть знаходитися на території аутстафера, перебувають з ним в трудових відносинах і, відповідно, отримують заробітну плату. Аутстафер не несе жодних зобов'язань по відношенню до замовника, окрім зобов'язання щодо надання кваліфікованого персоналу. Аутстафер не несе відповідальності за результати виконання робіт (послуг) робітниками. Право контролювати діяльність найманого персоналу як власного, регулювати процес виконання замовлення, переходить до замовника.

За аутстафером залишаються закріплені трудовим законодавством обов'язки працедавця стосовно персоналу.

Важливою умовою правовідносин є змінність працівників, тобто, аутстафер зобов'язується надати не конкретних працівників, а працівників, кваліфікація яких відповідає договору, укладеному із замовником.

При цьому особливістю аутстафінгу є те, що замовлення може стосуватися як окремого спеціаліста, так і «спрацьованої» команди професіоналів.

Суб'єктний склад договору аутстафінгу має наступні особливості: - по-перше, сторонами договору аутсорсингу можуть бути лише суб'єкти господарювання; - по-друге, замовник організовує процес виконання трудової функції, але не є юридичним працедавцем стосовно робітника; по-третє, склад учасників договору аутсорсингу не співпадає зі складом його сторін, оскільки учасниками цього договору поряд із замовником та аутстафером є треті особи – кваліфікований персонал, що перебуває у трудових відносинах з аутстафером, але переходить під керівництво замовника. При цьому, замовник не сплачує заробітну плату персоналу, а розраховується з аутстафером за його послугу.

Отже, аутстафінг, як форма організації виробничого процесу, породжує наступні договірні відносини:

- між замовником та аутстафером – цивільно-правові чи господарсько-правові відносини;
- між аутстафером і працівником – трудові відносини.

Заслугує уваги наукова позиція Р. Майданика, який характеризує аутстафінг як договір платного надання послуг (обслуговування), зазначає, що за своєю юридичною природою ця правова конструкція є прикладом поєднання трудових і цивільних правовідносин найму працівників

приватними агентствами зайнятості з метою надання їхньої праці третім особам як правової форми економічних відносин «лізингу фізичного капіталу» [9, с. 3].

Оплата послуг за договором аутстафінгу може бути фіксованою, а може здійснюється за фактично витрачений час кожного окремого працівника. При цьому зафіксована у договорі сума оплати не залежить від якості виконуваних цим персоналом послуг (робіт).

Залежно від терміну дії договору, виділяють договори аутстафінгу, що діють протягом певного періоду та безстрокові договори аутстафінгу.

Виконання договору аутстафінгу підтверджується актами добору працівників та актами наданих послуг. Зобов'язання аутстафера вважаються виконаними якщо він надасть замовнику персонал обумовленої кваліфікації у необхідній кількості.

Враховуючи що договір аутстафінгу передбачає нетипову для вітчизняного трудового права ситуацію, коли працівник дисциплінарно підпорядковується своєму працедавцю, а фактично потрапляє під контроль замовника, то вбачається необхідним в договорі зазначити наступні положення:

- порядок заміни спеціаліста;
- посадові інструкції робітників;
- уповноважена особа Замовника, що має право давати вказівки працівникам;
- порядок відшкодування шкоди, яка була спричинена робітником;
- вимоги щодо збереження конфіденційності інформації, що була отримана в результаті виконання робіт (надання послуг) та інші.

В договорі, з урахуванням вимог Закону України «Про охорону праці» мають бути відображені умови праці, в яких будуть виконуватись трудові функції, технологічні процеси, для забезпечення яких залучається персонал, заходи з охорони та безпеки праці.

Також врегулювання потребують питання інтелектуальної власності, якщо спеціалісти згідно з договором аутстафінгу залучаються до проектів що передбачають створення результатів авторського права. Особливої актуальності це питання набуває в ІТ-сфері.

ЦКУ закріплює норму, що майнові права інтелектуальної власності на твір, створений у зв'язку з виконанням трудового договору (контракту), належать працівникові, який створив цей твір, та юридичній або фізичній особі, де або у якої він працює, спільно, якщо інше не встановлено договором або законом. (ч.3 ст.440 ЦКУ).

Що ж до майнових прав на комп'ютерні програми та (або) бази даних, створені у зв'язку

з виконанням трудового договору (контракту), то вони належать юридичній або фізичній особі, де або у якої працює працівник, який створив ці комп'ютерні програми та (або) бази даних, якщо інше не встановлено договором.

Тобто, аутстафер як роботодавець набуває право інтелектуальної власності на результат творчої діяльності, якщо в договорі не буде визначено умови та порядок переходу майнових прав замовнику. Доцільно закріпити в договорі аутстафінгу передачу інтелектуальних прав безпосередньо під час виконання персоналом аутстафера своїх обов'язків. Виконавець відчуває всі ексклюзивні права на об'єкти інтелектуальної власності створені персоналом аутстафера під час виконання умов договору. Відповідальність за порушення інтелектуальних прав замовника персоналом виконавця може нести як і аутстафер, так і замовник, так і фахівці аутстафера.

Враховуючи вищезазначене, можна дійти до висновку що договір аутстафінгу є двосторон-

нім, консенсуальним договором, згідно з яким аутстафер передає в оперативне підпорядкування замовника спеціалістів певної кваліфікації, при цьому зберігаючи з ними трудові відносини, а замовник зобов'язується прийняти послугу та оплатити її, самостійно організувати запозичену працю із забезпеченням дотримання законодавства про охорону праці.

Для надання аутстафінгу легального статусу в Україні назріла необхідність вдосконалення цивільного, податкового, трудового законодавства в частині врегулювання нетипових форм зайнятості, що має бути здійснено на наступних принципах:

- гармонізація вітчизняного законодавства, щодо регламентації відносин по наданню послуг за договором аутстафінгу, з нормами міжнародного права;
- нормативне врегулювання загальної концепції аутстафінгу;
- захисту прав та інтересів учасників правовідносин.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Резніченко С.В. Поняття договору аутсорсингу, його юридична характеристика та види. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2014. № 1. С. 75-78.
2. Макарович В. К. Аутстафінг: обліковий аспект. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Економіка*. 2019. Вип. 1 (53). С. 233–236.
3. Про приватні агентства зайнятості: Конвенція МОП від 19.06.1997 № 181. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/993_046#Text (дата звернення: 13.06.2022).
4. Про зайнятість населення: Закон України від 05.07.2012 р. № 5067-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5067-17#Text> (дата звернення: 13.06.2022).
5. Податковий кодекс України: Кодекс України; Закон, Кодекс від 02.12.2010 р. № 2755-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text> (дата звернення: 13.06.2022).
6. Цивільний кодекс України: Кодекс України; Закон від 16.01.2003 р. № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (дата звернення: 13.06.2022).
7. Резніченко С.В. Договір аутсорсингу та напрями його застосування. *Приватне право і підприємництво*. 2014. Вип. 13. С. 125–128
8. Вавженчук С. Аутсорсинг та аутстафінг: ескіз проблем правового регулювання. *Публічне право*. 2017. № 1(25). С. 175–183.
9. Майданик Р. Договірні цивільно-правові конструкції. *Підприємництво, госп-во і право*. 2008. № 9. С. 3–6.

REFERENCES:

1. Reznichenko S.V. Ponyattya dohovoru autsorsynhu, yoho yurydychna kharakterystyka ta vydy [The concept of outsourcing contract, its legal characteristics and types]. *Pivdenoukrayins'kyu pravnychy chasopys*. 2014. № 1, P. 75–78. [in Ukrainian]
2. Makarovych V. K. Autstafinh: oblikovyy aspekt [Outstaffing: accounting aspect]. *Naukovyy visnyk Uzhhorods'koho universytetu. Seriya: Ekonomika*. 2019. No. 1 (53), P. 233–236 [in Ukrainian]
3. Pro pryvatni ahent-stva zaunyatosti [About private employment agencies]: Konventsiya MOP of June 19, 1997 № 181. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/993_046#Text [in Ukrainian]
4. Pro zaunyatist' naseleння [On employment]: Law of Ukraine of July 5, 2012 № 5067-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5067-17#Text> [in Ukrainian]
5. Podatkovyy kodeks Ukrainy [Tax Code of Ukraine]: Law of Ukraine of December 2, 2010 № 2755-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text> [in Ukrainian]
6. Tsyvil'nyy kodeks Ukrainy [The Civil Code of Ukraine]: Law of Ukraine of January 16, 2003 № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> [in Ukrainian]
7. Reznichenko S.V. Dohovir aut-sorsynhu ta napryamy yoho zastosuvannya [Outsourcing agreement and directions of its application]. *Pryvatne pravo i pidpryyemnytstvo*. 2014. No. 13. P. 125–128 [in Ukrainian]
8. Vavzhenchuk S. Aut-sorsynh ta aut-stafinh: eskiz problem pravovoho rehulyuvannya [Outsourcing and outstaffing: a sketch of legal regulation problems]. *Publichne pravo*. 2017. № 1(25). P. 175–183. [in Ukrainian]
9. Maydanyk R. Dohovirni tsyvil'no-pravovi konstruktsiyi [Contractual civil law constructions]. *Pidpryyemnytstvo, hospodarstvo i pravo*. 2008. № 9. P. 3–6. [in Ukrainian]

УДК 343: 349.6 (477)
DOI 10.32782/chasopyskiivp/2022-1-9

Харь Інна Олексіївна,
кандидат юридичних наук, доцент,
завідувач відділу аспірантури та докторантури
Київського інституту інтелектуальної власності
та права Національного університету «Одеська юридична академія»
ORCID ID: 0000-0002-7676-8273

БЕЗПОСЕРЕДНІЙ ОБ'ЄКТ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ, ПЕРЕДБАЧЕНОГО СТАТТЕЮ 238 КК УКРАЇНИ: ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРАКТИЧНІ ПРОБЛЕМИ

У статті досліджено теоретичні та практичні проблеми безпосереднього об'єкта кримінального правопорушення приховування або перекручення відомостей про екологічний стан або захворюваність населення. Звертається увага на те, що проблема безпосереднього об'єкта цього кримінального правопорушення до цього часу не знайшла свого належного дослідження. У роботі акцентується увага на важливому значенні для теорії кримінального права та правозастосовної діяльності розуміння безпосереднього об'єкта кримінального правопорушення, передбаченого ст. 238 КК України (далі ст. 238 КК). Авторкою піддані критичному аналізу існуючі численні точки зору стосовно безпосереднього об'єкта кримінального правопорушення приховування або перекручення відомостей про екологічний стан або захворюваність населення.

З метою оптимального визначення основного і додаткового безпосередніх об'єктів кримінального правопорушення, передбаченого ст. 238 КК, в роботі враховані позитивні положення з існуючих точок зору фахівців з означеної проблеми. Авторка статті звертає увагу на те, що для належного з'ясування об'єктів цього кримінального правопорушення необхідно дослідити структуру досліджуваних суспільних відносин, оскільки така стосовно цього діяння не підлягала дослідженню.

Крім того для з'ясування безпосереднього об'єкта означеного кримінального правопорушення вивчені кримінальні провадження та відповідна нормативна база.

Дослідивши структуру суспільних відносин, існуючі погляди на об'єкт кримінального правопорушення, передбаченого ст. 238 КК, у цій статті запропоновано формулювання основного та додаткового безпосередніх об'єктів цього діяння.

Ключові слова: суспільні відносини, основний безпосередній об'єкт, кримінальне правопорушення, структура об'єкта кримінального правопорушення, екологічний стан, захворюваність населення.

Khar Inna. The direct object of the criminal offense provided for in Article 238 of the Criminal Code of Ukraine: theoretical and practical problems

The article examines the theoretical and practical problems of the direct object of the criminal offense of concealment or misrepresentation of information about the ecological status or morbidity of the population. Attention is drawn to the fact that the problem of the direct object of this criminal offense has not yet found its proper study. The paper emphasizes the importance for the theory of criminal law and law enforcement understanding of the immediate object of the criminal offense under Art. 238 of the Criminal Code of Ukraine (Article 238 of the Criminal Code). The author critically analyzes the existing numerous points of view regarding the direct object of the criminal offense of concealment or misrepresentation of information about the ecological condition or morbidity of the population.

In order to optimally determine the main and additional direct objects of the criminal offense under Art. 238 of the Criminal Code, the paper takes into account the positive provisions of the existing views of experts on this issue. The author of the article draws attention to the fact that in order to properly clarify the objects of this criminal offense, it is necessary to investigate the structure of the studied social relations, as such in relation to this act was not subject to investigation.

In addition, in order to clarify the direct object of the specified criminal offense, criminal proceedings and the relevant regulatory framework were studied.

Having studied the structure of public relations, the existing views on the object of the criminal offense under Art. 238 of the Criminal Code, this article proposes the formulation of the main and additional direct objects of this act.

Key words: public relations, main direct object, criminal offense, structure of object of criminal offense, ecological condition, morbidity of the population.

Основний текст статті. Сприймаючи положення, яке має місце в юридичній літературі, що під родовим об'єктом кримінальних правопору-

шень проти навколишнього природного середовища (складовими яких є приховування або перекручення відомостей про екологічний стан або

захворюваність населення) є суспільні відносини з приводу умов, що виникають у межах території держави України, створюють сприятливі умови життєдіяльності, є природною умовою життя та забезпечують існування багатofункціональної збалансованої єдиної системи, до якої належить і людина (що й утворює навколишнє природне середовище), її охорону, раціональне використання, оздоровлення і відтворення такої системи для теперішніх і майбутніх поколінь, яка гарантуватиме безпечно для життя та здоров'я навколишнє середовище [1, с. 125], – перейдемо до дослідження безпосереднього об'єкта кримінального правопорушення, що нами з'ясовується.

Для теорії кримінального права, а також правозастосовної діяльності, істотне значення має належне розуміння безпосереднього об'єкта конкретного кримінального правопорушення (у нашому випадку діяння, передбаченого ст. 238 КК). У теорії кримінального права є загальновизнаним той факт, що під безпосереднім об'єктом кримінального правопорушення слід розуміти конкретні суспільні відносини, які поставлені законодавцем під охорону закону про кримінальну відповідальність, яким заподіюється істотна шкода певним діянням, що підпадає під ознаки конкретного складу кримінального правопорушення [2, с. 88; 3, с. 82]. У цьому сенсі звертаємо увагу на те, що не в кожному випадку конкретне кримінальне правопорушення завдає істотної шкоди лише одним суспільним відносинам, але й важливо знати, що існують діяння, які одночасно посягають на двоє і більше суспільних відносин (це, зокрема, стосується і кримінального правопорушення, передбаченого ст. 238 КК). Тому, в теорії кримінального права поряд з класифікацією об'єктів «по вертикалі» має місце класифікація їх «по горизонталі». Її сутність полягає в тому, що на рівні безпосереднього об'єкта виділяють як основний, так і додатковий об'єкти [2, с. 70-74].

У кримінальних правопорушеннях, які мають два або кілька безпосередніх об'єктів (до них належить діяння, передбачене ст. 238 КК України) законодавець виділяє, або зі змісту статті випливає, один об'єкт, на який спрямоване злочинне посягання, що і обумовлює місце правової норми у структурі розділів Особливої частини КК. У джерелах з кримінального права такий об'єкт, зазвичай, називають основним безпосереднім об'єктом, а об'єкт, якому завдається істотна шкода поряд з основним – додатковим безпосереднім об'єктом кримінального правопорушення [3, с. 34]. Слід акцентувати увагу

на тому, що основним безпосереднім об'єктом того чи іншого кримінального правопорушення є завжди конкретні суспільні відносини, що в першу чергу прагнуть поставити під охорону законодавець, визнаючи суспільно небезпечне діяння злочинним [4, с. 76-77].

Дослідження джерел з кримінального права дає нам підстави стверджувати, що коли йдеться про безпосередній об'єкт кримінального правопорушення, то слід зважати на те, що місце конкретної кримінально-правової норми (у нашому випадку ст. 238 КК) у законодавстві про кримінальну відповідальність визначається з урахуванням захисту не тільки родового, а й основного безпосереднього об'єкта, в тому числі який ми і досліджуємо. Крім того, важливо акцентувати увагу на тому, що додатковим безпосереднім об'єктом діяння є суспільні відносини, яким також завдається істотна шкода завжди [2, с. 70-74].

В існуючих працях не завжди чітко визначається безпосередній об'єкт кримінального правопорушення, передбаченого ст. 238 КК: 1) одні автори під таким розуміють встановлений з метою забезпечення екологічної безпеки та захисту здоров'я людей, збереження тваринного і рослинного світу, порядок інформування про екологічний стан та стан захворюваності населення, а також право громадян на отримання у встановленому законодавством порядку повної, достовірної та своєчасної інформації про стан навколишнього природного середовища, здоров'я населення, наявні та можливі фактори ризику для нього та їх ступінь, про надзвичайні ситуації техногенного та природного характеру, що виникли або можуть виникнути, про рівні опромінювання людини та захист від впливу іонізуючих випромінювань у місцях проживання чи роботи [5, с. 727]; 2) другі – стверджують, що об'єктом цього діяння є здоров'я населення, економічні інтереси держави та суб'єктів господарювання, а також суспільні відносини по підтриманню задовільного екологічного стану в Україні [6, с. 403]; 3) треті – наполягають, що безпосереднім об'єктом кримінального правопорушення, що нами аналізується, є суспільні відносини, пов'язані із встановленим порядком інформування про екологічне чи радіаційне забруднення території, що негативно впливає на здоров'я людей, рослинний та тваринний світ, а також на стан захворюваності населення на цих територіях [7, с. 419]; 4) четверті вважають, що безпосереднім об'єктом цього діяння є порядок забезпечення екологічної безпеки шляхом інформування населення про екологічний стан навколишнього природного середовища, небез-

печний для здоров'я людей та для тваринного і рослинного світу, та стан захворюваності населення в районах з підвищеною екологічною небезпекою [8, с. 277]; 5) п'яті – наполягають на тому, що об'єктом указанного кримінального правопорушення є здоров'я населення, рослинний і тваринний світ, інтереси держави з підтримання задовільного екологічного стану в Україні [9, с. 501]; 6) шості – переконані, що об'єктом цього діяння є конституційне право громадян на інформацію про стан оточуючого середовища (ч. 2 ст. 50 Конституції України) [10, с. 424]; 7) сьомі – наголошують, що основним безпосереднім об'єктом цього кримінального правопорушення є суспільні відносини, що забезпечують умови, за яких населення отримує належну інформованість про екологічний стан або захворюваність населення та протидію приховуванню і перекручуванню таких відомостей [1, с. 130], а додатковим безпосереднім об'єктом є суспільні відносини, що забезпечують умови з охорони життя людей, їх здоров'я, флори і фауни [1, с. 130]; 8) восьмі – визначають безпосередній об'єкт цього кримінального правопорушення як порядок інформування про екологічне чи радіаційне забруднення території, що негативно впливає на здоров'я людей, рослинний і тваринний світ, а також на стан захворюваності населення на цих територіях [11, с. 20].

Існує також думка, що безпосереднім об'єктом цього діяння, є право вільного доступу до інформації про екологічну безпеку довкілля [12, с. 491].

З метою оптимального визначення основного безпосереднього та додаткового безпосереднього об'єктів кримінального правопорушення, передбаченого ст. 238 КК, необхідно врахувати всі позитивні підходи до розуміння суспільних відносин, які поставлені під охорону зазначеної статті цього Кодексу. З названих вище суджень, на наш погляд, можна зупинитись на тому, що: 1) безпосереднім об'єктом цього кримінального правопорушення слід визнати суспільні відносини (а не порядок інформування про екологічний стан та стан захворюваності населення, а також право громадян на отримання у встановленому порядку повної, достовірної та своєчасної інформації про стан навколишнього природного середовища, здоров'я населення, наявні та можливі фактори ризику тощо, як це визначає О. О. Дудоров). Крім того, об'єктом цього діяння не може бути порядок забезпечення екологічної безпеки шляхом інформування населення тощо, як це зазначає В. А. Клименко. Також об'єктом цього кримінального правопорушення не може бути порядок інформування про екологічне чи

радіаційне забруднення тощо, як це стверджує П. С. Берзін. На підтвердження нашої позиції, потрібно звернутися до висловлювання з цього приводу професорів Є. М. Жевлакова, Ю. І. Ляпунова, які, критикуючи нормативістський підхід відносно розгляду поняття «об'єкт кримінального правопорушення», зазначали, що порядок чи то проведення, чи здійснення або використання, або інформування, не може бути відносинами у сфері охорони навколишнього природного середовища, а лише регламентує його використання [13, с. 4-5; 14, с. 13]. Такий підхід спирається на те, що це кримінальне правопорушення, поміщене в Розділі VIII Особливої частини КК України («Кримінальні правопорушення проти довкілля»), а не в інших розділах цього Кодексу, оскільки законодавець поставив тут за мету в першу чергу охорону відносин з приводу природних об'єктів. Не можна погодитися із твердженням С.Б. Гавриша, що безпосереднім об'єктом цього кримінального правопорушення є здоров'я населення, або екологічні інтереси держави та суб'єктів господарювання, оскільки законодавець цією статтею (ст. 238 КК) в першу чергу ставить під охорону навколишнє природне середовище, а не здоров'я населення і не економічні інтереси. Крім того, використання цим автором положення «суспільні відносини по підтриманню задовільного екологічного стану в Україні», суперечить його власній концепції об'єкта кримінального правопорушення і не відповідає змісту об'єкта цього діяння. Крім того, недостатньо обґрунтованою є думка А.Н. Миколаєнка стосовно безпосереднього об'єкта цього діяння, що ним є здоров'я населення, рослинний і тваринний світ, інтереси держави з підтримання задовільного екологічного стану в Україні. Цей науковець бачить об'єкт не в якості суспільних відносин, а в якості об'єктів природи (тобто предмети, інтереси), але вони є лише приводом для створення суспільних відносин тощо. Крім того, не можна погодитися з Д. І. Крупком, що об'єктом цього кримінального правопорушення є конституційне право громадян на інформацію про стан оточуючого середовища. Таке заперечення зумовлено критикою нормативістського підходу до об'єкта, оскільки право не є суспільними відносинами з приводу охорони певного зрізу відносин, що стосуються навколишнього природного середовища. Крім того, важко погодитися з твердженням В.І. Антипова, що безпосереднім об'єктом цього кримінального правопорушення є право вільного доступу до інформації про екологічну безпеку довкілля, оскільки автор цього погляду відходить від концепції об'єкта як суспільних

відносин, а також, що ця норма зобов'язує суб'єктів інформування доносити таку інформацію, а не право на інформування про екологічний або радіаційний стан, а так само про стан захворюваності населення.

Нам більш імпонує позиція В.К. Матвійчука стосовно безпосереднього об'єкта цього кримінального правопорушення. Це зумовлено тим, що цей науковець дотримується концепції об'єкта як суспільних відносин. Крім того, нам сприйнятлива позиція про наявність у цьому діяння як основного, так і додаткового безпосередніх об'єктів. Проте, і судження В.К. Матвійчука на безпосередній об'єкт кримінального правопорушення, передбаченого ст. 238 КК потребує певного уточнення.

Слід звернути увагу на те, що викладене ще не дає можливості на підставі аналізу, що нами зроблений, дати вичерпну відповідь відносно безпосереднього об'єкта кримінального правопорушення приховування або перекручення відомостей про екологічний стан або захворюваність населення. Це викликає потребу в дослідженні структурних елементів цих суспільних відносин, що поставлені під охорону закону про кримінальну відповідальність (ст. 238 КК). Загально-визнаним є той факт, що винний при вчиненні цього кримінального правопорушення впливає на предмет відносин і своїми діями порушує або намагається порушити суспільні відносини, що поставлені під охорону закону про кримінальну відповідальність, тобто завдає їм істотної шкоди.

На виконання запропонованого нами підходу, сприйmemo за основу структуру суспільних відносин, що має місце в літературі з кримінального права, яку підтримує більшість науковців: 1) це – суб'єкти (носії) відносин; 2) це – предмет, з приводу якого існують відносини (тобто це те, з приводу чого існують відносини); 3) це – соціальний зв'язок (суспільно значуща діяльність, як зміст відносин) [15, с. 35-48]. Маючи такі, і зазначені вище, теоретичні положення, продовжимо дослідження безпосереднього об'єкта кримінального правопорушення, передбаченого ст. 238 КК.

Проведене нами дослідження свідчить, що в юридичній літературі, звичайно, відсутня якась позиція відносно того, хто може бути суб'єктом відносин у площині кримінально-правової охорони досліджуваних відносин, а точніше, цьому питанню увага взагалі не приділялась. Аналіз існуючих джерел, що стосуються цієї проблеми, та проведення опитування студентів юридичних факультетів, працівників суду та правоохоронних органів дає нам підстави визначитися з

суб'єктами суспільних відносин у сфері забезпечення умов з належним доведенням відомостей до адресатів службовими особами про екологічний, в тому числі радіаційний, стан, який пов'язаний із забрудненням земель, водних ресурсів, атмосферного повітря, харчових продуктів і продовольчої сировини і такий, що негативно впливає на здоров'я людей, рослинний та тваринний світ, а також на стан захворюваності населення в районах з підвищеною екологічною небезпекою, проти яких спрямоване це злочинне діяння. Такими суб'єктами суспільних відносин, що нами зазначені вище, являються окремі фізичні особи, юридичні особи, в тому числі і службові особи, які є, згідно чинного законодавства України, учасниками цих відносин, зв'язані з організацією, доведенням відомостей до адресатів. Тобто, суб'єктами або учасниками зазначених вище відносин можуть бути як фізичні, так і юридичні особи.

Для досягнення мети охорони відносин, що забезпечують умови з належного доведення службовими особами відомостей про екологічний, в тому числі радіаційний, стан, який пов'язаний із забрудненням земель, водних ресурсів, атмосферного повітря, харчових продуктів і продовольчої сировини і таких, що негативно впливає на здоров'я людей, рослинний та тваринний світ, а також на стан захворюваності населення в районах з підвищеною екологічною небезпекою є не тільки виявлення осіб, які вчинили це кримінальне правопорушення, притягнення їх до кримінальної відповідальності, але й забезпечення від ухилення від виконання відповідними службовими особами своїх обов'язків. Дослідження суб'єктів указаних суспільних відносин, а також їх соціальних функцій у цих відносинах дасть змогу визначити на науковій основі ті суспільні відносини, які виступають об'єктом цього кримінального правопорушення. Цю властивість суб'єктів у суспільних відносинах законодавець частково використав у ст. 238 КК, як для визначення меж дії та закону про кримінальну відповідальність, так і для вказівки на ті суспільні відносини, є об'єктом цього кримінального правопорушення. Вивчення кримінальних проваджень цієї категорії справ, ми встановили, що у всіх випадках (100% справ) одним із суб'єктів цих суспільних відносин, що поставлені під охорону закону про кримінальну відповідальність, обов'язково була фізична особа (людина).

З метою встановлення другої сторони суб'єктного складу відносин, що аналізуються, ми звернулися до законодавчих і підзаконних актів

а також слідчої та судової практики. Так, аналіз законодавчих та підзаконних актів, що стосуються суспільних відносин, що забезпечують умови з охорони належного доведення до адресатів відомостей про екологічний, в тому числі радіаційний, стан, який пов'язаний із забрудненням земель, водних ресурсів, атмосферного повітря, харчових продуктів і продовольчої сировини і такий, що негативно впливає на здоров'я людей, рослинний та тваринний світ, а також на стан захворюваності населення в районах з підвищеною екологічною небезпекою свідчить, що іншою стороною суб'єктивного складу таких відносин, які є елементом об'єкта кримінального правопорушення, передбаченого ст.238 КК України, виступають як фізичні, так і юридичні особи відповідно до чинного законодавства України [16; 17; 18; 19; 20; 21; 22; 23; 24; 25; 26; 27; 28; 29; 30; 31].

Аналіз соціальної функції суб'єкта відносин, тобто його прав та обов'язків (статусу), іншими словами соціального взаємозв'язку у суспільних відносинах, має, на нашу думку, певну цінність, оскільки з'ясування суб'єктивного складу відносин сприяє визначенню змісту самих відносин, дає можливість оцінити їх характер, обсяг цих відносин і межі дії закону (ст. 238 КК). Отже, робити повним перелік суб'єктів суспільних відносин (безпосереднього об'єкта кримінального правопорушення, передбаченого ст. 238 КК) немає необхідності. Важливо, на наше переконання, лише зрозуміти, що вони можуть мати різноманітні варіанти, які так чи інакше можуть впливати на зміст цих відносин та межі кримінальної відповідальності за це діяння. Про це переконливо свідчить і судова практика. Так, суди правильно кваліфікували діяння лише тоді, коли встановлювали суб'єктів відносин, їх соціальний статус та роль у досліджуваних суспільних відносинах.

Наступним структурним елементом відносин є соціальний взаємозв'язок у суспільних відносинах, які забезпечують від приховування або умисного перекручення службовою особою відомостей про екологічний, в тому числі радіаційний, стан, який пов'язаний із забрудненням земель, водних ресурсів, атмосферного повітря, харчових продуктів і продовольчої сировини і такий, що негативно впливає на здоров'я людей, рослинний та тваринний світ, а так само про стан захворюваності населення в районах з підвищеною екологічною небезпекою тощо. Такий структурний елемент суспільних відносин, що нами досліджується, а саме, соціальний взаємозв'язок, в юридичній літературі справедливо розглядається як засіб самих відносин [32, с. 5; 33, с. 4]. Цей

зв'язок, як свідчить дослідження, може виявитися як на рівні індивідуальної взаємодії суб'єктів, так і у взаємодії людських спільнот, а також і індивідуумів із відповідними спільнотами, як елементами соціуму. Зовні цей соціальний зв'язок проявляється, як показує вивчення нами кримінальних проваджень і нормативної бази, що стосуються відносин, що нами аналізуються, а також опитування працівників правоохоронних органів та суду в таких формах діяльності, як виконання обов'язків із забезпечення умов з належного доведення до адресатів відомостей про екологічний стан або захворюваність населення. Це, зокрема, має відбуватися: 1) на законодавчому рівні – підготовка несуперечливих нормативно-правових актів, які були б зрозумілими населенню та особам, які зобов'язані надавати належну інформацію про екологічний, в тому числі і радіаційний, стан, який пов'язаний із забрудненням земель, водних ресурсів, атмосферного повітря, харчових продуктів і продовольчої сировини і такий, що негативно впливає на здоров'я людей, рослинний та тваринний світ, а також про стан захворюваності населення в районах з підвищеною екологічною небезпекою; 2) в інструктивних заходах; 3) в заходах організаційного характеру; 4) в експертній діяльності для з'ясування екологічного, радіаційного стану та стану захворюваності населення тощо.

Нас цікавить, як це слідує з нашого дослідження, соціальний зв'язок, важливою ознакою якого є обов'язок певної поведінки суб'єктів суспільних відносин, які забезпечують умови з належного доведення до адресатів відомостей про екологічний, а так само радіаційний, стан, а також про стан захворюваності населення в районах з підвищеною екологічною небезпекою, тобто їх взаємодії. Проте, слід зазначити, що інтерес суб'єктів суспільних відносин – це лише певна форма прояву, вираження, реалізації суспільних відносин, яка може відбутися через поведінку суб'єктів відносин, але не самі суспільні відносини як результат.

Для визначення безпосереднього об'єкта кримінального правопорушення, передбаченого ст. 238 КК мають враховуватися лише ті суспільні відносини, що відповідають інтересам всього суспільства, а не інтересам окремої особи на її розсуд чи певні вподобання. Такими можуть бути лише позитивні відносини, що поставлені під охорону закону про кримінальну відповідальність, в нашому випадку суспільні відносини, що забезпечують умови з належного донесення відомостей про екологічний, а так само радіаційний стан,

а також про стан захворюваності населення в районах з підвищеною екологічною небезпекою.

Дотримуючись концепцій, що предмет кримінального правопорушення і предмет суспільних відносин у складі діяння не одне і те ж, а тому для кримінального правопорушення, передбаченого ст. 238 КК України, предметом відносин є умови, що забезпечують належне, у відповідності з чинним законодавством доведення до адресатів відомостей про екологічний, в тому числі радіаційний, стан, пов'язаний із забрудненням земель, водних ресурсів, атмосферного повітря, харчових продуктів і продовольчої сировини, і такий, що негативно впливає на здоров'я людей, рослинний та тваринний світ, а також стан про захворюваності населення в районах з підвищеною екологічною небезпекою або в місцевості, оголошеній зоною надзвичайної екологічної ситуації, тощо.

Висновки. Дослідивши структуру суспільних відносин, існуючі точки зору, можна запропонувати формулювання основного безпосереднього об'єкта кримінального правопорушення, перед-

баченого ст. 238 КК України: 1) основним безпосереднім об'єктом цього кримінального правопорушення є суспільні відносини, що забезпечують умови з належного, тобто встановленого чинним законодавством, доведення до адресатів відомостей про екологічний, в тому числі радіаційний, стан, який пов'язаний із забрудненням земель, водних ресурсів, атмосферного повітря, харчових продуктів і продовольчої сировини і такий, що негативно впливає на здоров'я людей, рослинний та тваринний світ, а також про стан захворюваності населення в районах з підвищеною екологічною небезпекою або в місцевості, оголошеній зоною надзвичайної екологічної ситуації, або такі, що спричинили загибель людей чи інші тяжкі наслідки з метою гарантування безпечного для життя навколишнього природного середовища; 2) додатковим безпосереднім об'єктом цього кримінального правопорушення є суспільні відносини, що забезпечують умови з охорони життя та здоров'я людей, убезпечення захворюваності населення та інших тяжких наслідків.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Матвійчук В.К. Теоретичні та прикладні проблеми кримінально-правової охорони навколишнього природного середовища: Монографія. К. : Національна академія управління, 2011. 368 с.
2. Тацій В.Я. Объект и предмет преступления в Советском уголовном праве. Харьков : Высшая школа, 1988. 198 с.
3. Тацій В.Я. Об'єкт і предмет злочину в кримінальному праві України: [Навчальний посібник]. Харків : Українська юридична академія, 1994. 80 с.
4. Кримінальне право України: Загальна частина: [підручник для студ. юрид. спец. вищ. закладів освіти] / М.І. Бажанов, Ю.В. Баулін, В.І. Борисов та ін.; за ред. проф. М.І. Бажанова, В.В. Сташиса, В.Я. Тація. Київ – Харків : Юринком Інтер – Право, 2002. 416 с.
5. Дудоров О.О. Злочини проти довкілля. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / За ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. [9-те вид., переробл. та допов.]. К. : Юридична думка, 2012. С. 720–782.
6. Гавриш С.Б. Коментар до ст. 238 КК України. Кримінальний кодекс України: Науково-практичний коментар: У 2-х т. - Т. 2: Особлива частина / Ю.В. Баулін, В.І. Борисов, В.І. Тютюгін та ін.; за заг. ред. В.Я. Тація, В.П. Пшонки, В.І. Борисова, В.І. Тютюгіна. [5-те вид. допов.]. Х. : Право, 2013. С. 402–407.
7. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України / П.П. Андрушко, О.Ф. Бантишев, В.О. Глушков та ін.; за заг. ред. Потебенька М.О., Гончаренка В.Г. К.: «Форум», ч. 2, 2001. С. 944.
8. Клименко В.А. Злочини проти довкілля. Кримінальне право України. Особлива частина: Підручник (Ю.В. Александров, О.О. Дудоров, В.А. Клименко та ін.) / За ред. М.І. Мельника, В.А. Клименка. К. : Юридична наука, 2004. С. 267–317.
9. Миколенко А.Н. Преступления против окружающей среды. Уголовный кодекс Украины. Комментарий; под ред. Ю.А. Кармазина и Е.Л. Стрельцова. Харьков : ООО «Одиссей», 2001. С. 496–540.
10. Крупко Д.И. Преступления против окружающей среды. Уголовное право Украины. Общая и Особенная части: Учебник; под ред. заслуженного деятеля науки и техники Украины, доктора юрид. наук, профессора Е.Л. Стрельцова. Х. : ООО «Одиссей», 2002. С. 403–425.
11. Берзін П.С. Злочини проти довкілля. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України: У 2-х т. – Т. 2; за заг. ред. П.П. Андрушка, В.Г. Гончаренка, Є.В. Фесенка. [3-те вид. перероб. та допов.]. К. : Алерта; КНТ; Центр учбової літератури, 2009. С. 6–76.
12. Антипов В.І. Коментар до ст.238 КК України. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України. [4-те вид. переробл. та доповн.]; відповідальний ред. С.С. Яценко. К. : А.С.К., 2006. С. 491–493.
13. Жевлаков Э.Н. Понятие экологических преступлений. Объект и система. Проблемы борьбы с экологическими правонарушениями в свете решений XXVII съезда КПСС. М. : ВЮЗИ, 1990. С. 5–24.
14. Ляпунов Ю. Уголовно-правовая охрана природы в СССР. Советская юстиция. 1973. № 23. С. 11–15.
15. Сміх В.В. Кримінальна відповідальність за порушення права особи на правову допомогу: Монографія / За заг. ред. проф. М.І. Мельника, В.В. Сміх. К. : Атіка – Н, 2012. 200 с.

16. Про охорону навколишнього природного середовища: Закон України від 25 червня 1991р. № 1264-ХІІ. (Редакція від 01.01.2022) Відомості Верховної Ради України. 1991. № 41. Ст. 546. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1264-12#Text>
17. Про використання ядерної енергії та радіаційну безпеку: Закон України від 8 лютого 1995 р. № 39-95-ВР. (Редакція від 01.01.2022) Відомості Верховної Ради України. 1995. № 12. Ст. 82. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/39/95-%D0%B2%D1%80#Text>
18. Про видобування та переробку уранових руд: Закон України від 19 листопада 1997 р. № 645 / 97-ВР. (Редакція від 24.11.2019) Відомості Верховної Ради України. 1998. № 11-12. Ст. 41. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/645/97-%D0%B2%D1%80#Text>
19. Про захист людини від впливу іонізуючого випромінювання: Закон України від 14 січня 1998 р. № 15/98-ВР. (Редакція від 24.02.2020,) Відомості Верховної Ради України. 1998. № 22. Ст. 115. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/15/98-%D0%B2%D1%80#Text>
20. Кодекс цивільного захисту України : Закон України від 02.10.2012, № 5403-VI. (Редакція від 03.04.2022) Відомості Верховної Ради (ВВР), 2013. № 34–35. ст. 458. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5403-17#Text>
21. Про зону надзвичайної екологічної ситуації: Закон України від 13 липня 2000 р. № 1908-III. (Редакція від 28.12.2015) Відомості Верховної Ради України. 2000. № 42. Ст. 348. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1908-14#Text>
22. Про інформацію: Закон України від 02 жовтня 1992 р. № 2657-ХІІ. (Редакція від 01.01.2022) Відомості Верховної Ради України. 1992. № 48. Ст. 650. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12#Text>
23. Про доступ до публічної інформації: Закон України від 13 січня 2011 р. № 2939-VI. (Редакція від 19.02.2022) Відомості Верховної Ради України. 2011. № 32. Ст. 314. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2939-17#Text>
24. Про оцінку впливу на довкілля : Закон України від 23.05.2017 № 2059-VIII. (Редакція від 13.05.2022). Відомості Верховної Ради (ВВР), 2017. № 29. ст. 315. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2059-19#Text>
25. Про затвердження Положення про Державну екологічну інспекцію України : Постанова Кабінету Міністрів України від 19.04.2017, № 275. (Редакція від 01.01.2021) <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/275-2017-%D0%BF#Text>
26. Про порядок і періодичність обнародування відомостей про екологічну, в тому числі радіаційну, обстановку та стан захворюваності населення: Постанова Ради Міністрів УРСР № 100 від 28.04.1990 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/100-90-%D0%BF#Text>. Заголовок з екрану.
27. Про затвердження Положення про метрологічну службу Державної служби України з надзвичайних ситуацій: Наказ від 27.07.2017 № 396 Державної служби України з надзвичайних ситуацій (ДСНС України). <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0396388-17#Text>
28. Про затвердження Положення про державний санітарно-епідеміологічний нагляд в Україні : Постанова Кабінету Міністрів України від 22.06.1999 р. № 1109 (у редакції постанови Кабінету Міністрів України від 19 серпня 2002 р. № 1217. Офіційний вісник України від 09.07.1999. №25. Ст.127. (Редакція від 23.07.2014) <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1109-99-%D0%BF#Text>
29. Про затвердження Положення про щоквартальне інформування населення через ЗМІ про об'єкти, які є найбільшими забруднювачами навколишнього природного середовища: Наказ Міністерства охорони навколишнього природного середовища України від 01.11.2005. № 397. Офіційний вісник України. 2005 р. № 51. Ст. 3223. (Редакція від 18.07.2011) <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1510-05#Text>
30. Про Загальнодержавну програму формування національної екологічної мережі України на 2000–2015 роки: Закон України від 21.09.2000 р. № 1989-III. Відомості Верховної Ради України. 2000. № 47. Ст. 405. (Редакція від 10.06.2012) <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1989-14#Text>
31. Про затвердження Положення про державну систему моніторингу довкілля: Постанова Кабінету Міністрів України від 30 березня 1998 р. № 391. Офіційний вісник України від 16.04.1998. № 13. Ст. 91. (Ред. від 01.09.2021) <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/391-98-%D0%BF#Text>
32. Таций В.Я. Преступление против природных богатств СССР. Уголовное право УССР: Особенная часть: Учебник. Под ред. М.И. Бажанова и др. К. : Высшая школа. Головное изд-во, 1989. 503 с.
33. Іщенко О.М., Матвійчук В.К., Єросова І.Ю. Кримінально-правовий захист атмосферного повітря: Навчальний посібник. К. : РВВ МВС України, 1994. 64 с.
34. Никифоров Б.С. Объект преступления по Советскому уголовному праву. М.: Госюриздат, 1960. 229 с.
35. Дроздов А.В. Человек и общественные отношения. Л. : Изд-во Ленингр. Гос. Ун-та, 1966. 124 с.

REFERENCES:

1. Matviychuk V.K. Teoretychni ta prykladni problemy kryminal'no-pravovoyi okhorony navkolyshni'oho pryrodnoho seredovyshcha: Monohrafiya. K. : Natsional'na akademiya upravlinnya, 2011. 368 s. [in Ukrainian]
2. Tatsyy V.YA. Ob'ekt y predmet prestuplenyya v Sovet'skom uholovnom prave. Khar'kov : Vysshaya shkola, 1988. 198 s.
3. Tatsiy V.YA. Ob'yekt i predmet zlochynu v kryminal'nomu pravi Ukrayiny: [Navchal'nyy posibnyk]. Kharkiv : Ukrayins'ka yurydychna akademiya, 1994. 80 s.
4. Kryminal'ne pravo Ukrayiny: Zahal'na chastyna: [pidruchnyk dlya stud. yuryd. spets. vyshch. zakladiv osvity] / M.I. Bazhanov, YU.V. Baulin, V.I. Borysov ta in.; za red. prof. M.I. Bazhanova, V.V. Stashysa, V.YA. Tatsiya. Kyiv – Kharkiv : Yurydnom Inter – Pravo, 2002. 416 s.
5. Dudorov O.O. Zlochynu proty dovkillya. Naukovo-praktychnyy komentar Kryminal'noho kodeksu Ukrayiny / Za red. M.I. Mel'nyka, M.I. Khavronyuka. [9-te vyd., pererobl. ta dopov.]. K. : Yurydychna dumka, 2012. S. 720–782.

6. Havrysh S.B. Komentar do st. 238 KK Ukrainy. Kryminal'nyy kodeks Ukrainy: Naukovo-praktychnyy komentar: U 2-kh t. - T. 2: Osoblyva chastyna /YU.V. Baulin, V.I. Borysov, V.I. Tyutyuhin ta in.; za zah. red. V.YA. Tatsiya, V.P. Pshonky, V.I. Borysova, V.I. Tyutyuhina. [5-te vyd. dopov.]. KH. : Pravo, 2013. S. 402-407.
7. Naukovo-praktychnyy komentar do Kryminal'noho kodeksu Ukrainy / P.P. Andrushko, O.F. Bantyshev, V.O. Hlushkov ta in.; za zah. red. Poteben'ka M.O., Honcharenka V.H. K.: «Forum». ch.2, 2001. S. 944.
8. Klimenko V.A. Zlochyni proti dovkillya. Kryminal'ne pravo Ukraïni. Osoblyva chastina: Pidruchnik (Yu.V. Aleksandrov, O.O. Dudorov, V.A. Klimenko ta in.) / Za red. M.I. Mel'nika, V.A. Klimenka. K. : Yuridichna nauka, 2004. S. 267-317.
9. Mikolenko A.N. Prestupleniya protiv okruzhayushchey sredy. Ugolovnyy kodeks Ukrainy. Kommentariy; pod. red. YU.A. Karmazina i Ye.L. Strel'tsova. Khar'kov : OOO «Odyssey», 2001. S. 496-540.
10. Krupko D.I. Prestupleniya protiv okruzhayushchey sredy. Ugolovnoye pravo Ukrainy. Obshchaya i Osobennaya chasty: Uchebnik; pod. red. zasluženogo deyatelya nauki i tekhniki Ukrainy, doktora yurid. nauk, professora Ye.L. Strel'tsova. KH. : OOO «Odyssey», 2002. S. 403-425.
11. Berzin P.S. Zlochyny proty dovkillya. Naukovo-praktychnyy komentar do Kryminal'noho kodeksu Ukrainy: U 2-kh t. – T. 2.; za zah. red. P.P. Andrushka, V.H. Honcharenka, YE.V. Fesenska. [3-te vyd. pererob. ta dopov.]. K. : Alerta; KNT; Tsentр uchbovoyi literatury, 2009. S. 6-76.
12. Antypov V.I. Komentar do st.238 KK Ukrainy. Naukovo-praktychnyy komentar do Kryminal'noho kodeksu Ukrainy. [4-te vyd. pererobl. ta dopovn.]; vidpovidal'nyy red. S.S. Yatsenko. K. : A.S.K., 2006. S. 491-493.
13. Zhevlakov É.N. Ponyatye ékologicheskikh prestupleniy. Ob'ekt y systema. Problemy bor'by s ékologicheskymy pravonarushenyami v svete resheniy XXVII s'ezda KPSS. M. : VYUZY, 1990. S. 5–24.
14. Lyapunov YU. Uholovno-pravovaya okhrana pryrody v SSSR. Sovet'skaya yustitsiya. 1973. № 23. S. 11–15.
15. Smikh V.V. Kryminal'na vidpovidal'nist' za porushennya prava osoby na pravovu dopomohu: Monohrafiya / Za zah. red. prof. M.I. Mel'nyka, V.V. Smikh. K. : Atika – N, 2012. 200 s.
16. Pro okhoronu navkolyshn'oho pryrodnoho seredovyshcha: Zakon Ukrainy vid 25 chervnya 1991r. № 1264-KHII. (Redaktsiya vid 01.01.2022) Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrainy. 1991. № 41. St. 546. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1264-12#Text>
17. Pro vykorystannya yadernoyi enerhiyi ta radiatsiyu bezpeku: Zakon Ukrainy vid 8 lyutoho 1995 r. № 39-95-VR. (Redaktsiya vid 01.01.2022) Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrainy. 1995. № 12. St. 82. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/39/95-%D0%B2%D1%80#Text>
18. Pro vydobuvannya ta pererobku uranovykh rud: Zakon Ukrainy vid 19 lystopada 1997 r. № 645 / 97-VR. (Redaktsiya vid 24.11.2019) Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrainy. 1998. № 11-12. St. 41. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/645/97-%D0%B2%D1%80#Text>
19. Pro zakhyst lyudyny vid vplyvu ionizuyuchoho vyprominyuvannya: Zakon Ukrainy vid 14 sichnya 1998 r. № 15 / 98–VR. (Redaktsiya vid 24.02.2020.) Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrainy. 1998. №22. St. 115. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/15/98-%D0%B2%D1%80#Text>
20. Kodeks tsyvil'noho zakhystu Ukrainy : Zakon Ukrainy vid 02.10.2012, № 5403-VI. (Redaktsiya vid 03.04.2022) Vidomosti Verkhovnoyi Rady (VVR), 2013. № 34-35. st. 458. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5403-17#Text>
21. Pro zonu nadzvychaynoyi ekolohichnoyi sytuatsiyi: Zakon Ukrainy vid 13 lypnya 2000 r. № 1908-III. (Redaktsiya vid 28.12.2015) Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrainy. 2000. № 42. St. 348. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1908-14#Text>
22. Pro informatsiyu: Zakon Ukrainy vid 02 zhovtnya 1992 r. № 2657-KHII. (Redaktsiya vid 01.01.2022) Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrainy. 1992. № 48. St. 650. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12#Text>
23. Pro dostup do publichnoyi informatsiyi: Zakon Ukrainy vid 13 sichnya 2011 r. № 2939-VI. (Redaktsiya vid 19.02.2022) Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrainy. 2011. № 32. St. 314. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2939-17#Text>
24. Pro otsinku vplyvu na dovkillya : Zakon Ukrainy vid 23.05.2017 № 2059-VIII. (Redaktsiya vid 13.05.2022). Vidomosti Verkhovnoyi Rady (VVR), 2017. № 29. st. 315. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2059-19#Text>
25. Pro zatverdzhennya Polozhennya pro Derzhavnu ekolohichnu inspektsiyu Ukrainy : Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 19.04.2017, № 275. (Redaktsiya vid 01.01.2021) <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/275-2017-%D0%BF#Text>
26. Pro porjadok i periodychnist' obnaroduvannya vidomostey pro ekolohichnu, v tomu chysli radiatsiyu, obstanovku ta stan zakhvoryuvanosti naseleennya: Postanova Rady Ministriv URSR № 100 vid 28.04.1990 r. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/100-90-%D0%BF#Text>. Zaholovok z ekranu.
27. Pro zatverdzhennya Polozhennya pro metrolohichnu sluzhbu Derzhavnoyi sluzhby Ukrainy z nadzvychaynykh sytuatsiy: Nakaz vid 27.07.2017 № 396 Derzhavnoyi sluzhby Ukrainy z nadzvychaynykh sytuatsiy (DSNS Ukrainy). <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0396388-17#Text>
28. Pro zatverdzhennya Polozhennya pro derzhavnyy sanitarno-epidemiolohichnyy nahlyad v Ukraïni : Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 22.06.1999 r. № 1109 (u redaktsiyi postanovy Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 19 serpnya 2002 r. № 1217. Ofitsiyyny visnyk Ukrainy vid 09.07.1999. № 25. St. 127. (Redaktsiya vid 23.07.2014) <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1109-99-%D0%BF#Text>
29. Pro zatverdzhennya Polozhennya pro shchokvartal'ne informuvannya naseleennya cherez ZMI pro ob'yekty, yaki ye naybil'shmy zabrudnyuvachamy navkolyshn'oho pryrodnoho seredovyshcha: Nakaz Ministerstva okhorony navkolyshn'oho pryrodnoho seredovyshcha Ukrainy vid 01.11.2005. № 397. Ofitsiyyny visnyk Ukrainy. 2005 r. № 51. St. 3223. (Redaktsiya vid 18.07.2011) <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1510-05#Text>

-
30. Pro Zahal'noderzhavnu prohramu formuvannya natsional'noyi ekolohichnoyi merezhi Ukrainy na 2000–2015 roky: Zakon Ukrainy vid 21.09.2000 r. № 1989-III. Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrainy. 2000. № 47. St. 405. (Redaktsiya vid 10.06.2012) <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1989-14#Text>
31. Pro zatverdzhennya Polozhennya pro derzhavnu systemu monitorynhu dovkillya: Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 30 bereznya 1998 r. № 391. Ofitsiynyy visnyk Ukrainy vid 16.04.1998. № 13. St. 91. (Red. vid 01.09.2021) <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/391-98-%D0%BF#Text>
32. Tatsyy V.YA. Prestuplenye protyv pryrodnykh bahat•stv SSSR. Uholovnoe pravo USSR: Osobennaya chast': Uchebnyk. Pod red. M.Y. Bazhanova y dr. K. : Vysshaya shkola. Holovnoe yzd-vo, 1989. 503 s.
33. Ishchenko O.M., Matviychuk V.K., Yerosova I.YU. Kryminal'no-pravovyy zakhyst atmosfernoho povitrya: Navchal'nyy posibnyk. K. : RVV MVS Ukrainy, 1994. 64 s.
34. Nykyforov B.S. Ob"ekt prestuplenyya po Sovet•skomu uholovnomu pravu. M.: Hosyuryzdat, 1960. 229 s.
35. Drozdov A.V. Chelovek y obshchestvennye otnosheniya. L. : Yzd-vo Lenynhr. Hos. Un-ta, 1966.

ЗМІСТ

Василенко Ю. В. КОЛАБОРАЦІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ: КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА СКЛАДУ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ.....	3
Вітомський Ю. Л. ЕКСТРЕМІСТСЬКА СПРЯМОВАНІСТЬ ОСОБИ В ЮРИДИЧНОМУ ТА ПСИХОЛОГІЧНОМУ ЗНАННІ.....	9
Воробей П. А. РОЛЬ І МІСЦЕ ПРЕДМЕТА ЗЛОЧИНУ В ОБ'ЄКТИВНИХ ОЗНАКАХ СКЛАДУ ЗЛОЧИНУ.....	12
Матвійчук В. К. ОБ'ЄКТИВНА СТОРОНА КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ, ПЕРЕДБАЧЕНОГО Ч. 1 СТ. 238 КК УКРАЇНИ: ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРАКТИЧНІ ПРОБЛЕМИ.....	18
Мельник О. О. РОЗІРВАННЯ ДОГОВОРУ АБО ЗМІНА ЙОГО УМОВ, ВНАСЛІДОК ДІЇ ОБСТАВИН ФОРС-МАЖОРУ, ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ.....	25
Мірошниченко С. С. ВОЄННИЙ СТАН В УКРАЇНІ: ПРОБЛЕМИ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ І ПРАВОЗАСТОСУВАННЯ.....	30
Сидор В. Д. ОБҐРУНТУВАННЯ НЕОБХІДНОСТІ РОЗРОБКИ МЕХАНІЗМУ ВИРІШЕННЯ КОЛІЗІЙ В ЗЕМЕЛЬНОМУ ЗАКОНОДАВСТВІ УКРАЇНИ.....	37
Фокша Л. В. ПРАВОВИЙ ЗМІСТ ДОГОВОРУ АУТСТАФІНГУ.....	42
Харь І. О. БЕЗПОСЕРЕДНІЙ ОБ'ЄКТ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ, ПЕРЕДБАЧЕНОГО СТАТТЕЮ 238 КК УКРАЇНИ: ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРАКТИЧНІ ПРОБЛЕМИ....	47

CONTENTS

Vasylenko Yuliia COLLABORATIVE ACTIVITY: CRIMINAL CHARACTERISTIC OF THE OFFENCE.....	3
Vitomskyi Yurii EXTREMIST ORIENTATION OF A PERSON IN LEGAL AND PSYCHOLOGICAL KNOWLEDGE..	9
Vorobey Petro THE ROLE AND PLACE OF THE SUBJECT OF THE CRIME IN THE OBJECTIVE SIGNS OF THE COMPOSITION OF THE CRIME.....	12
Matviichuk Valerii THE OBJECTIVE SIDE OF THE CRIMINAL OFFENSE PROVIDED FOR IN PART 1 OF ART. 238 OF CC OF UKRAINE: THEORETICAL AND PRACTICAL PROBLEMS.....	18
Melnik Olha TERMINATION OF THE CONTRACT OR CHANGE OF ITS TERMS DUE TO FORCE MAJEURE DURING MARTIAL LAW.....	25
Miroshnychenko Serhiy MARTIAL LAW IN UKRAINE: PROBLEMS OF CRIMINAL REGULATION AND LAW ENFORCEMENT.....	30
Sydor Viktoriia SUBSTANTIATION OF THE NEED TO DEVELOP A MECHANISM FOR RESOLVING CONFLICTS IN THE LAND LEGISLATION OF UKRAINE.....	37
Foksha Liliia LEGAL CONTENT OF THE OUTSTAFFING AGREEMENT.....	42
Khar Inna THE DIRECT OBJECT OF THE CRIMINAL OFFENSE PROVIDED FOR IN ARTICLE 238 OF THE CRIMINAL CODE OF UKRAINE: THEORETICAL AND PRACTICAL PROBLEMS.....	47

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

Часопис Київського інституту інтелектуальної власності та права

Випуск 1

Здано до набору 10.05.2022 р. Підписано до друку 18.05.2022 р.
Гарнітура Times New Roman. Формат 64×84/8.
Друк офсетний. Папір офсетний.
Ум. друк. арк. 6,74. Зам. № 0722/275. Наклад 300 прим.

Видавництво і друкарня – Видавничий дім «Гельветика»
65101, Україна, м. Одеса, вул. Інглєзі, 6/1
Телефони: +38 (048) 709 38 69,
+38 (095) 934-48-28, +38 (097) 723-06-08
E-mail: mailbox@helvetica.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 6424 від 04.10.2018 р.